

Iyilik

insanı iyilik yaşatır

TÜRKİYE
DİYANET VAKFI

**TÜRKİYE
DİYANET VAKFI**

Koordinasyon

Yunus AKKAYA

Tashih

Mustafa YEŞİLYURT

Grafik & Tasarım

Esen Ali DUMAN

Yasin DEDEŞ

BASKI

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1265 Sokak No: 11 Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312 354 91 31 (pbx) • Faks : 0312 354 91 32

web : www.diyagnetvakfiyayin.com.tr

Dr. Mediha Eldem Sokak No: 72/B Kızılay - Çankaya / ANKARA

Tel : 0312 416 90 00 (pbx) • Faks : 0312 416 90 90

web : www.diyagnetvakfi.org.tr • e-posta : tdv@diyagnetvakfi.org.tr

Siyilik

insanı iyilik yaşatır

TÜRKİYE
DİYANET VAKFI

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	7
İnsân-ı Kâmile Giden Yol: İyilik ve Cömertlik.....	13
İyilik, Vakıf ve Şehir.....	23
İyiliğin Tesisi için Kurumsal Seferberlik: İslam Kültür ve Medeniyetinde Vakıflar.....	45
Din Kardeşliğinin En İleri Derecesi: İsar.....	69
İyiliğin Tecellileri: El-Berr'in Birr'ine Mazhar Ol ki Ebrâr'dan Olasın!.....	85
Gönülden Gelen Paylaşım: Bir İyilik Türü Olarak Cömertlik ve İnfak.....	95
Yap İyiliği At Denize!.....	123
Ebû Bekir Olmak.....	133
İyilik Tohumları Ekmek.....	141
Çifte Benlik: İnsan.....	151
'İyilik/İyi İnsan Olma' Potansiyelinin Geliştirilmesinde Sosyal Çevrenin Etkisi.....	159
Miras.....	167

*Müslüman, hayatını iyiliğe adayan ve onu
iyiliklerle anlamlandıran kişidir.*

Sunuş

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Medeniyetleri inşa eden, kendilerini tanımlamalarına imkân veren belli başlı kavramlar vardır. Bir din ve medeniyet olarak İslam'ı anlamak, anlatmak ve yaşamak istediğimizde karşımıza çıkan temel kavramlardan birisi de hiç şüphesiz, "iyilik"tir. Son dinin iyiye ve iyiliğe dair ne kadar derin bir bakış açısına sahip olduğunu fark etmek için onun söz dağarcığında yer alan kavram haritasına ve zengin anlam dünyasına bakmak yeterlidir.

İyilik kimi zaman “hayır” kavramıyla, kimi zaman da “birr” kavramıyla karşımıza çıkar. Onun bazen “ihсан”, bazen “hasenat”, bazen “lütuf”, bazen “fazl”, bazen “kerem”, bazen “âlicenaplık”, bazen “ma’rûf”, bazen de “mürüvvet” kavramlarıyla ifade edildiğini görürüz. Bireysel ve toplumsal hayatımızın detaylarında dolaştığımızda, iyiliğin inci dizisinden saçılan bu kavramlardan birine mutlaka tesadüf ederiz.

İslam medeniyeti iyilik hareketini “vakıf”lar marifetiyle kurumsallaştırmıştır. Kaynağını doğrudan Kur’ân-ı Kerim ve Resûl-i Ekrem’in (s.a.s) sünnetinden alan vakıflar, kesintisiz hayır işleme bilincini İslam toplumlarına yerleştirmiş ve Müslümanlara ebedileşmeyi öğretmiştir. Vakıflar, tarihimiz boyunca iyilerin buluşmasında, iyiliğin topluma yayılmasında ve süreklilik kazanmasında anahtar rol oynamıştır. İnsanlığa karşı ahlakî, vicdanî ve dinî sorumluluğunu yerine getirerek iyiliğe katkı sağlama çabası, vakıf müessesesinin temelini oluşturur. Sosyal hayatın dinamikleri, ekonomik hayatın parametreleri, kültürel hayatın kodları üzerinde son derece büyük tesirleri olan vakıf, salt yardımlaşma ve dayanışma duygusundan öte bir hayat felsefesidir. İslam dünyasının dört bir köşesine yayılmış olan mescit ve camiler, han, hamam

ve imarethaneler, mektep ve medreseler, tekke ve zâviyeler, çeşme ve sebiller, köprü ve kervansaraylar, topluma sundukları karşılıksız hizmetle vakfın somutlaşan abideleri olmuştur. Kuruluşunun 40. yılını kutladığımız Türkiye Diyanet Vakfı da bu kadim iyilik zincirinin günümüzdeki en güçlü halkalarından biri olarak görevini ifa etmektedir. Bir hayır ve yardımlaşma kapısına dönüşen ve gönüller arasında köprüler kurmaya devam eden Vakfımız, gelinen noktada yedi kıtada iyiliğe öncü, iyilere yol arkadaşı olmakla onur duymaktadır.

Sonuç olarak “iyilik”, kültür ve medeniyetimizi şekillendiren değerler manzumesinde merkezî bir konuma sahip olmuştur. İslam’ın varlığa, insana ve ahlaka bakışı, iyilik anlayışının da temelini oluşturmuştur. İslam’ın “iyilik tasavvuru” daima aşkın ve metafizik değerlerle, insan onuruyla, fayda ve maslahatla, sorumluluk bilinciyle ve hayatın nihai anlam ve gayesiyle birlikte inşa edilmiştir. Dinî metinlerimizde ifadesini bulduğu şekliyle, Müslüman, hayatını iyiliğe adayan ve onu iyiliklerle anlamlandıran kişidir. Resûl-i Ekrem (s.a.s) bir duasında, iyilik için yaşamayı bir varoluş sebebi olarak takdim etmiştir.

“İyilik ideali”nin zedelendiği bir zaman diliminde, savaşların, işgallerin, soykırımların, ihtilallerin, sömürgeciliğin ve şiddetin had safhaya çıktığı bir yerkürede yaşıyoruz. İyiliği arayan, iyiliksiz kalan, iyilik için çırpınan, iyiliğe muhtaç, iyilikten bihaber bin bir türlü insana ulaşmak, her birine iyilik götürmek gibi büyük bir sorumluluk taşıyoruz. Dünyanın önemli bir bölümü açlık, sefalet ve korku içinde temel ihtiyaçlarını karşılamamanın mücadelesini verirken, diğer bir bölümü sorumsuz ve ölçüsüz bir tavırla yapay ihtiyaç ve arzuların peşinde koşuyorsa, iyilik tasavvurunu yeniden gözden geçirmesi için insanlığa açık ve acil bir çağrıda bulunuyoruz.

Elbette biz Müslümanların da bu çağrıya kulak vermemizi gerektirecek nedenlerimiz var. Bugün iyiliğin hayat bulduğu topraklardan, iyilerin imar ettiği şehirlerden kan ve barut kokusu yayılıyor. Bir kötülük sarmalı İslam dünyasını rehin almış durumda ve bu sarmalı besleyen yolları bir türlü kapatamıyoruz. Eleştirilere karşı gösterdiğimiz savunmacı yaklaşım, “daha iyi” olma yolundaki çabalarımızı yavaşlatıyor. Bugün İslam âlemi, önce kendi değer ve kavramlarıyla nasıl bir ilişkide olduğunu yeniden gözden geçirmek, sonra da insanlığa karşı “iyilik teklifi”ni yenilemek zorundadır.

Zamana tanıklık eden ve “Ben Müslüman’ım” diyen herkes, iyiliğin yeniden bu coğrafyada ve bütün dünyada hâkim kılınması için seferber olmalı; en yakın çevresinden başlamak üzere her işinde hayra anahtar, şerre kilit olmayı ilke edinmelidir.

Bu düşüncelerle iyilik adına elinizdeki eserin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyor, iyiliğin egemen olduğu bir dünyayı Yüce Rabbinden niyaz ediyorum.

Prof. Dr. Mehmet Görmez
Diyanet İşleri Başkanı
TDV Mütevelli Heyet Başkanı

*İnsana salâh ve takva yolunu hazırlayan sâlih
amelin yeri bu dünyadır. Bu dünyada sağlam
bir imana bağlı olarak gerçekleştirilebilen
iyilikler, insanın insani yükselişini, rûhi
değişimini, manevi dönüşümünü sağlayan bir
özelliğe sahiptir. Kabir, ebedî istirahatgâhtır.
Orada amel yoktur. Dolayısıyla amelin yeri
kabirden önceki dünya hayatıdır.*

İnsân-ı Kâmile Giden Yol: İyilik ve Cömertlik

Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

İnsanı gönüllerde yaşamaya hazırlayan en önemli hususiyetlerden birisi iyilik ve cömertliktir. İnsanın iyilik yapmasının ve cömert davranmasının önündeki en büyük engel ise dünya sevgi ve ilgisi ile dünya nimetlerine dört elle sarılmasıdır. İnsan hayatında dünyanın etki ve sınırını dengeleyen dinî kurallar, Allah'a kulluğa yönelişi artırmak; iyilik, cömertlik ve kulluğa yönlendirmek içindir. Mal ve dünya esareti, kulluğun ve insan-ı kâmile giden yolun manialarıdır. Allah Tealâ Kur'ân-ı Kerim'de, dünya hayatının çekiciliğine ve geçiciliğine, ahiretin ise ebedî oluşuna dikkat çekerek insanları uyarmaktadır.¹

Yolda yürüyecek olan kimsenin ayakları serbest olmalıdır, zincire bağlı değil. Zincire bağlı olan nasıl yürümezse, gönlü dünyaya ve mala bağlı olan da manen yol

¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/14.

alamaz, Allah yolunda ilerleyemez. Nitekim Mevlâna *Mesnevî'sinin* on dokuzuncu beyitinde bunu ne güzel ifade eder:

*Koparırsan dünya bağıını ey oğul, âzâd olacaksın
Ne zamana kadar altın ve gümüş bağıında kalacaksın*

İrfâni anlayışa göre insanoğlundaki dünya nimetlerine zaaf ve tutku, fitrîdir. Çünkü insanoğlunun hammaddesi topraktır. Toprak suya müştaktır. Toprak nasıl suyu tutar ve yutarsa insan da dünya nimetlerini yutmakta ve tutmaktadır. Ancak nasıl yağmur suyunu emen ve içine alan kabiliyetli topraktan yararlı nebatlar çıkarsa, insanın da dünya nimetlerine sahip olmasının, mahsul veren toprak gibi güzel sonuçları olmalıdır. Yağmur suyunu yutan, ama ürün vermeyen kum, toprak ile yağmur suyunu tutan ama ürün vermeyen kaya ya da killi toprak türü insanlar makbul değildir. İnsanın elindeki imkânlardan başkalarını istifade ettirmesi güzel sonuçlardan biridir.

İnsan-ı kâmil vasfına sahip bir insan, iyilik ve cömertliğiyle gönlünü ve imkânlarını herkese açar. Çünkü iyilik ve cömertlik insanın maddi ve manevi boyutunda arınma sağlar. Malın temizlenmesi maddi, kalbin ve nefsin arınması da işin manevi cihetidir.

İnsana salâh ve takva yolunu hazırlayan sâlih amelin yeri bu dünyadır. Bu dünyada sağlam bir imana bağlı olarak gerçekleştirilebilen iyilikler, insanın insani yükselişini, rûhi değişimini, manevi dönüşümünü sağlayan bir özelliğe sahiptir. Kabir, ebedî istirahatgâhtır. Orada amel yoktur. Dolayısıyla amelin yeri kabirden önceki dünya hayatıdır.

İnsanoğlu bu âlemde kendisine emanet ve âriyet olarak verilen mal ve mülkü kendisinin sanır. Mal üzerindeki süreli tasarruf hakkını mülkiyet ve sahiplik zanneder. Dünya malının devre-mülk olduğunu unuttur. Gerçek malın bu dünyada infâk edip kendi adına kaydettirdiği mal olduğunu düşünemez. Oysa Kur'an, hayra sarfedilmiş kalıcı mala "el-bâkiyâtü's-sâlihât" adını verir. Nitekim ayette şöyle buyrulmaktadır: "*Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Bâki kalacak sâlih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır.*"²

Şeyh Sâdî, malını hayra ve hizmete harcayamayıp ona bekçilik yapan hayırsız zenginin hâlini ne güzel anlatır:

Kârûn'un hazînesi olsa elinde

İhsân ettiğinden başkası kalmaz yerinde

Cimri zenginindeki dînâr ile gümüş

Hazînenin üzerine tılsım olmuş

2 el-Kehf, 18/46.

Senelerce kalır altın elinde tutsak

Kullanamaz onu, âdeta yasak

Ansızın ecel taşı kırınca hâzineyi

Taksîm eder vârisler defîneyi.³

İnsan dünyaya “her şey O’ndandır ve O’na dönecektir” gözüyle bakabildiği zaman kendi aczini daha iyi anlar, dünya huzur ve mutluluğu ile ahiret sadeti için iyilik yaparak Hakk’a gönül bağlamaya çalışır. Mal, mülk ve evlat. Hepsi fani ve geçicidir. Dolayısıyla bâki olanın tarafına yönelmeye ihtiyaç vardır. Bu yüzden iyilik en büyük yardımcıdır insan için. Nasıl ki Hz. İbrahim mal, can ve evlatla imtihan edildikten sonra başarısı tescil edilince “Halîl/dost” ünvanını almışsa, insanoğlu böyle bir sınava hazır olduğu zaman insan-ı kâmil yoluna girmiş olacaktır.

Cömerdin Allah’a yakınlığı, O’nu tanımaya, O’nunla arasındaki perdeyi aralamaya kabiliyetli olmasıdır. Kur’an’da cömert kulun verdiği zekât ve sadakanın doğrudan Allah tarafından alındığının belirtilmesi, aradaki perdelerin kalkıp manevi yakınlığın oluştuğunu göstermektedir. Nitekim Kur’an’da buyrulur: “**Bilmezler mi ki Allah Tealâ, kullarının tevbesini kabul eden, sadaka ve zekât-larını alandır.**”⁴ Bu yüzden irfân ehline göre şu üç kişi Allah dostu olamaz: “Kibirli, cimri ve ahmak.”

³ Rûhu’l-beyân, V, 246.

⁴ et-Tevbe, 9/104.

İyilik yapmayan, imkânlarını başkaları ile paylaşmayan, para ve maddi şeylerin kendini cezbettiği insan yukarılara; melekût âlemine yükselmez. Malla kirlenen ruh; para sevdasıyla kararan kalp, altın ve gümüşün ışıltısı ile kamaşan göz ve karışan zihin, insani gerçeklere ve ilahî sırlara perdelidir. Ancak iyilik yapmanın, zekât ve sadaka vermenin arındırıcı etkisi sayesinde kalp tasfiye, nefis tezkiye olabilir. Her hastalığın tedavisi kendi cinsinden şeylerle olduğu için madde ve maldan gelen hastalık yine onlarla tedavi edilebilir. Bu konuda: “*Müminin kalbinde cimrilik ile imanın bir arada bulunamayacağı*”⁵ nebevî uyarısı, câlib-i dikkattir.

İyilik yapan kişi tarlasına tohum eken çiftçiye benzer. Nasıl çiftçi araziden en iyi şekilde mahsül elde etmek için ziraata gereken ehemmiyeti verir ve tohumun en iyisini ekerse; iyilik yaparak başkalarına faydalı olan kişi de malının iyisinden bolca vermelidir. Çünkü Allah Tealâ onu en güzel şekilde mükâfatlandıracaktır. Nitekim Kur’anda: “*İyiliğin mükâfatı iyilik değil midir?*”⁶ buyrulur.

Allah’ın, insanların gönüllerine ve vicdanlarına Rahmân isminin tecellisi olarak lütfettiği rahmet/merhamet sıfatı, vermenin, paylaşmanın ve iyilik yapmanın temel dinamiğidir. Ancak merhamet duygusunun geliştirilmesi gerekir. Bunun yolu iyilikten ve cömertlikten geçer. Bu yüzden Allah

5 Neseî, Cihâd, 8.

6 er-Rahmân, 55/60.

Resûlü, fakirlik ve maddi sıkıntıyı en derin biçimde hissedenden insanların yüreklerini serinletmek, karınlarını doyurmak ve rahatlatmak üzere daima ashabını onlara karşı diğerkâm davranmaya ve iyilik yapmaya teşvik etmiştir. Nitekim Allah Resûlü, ashabına: “İki kişilik yemeği olan üçüncü, dört kişilik yemeği olan beşinci ve altıncı... kişi olarak suffalılardan alıp evine götürsün”⁷ buyururdu. Çünkü en büyük zenginlik sayılan kanaat sâyesinde “iki kişiye yetecek yemek dört kişiye de yeterdi.”⁸ Merhamet duygusu ile gönüllerini ilmek ilmek işleyen ashab-ı kiram, iyilik yapmanın ve cömert davranmanın en güzel örneklerini sergilemişlerdir. Asr-ı saadetteki bu îsâr ve diğerkâm tavrı, manevi yükselişin adı olmuştur.

İnsanoğlunun ölümünden sonra gönüllerde yaşamasını sağlayan en önemli hususiyetlerden birisi tevazu, diğeri cömertliktir. Cömertlik, gönlü ve imkânları başkasına açmaktır. Toplumunu bir vücut, bir organizma; ferdleri de organizmanın organ ve hücreleri gibi gören Allah Resûlü, toplum kesimleri arasında bir uçurumun olmamasına özen gösterirdi.

Başkalarının derdiyle dertlenmenin, sorunlarına çare bulmak ve iyilik yapmak için yollar aramanın insan-ı kâmile giden bir yol olması kadar toplum düzeninin sağlanmasına yönelik çok önemli mas-

7 Buhâri, Mevakitü's-salât, 41, İbn Hanbel, I, 197.

8 Bkz. İbn Hanbel, III. 301; İbn Mâce, II, 1084.

lahat ve yararları da vardır. Toplum düzeni içinde yaşayan insanlardan fakir olanlar da vardır, zengin olanlar da. Aslında zenginlik de, fakirlik de bütün fâni şeyler gibi gelip geçicidir. Hatta bugün zengin olanlar yarın fakir, bugün fakir olanlar yarın zengin olabilir. Allah ikbal günlerini insanlar arasında nöbetleşe evirip çevirir. Bolluk yıllarını kıtlık seneleri, kıtlık dönemlerini bolluk devirleri takip eder. İnsanların her döneme hazırlıklı olması; düşenin yanında, yakınında ve yardımında bulunması gerekir. Nitekim asr-ı saadetteki hicrette kardeşlik ve yokluk zamanlarındaki iyilik, cömertlik ve dayanışma, bunun en güzel örneğidir.

Varlıklı insanların yoksul insanlara destek olarak iyilikte bulunması toplum düzeninde sosyal adaleti sağlar; mal ve servet düşmanlığını önler. Mevlâna, fakirlik ve zenginlik arasındaki ilgiye dikkat çekerek fakir nasıl zengine muhtaçsa zenginin de aynı şekilde fakire muhtaç olduğunu, bu yüzden zenginin fakire minnet borçlu bulunduğunu ifade eder ve bunu şöyle bir örnekle anlatır: “Güzeller tozsuz, passız parlak ayna ararlar; çünkü o ayna karşısında yüzlerinin güzellikleri ve üzerlerindeki süsler ortaya çıkar. Güzel, güzelliğini nasıl ayna olmadan göremezse; iyilik sahibi cömert de cömertlik yüzünü ancak yoksula bakmakla gösterebilir. Bu yüzden güzel güzelliğini ortaya koyan aynaya minnet

borçlu olduğu gibi cömert zengin de fakire minnet borçludur.”⁹

Yoksul cömertliğin aynası olduğuna göre, ona karşı gönül kırıcı sözler söylemek, aynayı buğulandırmak gibidir. Verenin, alanın gönül dünyasını incitmemeye, iyiliği başa kakarak boşa çıkar-mamaya özen göstermesi iktizâ eder. Bilinmelidir ki fakirler Hakk’ın cömertlik aynalarıdır. Hak ile hakikate varanlar, varlıktan tamamıyla geçip gerçek yoksulluğu bulanlar, ilahî cömertliğin bizzat kendisi olmuşlardır. Onlar Hakk ile verirler, nakşa ve sûrete aldanmazlar. Allah’tan fakir, fakat dünya malına karşı istekli olanlar sûri fakirlerdir. Bunların fakirliği nakıştı, resimdir. Onlar lokma yoksullarıdır, Hakk yoksulu değillerdir. Aslolan, verenin de alanın da aradan çekilip kendilerini görmemesi; verenin Allah adına vermesi, alanın da faniden değil, Hakk’tan aldığına inanmasıdır.

Mevlâna, Allah için verenin ve iyilik yapanın Allah’ın lütfuna mazhar olacağını, Allah rızası için ekmek verenin ekmeksiz kalmayacağını ifade eder ve Allah uğrunda can verene ise can verileceğini müjdeler. Allah’ın inayetinin dağıtmak ve cömertlikten ötürü elinde mal kalmayanı asla ayak altında çiğnetmeyeceğini söyler. Ona göre iyilik yapmak ve malı dağıtmak, ekin eken çiftçinin ambarını boşaltması gibidir. Ekim sırasında ambar boşalır ama

9 Mesnevî, I, b. 2743-2745.

hasat zamanı gelince yerine yüzlercesi, binlercesi gelir. Ekim zamanı korkarak ambarındaki buğdayı tarlaya ekmeyen çiftçi onu bitlere, kurtçuklara, farelere yem eder. Hasat mevsimi ise hasret ve nedametle ellerini ovuşturur.¹⁰

Toplumda her zaman yıkık gönüllü insanlar, savrulmuş aileler, sahipsiz çocuklar vardır. İşte bunlar ilahî rahmetin nuzulüne vesiledir. Bu tür insanları görmek ve onların farkında olmak ne büyük erdemdir. Bakmakla görmek arasındaki fark vardır. Baktığında yaralıyı, dertliyi, hüznüğü görebilmek ve onlara iyilik yapabilmek, insan-ı kâmil yoluna girmek demektir. Toplumları ilmek ilmek dokuyanlar ve insanların yüreklerinde kalıcı izler bırakanlar, bu duyarlılığı hisseden gönül ehli diğerkâm kimselerdir.

¹⁰ *Mesnevî*, I, b. 2238-2242.

İyilik, Vakıf ve Şehir

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

1. Giriş

Bu yazıda İslam medeniyet tasavvuru dairesinde iyilik, vakıf ve şehir ilişkisini ele almaya ve incelemeye çalışacağız. Bu ilişkinin zaman içindeki tekâmülünü ve neticede şehre nasıl yansıdığını İstanbul örneği üzerinde göstermek gayretinde olacağız. İlişkinin temelinde yer alan iyilik, bir temel kavram olmak hasebiyle yine İslam medeniyet tasavvuru dairesinde tanımlanacaktır. Zira her medeniyet tasavvurunda iyilik kavramının muhtevası ve şümulü farklıdır. Bize ait İslam medeniyet tasavvurunda bu kavram, topluma intikal edip toplum tarafından benimsendiğinde farklı davranış biçimlerine dönüşmüş ve bunlardan biri de vakıf müessesesi olmuştur. Bu müesese, hayatın çok çeşitli sahalarında etkin olmakla birlikte Osmanlı şehrinde bu şehri düzenleyici, yaşatıcı ve bu

şehre özgün şehirliyi inşa edici bir rol oynamıştır. İslam medeniyet tasavvurunun Osmanlı yorumu, Rönesans sonrası zamanlarda Anadolu ve Rumeli coğrafyasında vakıf müessesesi vasıtasıyla kendine has şehir tipolojisini ve daha önemlisi yine kendine has şehirli insanı inşa etmiştir. Şimdi adım adım bu süreçleri izleyelim.

2. İyilik

İyilik kavramı, İslami terminolojide Türkçe “hayır”, Arapça “hayr” kelimeleriyle ifade ediliyor. Bilindiği gibi her medeniyet tasavvurunun kendisine has bir terminoloji ya da ıstılah sistemi vardır. Bu sistemdeki her kavram, muhteva ve şümül olarak zamana ve zemine bağlı değişimlere uğrar ise de bu değişimler, medeniyet tasavvurunun ana ilkelere sadık ve itaatkârdır. Diğer bir deyişle hiçbir kavram, medeniyet tasavvurunu belirleyen genel prensiplerin dışına çıkmaz, çıkamaz.

Hayır veya hayr kavramı, lügat manasıyla “iyi, iyilik ve en iyisi” demektir. İslam Medeniyeti’nin ana kaynağı olan Kur’an’da bu kavram 176 yerde geçmektedir. Bu kaynaktaki manalara bakılırsa bunların iyi, güzel, değerli, faydalı mal ve mülk kelimeleriyle karşılanacağı görülür. Kur’an’daki hayr kavramı sınıflandırıldığında ise iki ayrı grupta karşılaştırılır. Birinci grupta hayır, Allah’ın kullarına lüt-fettiği her türlü nimeti kapsıyor. Bunlar, zenginlik

gibi maddi nimetler olduğu kadar din ve hikmet gibi manevi nimetleri de içermektedir. İkinci grupta ise hayır kavramı sâlih amele işaret etmektedir. Böylece İslam medeniyet tasavvuru hayır kavramıyla ahlaki bir değer ortaya koymaktadır. Hayır kavramının içeriğini böyle özetledikten sonra şimdi hayra teşvik eden ilahi emirlere kısaca bir göz atalım. Kur'an'da birçok yerde Allah yolunda harcama yapmak emrolunmuş, bu yapılmazsa hayra, yani iyiliğe ulaşılamayacağı beyan buyurulmuştur. Hayrın nasıl yapılacağı hususunda ise fakir, muhtaç ve kimsesiz insanlara infak etmek yine kuvvetle emrolunmuştur. Hayrın bu infak manasının yanında takvada yardımlaşmak gibi bir başka emir de yine Kur'an'da karşılaşmaktayız. Bu emirlerden ve beyanlardan çıkan sonuç, kulun hayra ve kendine ve topluma yararlı işlere yönelmesi olmuştur. Kur'an'daki bu ilahi beyanlar, İslam Peygamberi'nin aynı mealdeki hadisleriyle daha da vâzih ve bilinir hâle gelmiştir. Bu konudaki birçok hadis arasında konumuzla ilgili olan hadis, İslam âleminde çok bilinen “sadakât-i cariye” hadisidir. Bu hadis-i şerifte İslam Peygamberi mealen şöyle buyuruyor: “İnsan öldüğü zaman, şu üç şey dışında amelleri kesilir: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz devam eden sadaka), kendisinden yararlanan ilim veya kendisine dua eden sâlih evlat.” (Müslim, Vasiyye, 14) Müslümanlar ilahi beyandaki genel emirlerle sadaka-i cariye hadisini birleştirdikleri zaman şu sonuca varmış olmalıdırlar. Hayırlı evlat da fani-

dir. Onun da ahirete intikal etmesiyle amel defteri yine kapanacaktır. Herkes ilim sahibi olup topluma faydalı eser yazıp bırakamaz. Ancak imkân olanlar topluma faydalı hayrat eser yaptırıp ve bu eseri önce Allah'a, sonra insanlara emanet ederek uzun bir süre amel defterlerini açık tutabilirler. Vakıf müessesesi işte bu son yorum, ümit ve niyazdan doğmuştur. Kısaca söylemek gerekirse iyilik kavramı, bu yorum ve ümitle birlikte soyut bünyesinden somut bir müesseseye doğru yol almaktadır. Şüphesiz iyilik kavramının birçok başka tatbik sahası da mevcuttur. Biz burada konumuz icabı bu kavramdan yola çıkarak vakıf müessesesini doğuran süreci özetlemeye çalıştık.

3. Vakıf Müessesesi

Yukarıdaki bölümde de açıklandığı gibi vakıf müessesesi iyilik kavramından doğuyor. İslam Medeniyeti'nde her uygulamanın başlangıcında İslam Peygamber'i yer almakta ve o uygulamayı Hz. Peygamber başlatmaktadır. Vakıf müessesesinde de böyle olmuş, ilk vakfı Hz. Peygamber yapmıştır. Bu suretle başlayan vakıf uygulamaları zaman içinde süratle gelişmiş, yaygınlaşmış ve İslam coğrafyasının her yerinde vücut bulmuştur. Vakfın tarihini ayrı bir konu olarak mütalaa ettiğimiz için burada bu mevzuu ele almıyoruz. Ancak konunun bütünlüğü icabı vakfın kısa bir tanımını yapmak gerekiyor. Vakıf, bir malı veya mülkü Allah'ın mülkü kabul

ederek ebediyen Allah'ın sahipliğine terk etmektir. O malın veya mülkün getirisi ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak mecburiyetindedir. Mülk Allah'ın olduğu için vakfedilen her ne ise satılamaz, hibe edilemez ve insanlar tarafından sahiplenilemez. Tarihî süreç içinde bu tanıma dayanarak bir vakıf hukuku doğmuştur. Bu da geniş tafsilatıyla birlikte İslam hukukunun bir alt şubesi olduğundan bilginlerce incelenmiş, yorumlanmış ve kuralları tespit edilmiş bir hukuk dalıdır. Burada kısaca özetlersek; bir malın ya da mülkün vakıf işleminin geçerli sayılabilmesi için şu şartlar gerekiyor: Önce vakfeden insan. İslam hukuku buna “vâkıf” diyor. İkinci olarak vakfedilen mal veya mülk. İslam hukukunu buna “mevkûf” diyor. Vakıf malı ya da mülkü, yukarıdaki vakıf tanımına göre vakfettiğini, yani bir irade beyanını yapmak mecburiyetindedir. Vakfın geçerli olabilmesi için vakıftan yararlananların da mutlaka bulunması icap eder. Bu dört unsur ile hukuki geçerlilik kazanan vakıf işlemi bir yönetim ve işletme talimatnamesine bağlanır. Bu talimatnameye “vakfiyye” adı veriliyor. Yazılı bir belge olan vakfiyyede vakfın maksadı, kullanım tarzı, bakım ve muhafaza kuralları belirtilir. Vakfiyyede bu hususlara ilave olarak bu vakfın niye yapıldığı, yani gerekçesi de etraflı olarak yazılır. Bu gerekçe aynı zamanda İslam medeniyet tasavvurunun hayata yansımaları gösteren çok önemli bir bildirdir. Gerekçede vakfın kurulmasını gerektiren toplumsal ihtiyaç da mutlaka vurgulanır. Bu hususta kay-

naklar şöyle bir hadisi rivayet ediyor. Mealen ifade edilirse: “*Vakfın en üstünü, toplumsal manada en çok ihtiyaç duyulan alanda yapılanıdır.*” Her vakfiyye vakıf zamanla sınırlı olmadığından ve insanlara emanet edildiğinden kurallarının ihlaline ve vakfın çalıştırılmamasına karşılık bir müeyyide de ihtiva eder. Bu müeyyide vakfın çalıştırılmaması ve kurallarının ihlal edilmesi hâlinde bu işi yapan kimselere karşı bir beddua şeklindedir. Diğer bir deyişle vakfı yapan kimse, istikbalde bilinmeyen bir zamanda vakfın bozulmasına karşı bu bozulmayı gerçekleştiren insanların üzerine Allah’ın lanetini davet etmektedir. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız bu süreç mahkemede kadı ve şahitler huzurunda ifade ve tasdik edilerek vakıf yasal hâle getirilir, kadı siciline kaydedilir, böylece hukuken bağlayıcılık şartı kesinleşir. Böyle kurulan vakıf sistemi yine **vakfiyyede** yer alan özel bir bölümde ifade olunduğu üzere müteveli adı verilen bir yönetici tarafından yönetilir. Sistemin çalışması için gerekli diğer görevliler de yine **vakfiyyede** beyan edilmiştir. Böylece kurulan bir vakıf sistemi, zaman zaman devlet başkanı ve hâkimler tarafından denetlenir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere iyilik kavramı hukuken bütün boyutları tanımlanmış bir müesseseye dönüşmüş ve bu iyi tanımlanmış müessese İslam medeniyet tasavvurunun geçerli olduğu bütün coğrafyalara yayılmıştır. Sistemin ortaya koyduğu menfaatten, o toplumun içindeki bütün muhtaç kimseler istifade etmiştir.

Şimdi biraz daha özele ve çok daha açık bir biçimde görülen bir vakıf uygulamasına gidiyoruz. Bu uygulama mimari eserlerle ortaya çıkıyor. Vakıf yapan bir zat, yani vâkıf, topluma hizmet gayesiyle bir mimari eser inşa ettirir. Bu tür bir eserin işlevini bir sonraki bölümde etraflı olarak inceleyeceğiz. Burada sadece şu hususu belirterek geçeceğiz: Bu eser, İslam şehrini tanımlayan anıtsal bir eserdir ve işlevi, topluma belli bir çerçevede ve kalitede sürekli olarak hizmet vermektir. Böyle bir esere İslam Medeniyeti'nin Osmanlı yorumu "hayrat eser" diyor. Bu işlevin yerine getirilmesi için, yani hizmetin yapılabilmesi için bir gelir kaynağının olması kaçınılmazdır. O hâlde hayrat yapan bir vâkıf, bu hayratı destekleyecek bir de gelir kaynağı oluşturmak mecburiyetindedir. Bu kaynağı da "akarât" adı veriliyor. Mesela bir vâkıf, bir imaret inşa ettirerek topluma yemek hizmeti sunmaktadır. Bu hizmetin sunulabilmesi için bu hayratın, yani imaretin dükân, han, bedesten gibi gelir getiren mülkler, yani akarât ile desteklenmesi icap eder. Hayrat ve akarât bir bütün olarak vakfı oluştururlar. Birisi topluma hizmeti sunarken diğeri o hizmeti gerçekleştirmek için lazım olan geliri temin eder. Osmanlı uygulamasında bu sistem "külliye" adı verilen bir kompozisyonla gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta çok mütevazı şartlarda ortaya koyulan külliyeler, asırlar içinde gelişmiş ve Osmanlı şehirlerini tanımlayan ana unsurlar hâline gelmiştir. Aşağıdaki bölümde şehir ve külliye ilişkisi üzerinde duracağız.

4. Şehir

İstanbul medeniyet tasavvurunun kurduğu veya dönüştürdüğü şehir, külliyeler merkez şartıyla onların etrafında kümelenir ve gelişir. Her medeniyet tasavvuru kendi değerler sistemine göre kendi şehrini kurar yahut etki alanına aldığı ve daha evvelden mevcut olan bir şehri yine kendi değerler sistemine göre dönüştürür. Bir örnek vermek gerekirse, İslam medeniyet tasavvuru Bağdat şehrini kurmuş, Şam ve İstanbul şehirlerini Roma-Bizans medeniyet tasavvurundan devralarak dönüştürmüştür. İslam şehri başlangıç dönemlerinde külliye, cami, medrese, türbe gibi birkaç ana öğeden oluşmaktaydı. Ancak yüzyıllar ilerleyince daha zenginleşti, işlev sayısı arttı ve buna bağlı olarak da yapılar topluluğu genişledi. Bu medeniyet tasavvurunun son büyük siyasal gücü olan Osmanlı Devleti'nde külliye vakıası, o zamanki toplumun bütün ihtiyaçlarına cevap verecek bir olgunluğa ve zenginliğe erişmiştir. Aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz külliye binalarının hepsi hayrattır ve bunlar akarât denilen gelir getirici diğer tesis ve mülklerle desteklenmektedir. Bir Osmanlı külliyesinde genel manada yer alan eserler ya da yapılar şöyle sıralanabilir. Külliye'nin merkezi camidir. Cami avlusu içinde türbe ve hazire bulunur. Medrese, külliye'nin aslî unsurudur. Bazı külliyelerde ayrı bir yapı hâlinde bulunan tekke, bazılarında caminin içinde bir bölüm tahsis edilerek oluşturulmuştur. Külliye'nin diğer yapıları

imaret ve darü'z-ziyafe, darü'ş-şifa ve tıp medresesi, kütüphane, hamam, menzilhane ve han, sıbyan mektebi, darü'l-kura, darü'l-hadis, çeşme ve sebil olarak sıralanabilir. Bir külliyyede bu binaların hepsi bulunmamakla birlikte her külliye, yerine ve ihtiyaca göre farklı işlev üstlenen yapılar ihtiva eder.

Yukarıda sıralanan yapılardan cami, medrese ve tekke genel olarak benzer işlevleri üstlenmişlerdir. Bunlar İslam medeniyet tasavvuruna ait değerleri üretir, canlı tutar ve topluma yayarlar. Ayrıca üç aylarda ve özellikle ramazan ayında cerre çıkma olgusu dolayısıyla bilgiyi ve tecrübeyi toplumun farklı kesimleri ve diğer bilgi kaynaklarıyla da paylaşırlar. Osmanlı toplum yapısına baktığımız zaman değerlere ait bilginin ve tatbikatın sadece bu kaynaklardan topluma yayıldığını ve bunlara alternatif olarak bir başka bilgi ve değer kaynağının olmadığını görüyoruz. Bu gerçeklik İslam medeniyet tasavvuruna ait bilgi ve görgünün muntazam, disiplinli ve fitneye mahal bırakmaksızın topluma intikal ettiğini gösteriyor. Bu noktada günümüzü gündemimize getirirsek, çok farklı şeyler söyleyen bilgi ve uygulama kaynaklarının toplumsal zihniyette İslam medeniyet tasavvuru açısından ciddi problemler doğurduğunu fark ederiz. Külliyyenin diğer bir önemli unsuru olan imaret ve darü'z-ziyafede yemek hazırlanarak bilâbedel ihtiyaç sahiplerine ikram edilmektedir. Bu hizmetten yararlananlar külliye mensupları, o yörede bulunan fakirler

ve kimsesizler ve yolcular veya misafirlerdir. Bu yemek ikramı sadece yemek yenilip o mahal terk edilen bir biçimde yapılmayıp, bu sürece bir hoş-beş ve sohbet boyutu da eklenmekteydi. Böylece külliyyede üretilen bilgi ve tecrübe yavaş yavaş fakat etkili bir şekilde topluma yayılma imkânı buluyordu. Külliyyenin diğer bir ögesi ise darü’ş-şifa ve tıp medresesidir. Tıp medresesinde verilen teorik eğitim, darü’ş-şifada hasta tedavisi üzerinde yapılan uygulamayla bütünleşmişti. Buradaki çok önemli husus, bu kurumda verilen eğitimin ve uygulamanın, cami ve medresedeki eğitim ve uygulamayla medeniyet değerleri açısından asla ters düşmemesidir. Hasta, hastalık, sağlık ve ahirete intikal gibi konularda caminin öğretisi ve tavsiyesi ya da açıklaması ne ise darü’ş-şifa’nın uyguladığı değerler sistemi de onunla aynıydı.

Şimdi sıra kütüphaneye geldi. Matbaanın bulunmadığı bir ortamda kitapların el yazısıyla yazılarak çoğaltıldığı düşünülürse, yazmaların ne kadar pahalı olduğu ve zor bulunduğu hemen anlaşılır. Ayrıca her medeniyet tasavvurunun değer sistemini inşa eden, yorumlayan ve açıklayan temel eserleri vardır. Osmanlı dünyasında böyle eserler daha önceki asırlardan gelen ve İslam âleminin paha biçilmez mirası olan bir anlayış içerisinde çok kıymetli tutulmuştur. Vakıf, sadece kütüphane binası yapmakla kalmaz, bunun içine İslam medeniyet tasavvurunun temel eserlerini de vakıf olarak

yerleştirir. Ayrıca bu güzel tesise kitap vakfedenler de bulunur. Toplum içinde ilim ziynetlenmiş kimseler olan âlimler, bu kitapları okuyarak şifahi kültür üzerinden kitleye anlatırlar. Bu anlatım camide vaaz, tekkede menkıbe, evde sohbet şeklinde olmaktaydı. Burada da yine günümüze bir gönderme yaparsak, yayımlanan kitapların büyük bir kısmının medeniyet değerleri itibariyle bu değerlere yabancı ve uzak olduğunu görürüz. Osmanlı döneminde ise böyle bir yayın yoğunluğu olmadığı için kitlenin, medeniyetin temel değerleri ile sahil ve temiz bir şekilde buluşması çok kolay olmaktaydı. Menzilhane ve han, yolcuların ve misafirlerin konaklama ihtiyacını temin etmekteydi. İslam medeniyet tasavvuru bu kimseleri, gurbette manasına gelen garip kelimesiyle nitelendirir ve bunlara yardımcı öngörür. Böylece misafirhane ve han, hem medeniyet değerlerinin yayılmasına yardımcı olmakta hem de ticareti teşvik etmektedir. Darü'l-kurra ve darü'l-hadiste sırasıyla Kur'an ve hadis eğitimi verilmektedir. Bu tesisler vasıtasıyla medeniyetin temel kaynakları topluma iletiliyordu. Sıbyan mektebi, adından da anlaşıldığı üzere çocuklara ilk eğitimi veren kurumdur. Çocuk burada bilgiyle tanışırken külliye'nin genel havasını teneffüs etmekte, böyle mükemmel tesisi çocuk nazarıyla da olsa tanımakta ve eğitilmektedir. İslam Medeniyeti'nde temizlik belli kurallar dahilinde su ile yapılır. Hamam bu esaslara göre kurulmuş bir taharet binasıdır. Külliye'deki bazı hamamlar

hayrat olduğu hâlde, bazıları gelir getiren akarât işlevini üstlenmiştir. Çeşme ve sebiller, kitleyi hayatın kaynağı ve vazgeçilmezi olan su ile hemhâl kılar. Buradaki akarsular ve sebiller ve mübarek günlerde ikram edilen özel şerbetler Allah'ın rızasını tahsis etmek için yapılmış hayırlardır. Böylece klasik bir külliye de bulunan unsurları ve bunların işlevlerini özetlemiş bulunuyoruz. Bu külliye kompozisyonu İslam şehrinde tabiat, insan ve Allah ile uyumlu bir estetik içinde yer alır ve bu yer alışla medeniyetin temel değerlerini yaşar, yaşatır ve tebliğ eder. Özellikle Osmanlı şehrinde tabiat ile yeşil doku ve topografya anlaşılır. İnsan dediğimiz zaman mesken kastedilmektedir. **Allah kavramı ise şehre külliyelerle aksettirilmiştir.** Bu üçlüde yine üç temel kriter vardır ve bu üç öge, bu üç temel kritere uymaktadırlar. Bu kıstasların ilk ikisi nispet ve iktifa kıstaslarıdır. Osmanlı şehrinde ev yeşil dokuya, daha doğrusu ağaca saygılıdır. Böyle bir şehir dokusuna uzaktan bakıldığında evler ağaçların arasında kaybolmuş gibi görünür. Bu gerçeklik, nispet kriterinin sağlandığını gösterir. Bu dünyada her şeyin bir kapasitesi olduğu gibi her arz parçasının ya da arazinin de bir kapasitesi vardır. Osmanlı şehri her arzı ya da topografyayı insanların sunduğu imkânlar nispetinde ölçülü ve dengeli kullanmıştır. Bu da iktifa kıstasının gerçekleştiğini göstermektedir. **Allah kavramının şehirdeki izdüşümü olan külliye ise, nispet itibarıyla yeşil doku ve mesken profiline baskındır.** Diğer bir deyişle

yeşil doku, anıt niteliğinde olan külliyei asla örtmez. Ancak onun manzarasını süsler, zenginleştirir ve tamamlar. Külliyeinin yerleşim düzeninde de topografyanın verdiği imkânlarla saygılı bir uygulama görmekteyiz. Ancak külliyeinin üslubu, konut mimarisine göre çok daha anıtsal ve görkemlidir.

Her medeniyet tasavvurunun simge şehirleri vardır. İslam medeniyet tasavvurunun son simge şehri ise İstanbul'dur. Bir medeniyet tasavvurunun bir simge şehir oluşturabilmesi için siyasal ve ekonomik iktidara sahip olması, kendi değerler sistemine ait olgunlaşmış bir zihniyete malik bulunması ve bunun tatbikatını yapacak nitelikte teknik bilgi ve beceri gücünde olması gerekiyor. Bu özelliklere sahip olan Osmanlı Devleti ve toplumu, Konstantinopolis şehrini devraldıktan sonra onu külliyeler kurarak İslam medeniyet tasavvuruna ait bir simge şehre dönüştürmüştür. Yukarıda belirtildiği hâlde burada bir kez daha vurgulamakta yarar vardır ki fiilî bir durum olan bu dönüştürme, vakıf müessesesine, vakıf müessesesi de İslam medeniyet tasavvurundaki şümülü ve muhtevasıyla iyilik kavramına bağlıdır. 19. yüzyıl öncesi özgün İstanbul'unu görenler şu tespitlerde bulunmaktadırlar: Osmanlı İstanbul'u, hayrat külliyelerinden oluşan bir şehirdir. Uzaktan bakıldığında bahçeli evlerden oluşan yeşil bir doku ve bunların aralarında merkezlerde şehrin taçları mesabesinde olan külliyeler görülüyor. Evler nispet itibariyle ağaçların arasında

kalmış, ancak külliyeleler bütün ihtişamıyla temaşa edilebilmektedir. Diğer bir deyişle İstanbul korular arasında kurulmuş bir şehirdir. Şehrin nirengi noktaları ise külliyelelerdir. Yukarıda sözünü ettiğimiz dönem İstanbul'a İslam medeniyet tasavvurunun hâkim olduğu, modernitenin uygulamalarının henüz gelmediğı, gelemediğı özgün bir dönemdir. Burada bahsettiğimiz mekân ise eskilerin nefsi İstanbul diye adlandırdığı tarihî yarımada. Roma İmparatoru I. Konstantin burayı imparatorluk için başkent ittihaz edip dönüştürürken kurduğı şehre yeni Roma adını vermiş, ancak ondan sonra Bizans döneminde şehir Konstantinopolis adıyla anılmıştır. Tarihî yarımada denilen yer kuzeyde Halic, güneyde Marmara, doğuda Boğaziçi ve batıda Teodosius surlarıyla sınırlanan bölgedir. Osmanlı döneminde buranın adı Dersaadet idi. Aşağıdaki bölümde tarihî yarımada'nın veya Konstantinopolis'in, Roma-Bizans medeniyet tasavvurundan İslam medeniyet tasavvuruna nasıl dönüştüğünü inceleyeceğiz. Unutulmaması gereken husus, bu dönüşümün vakıf müessesesinin bir ürünü olduğu, vakıf müessesesinin de İslam'ın iyilik kavramından zuhur ettiğı gerçeğidir.

5. Külliyeleler Şehri

Eski Kostantinopolis'in merkezi Ayasofya Kilisesi, Hipodrom ve İmparator Sarayı'nın bulunduğu alan idi. Şehrin ana caddesi o zamanki adıyla Mese, bu-

radan başlıyordu. Bu alanda aynı zamanda merkezi ifade etmek üzere anıtsal nitelikteki Milion Taşı da yer almıştı. Roma bir cihan imparatorluğu olduğu için bu taş üzerinde diğer şehirlerin merkeze olan uzaklıkları da hakkedilmişti. Osmanlı medeniyet yorumu, bu merkezi, iki külliye ile kendi istikametinde dönüştürmüştür. Bunlardan biri fetihten sonraki üç yüz sene içerisinde yavaş yavaş oluşan Ayasofya Külliyesi, diğeri de 1609 – 1620 yılları arasında yaptırılan Sultanahmet Külliyesi'dir. Sözüünü ettiğimiz saha denizden yüksekte yer alan bir düzlüktür. Burada inşa edilen külliyeler şehrin her yöresinden görülebildiği gibi tarihî yarımadaı çeviren denizlerden de rahatlıkla temaşa edilebilir. Böylece bu merkez, Osmanlı medeniyet yorumu eliyle yeni ve özgün bir siluete kavuşmuştur. Osmanlı, Roma-Bizans döneminin şehirde kurduğu ana omurga olan Mese'yi aynen kabul etti. Bu yol, tarihî yarımadaın en yüksek çizgisini (hatt-ı balâ) takip ederek bugünkü Beyazıt meydanına erişmekteydi. Roma-Bizans döneminde burada o medeniyetin simgesel şehir ögesi olan forumlardan biri Forum Tauri bulunuyordu. Mese, buradan sonra ikiye ayrılmakta, bir kol kuzeybatıya doğru yine Hattı balâyı takip ederek bugünkü Saraçhane başı ve Fatih üzerinden Edirnekapı'ya, diğeri ise güneybatıya doğru uzanarak daha alçak irtifalarda Laleli, Aksaray üzerinden Yedikule'ye bağlanmaktaydı. Roma-Bizans döneminde şehrin imparator kapısı Yedikule'deki Altın Kapı idi. İkinci Bayezid, 1501-

1505 yılları arasında Forum Tauri'ye kendi adıyla anılan Bayezid Külliyesi'ni inşa ettirdi. Böylece Roma-Bizans'ın Forum Tauri'si, bugünkü Beyazıt semtine ve meydanına dönüşmenin ilk aşamasını yaşıyordu. Roma-Bizans zamanında güneybatıya giden kol daha önemliken Osmanlı döneminde kuzeybatıya gidene öne çıkartılmıştır. Mese'nin kuzeybatıya giden kolu üzerinde Kanuni Sultan Süleyman, 1544 - 1548 yılları arasında şehzade külliyesini yaptırdı. Bu yolun devamında bugün Fatih semti olarak bilenen yerde eski dönemde Havariyyûn Kilisesi vardı. Fatih Sultan Mehmet, 1463-1470 yılları arasında o vakitlerde tamamen harap olmuş bir vaziyette bulunan bu kilisenin yerine Fatih Külliyesi'ni inşa ettirmiştir. Bu külliye ile şehre yeni bir merkez tanımlamış olmaktadır. Mese'nin güneybatı kolu üzerinde giderek alçalan yükseklikte yer alan Laleli Külliyesi, 1760-1774 yılları arasında III. Mustafa tarafından inşa ettirilmiştir. Ana cadde kurgusunun üzerinde yer almamakla birlikte şehrin silüetini tanımlayan üç önemli padişah külliyesi daha vardır. Bunlardan biri Haliç'ten dik bir yamaçla yükselen arazi üzerinde kurulmuş, surlara yakın bir mahalde yer alan Sultan Selim Külliyesi'dir. Yapılış süresi 1520-1522 yılları arasındadır. Çok önemli diğer bir külliye ise yine şehre damgasını vuran ve belki bir ulu cami niteliğinde olan Süleymaniye Külliyesi'dir. 1550-1557 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen bu külliye, Osmanlı mimari birikimin çok önemli bir

zirvesidir. Yine silueti belirleyen bir başka külliye, I. Mahmut'un yaptırmaya başladığı fakat bitirmeye ömrünüm vefa etmediği Nurosmaniye Külliyesidir. 1749-1755 yılları arasında inşa edilen bu eser, Fatih zamanında ilk nüvesi kurulan ve iki yüz elli yıl zarfında gelişerek bir bütünlük kazanan Kapalı Çarşı ile birlikte şehirde yeni bir merkez oluşturmaktadır. Burada zikrettiğimiz dokuz külliye, yaklaşık üç yüz sene zarfında ve padişahlar tarafından inşa ettirilen külliyelerdir. Bunlara sultan ve vezir külliyesi dahil değildir. Ancak burada önemine binaen padişah külliyesi olmadıkları hâlde zikrolunması gereken iki külliye daha vardır. Bunlardan biri Mese üzerinde yer alan ilk forum olan Furum Kostantin'de yani bugünkü Çemberlitaş'ta bulunan Atıkali Paşa Külliyesi, diğeri de yine Mese'nin kuzeybatı kolunun surlarla bulunduğu Edirnekapı'da bulunan Mihrimah Sultan Külliyesidir. Şehir, bu külliyelerle yeni bir kimliğe ve hüviyete kavuşmuş, Roma-Bizans medeniyet dairesinden İslam medeniyetinin Osmanlı yorumuna geçmiştir. Tarihî Yarımada'da bulunan gerek padişah gerek sultan ve vezir külliyesi, birbirini tamamlayan bir büyük kompozisyondur. O dönemin hayat şartları altında toplumun bütün ihtiyaçlarına cevap veren işlevsellikleri ile hayata katılmakta ve onu yönlendirmektedirler. Ayrıca simgesel özellikleri ile de topluma medeniyetin değer sistemini hissettirmekte ve sevdirmektedirler.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıdaki açıklamalara ve bilgilere toplu bir bakış açısı altında yaklaştığımızda sürecin iyilik kavramı ile başladığını görüyoruz. Her medeniyet tasavvuru, bu kavramın içini farklı şekilde doldurur ve sınırını da yine farklı şekilde çizer. İslam medeniyet tasavvuru, iyilik kavramını “hayr” kelimesi ile ifade etmiş ve ana kaynaklarında bu kavramın kapsam ve içeriğini belirlemiştir. İslam Peygamberi de bu kavramın bir tatbikatını vakıf müessesesinin temellerini atarak göstermiştir. Böyle başlayan vakıf tatbikatı, zamana ve zemine bağlı olarak İslam medeniyet ailesinde gelişmiş ve zenginleşmiştir. Bu aileye mensup Osmanlı toplumunda da ortaya çıkan külliyeler, bu tatbikatın bir ürünüdür. Külliyeler, Osmanlı şehir anlayışında tanımlayıcı ve özgün unsurlardır. İslam medeniyetinin sonuncu simge şehri olan İstanbul’da yani tarihî yarımada’da bu külliyeler ile Roma-Bizans medeniyetinden İslam medeniyetine dönüşümü görmekteyiz. Kısaca söylenirse bir kavram (iyilik), bir kurum (vakıf) oluşturmuş ve bu kurumun uygulamaya geçmesi (külliye) ile kadim İstanbul ortaya çıkmıştır. Böylelikle İslam medeniyet tasavvuru yaşanır hâle gelmiş ve bu tasavvura mensup insan unsuru külliyeler ile inşa edilirken, bir yanda da külliyele-ri inşa etmiş ve onları korumuştur. Bu çift taraflı etkileşimin medeniyet tasavvurunun canlı ve diri

olduğu dönemlerde bir iktidar ve hâkimiyet göstergesi olduğunu belirtmeliyiz.

Batıda Rönesans ile başlayan süreç daha sonra evrilerek modernite dediğimiz medeniyet tasavvuruna dönüşmüş, bu tasavvur da ticaret ve sanayi devrimleri ile batı uygarlığına bir güç ve kudret kazandırmıştır. Batıda gelişen bu iktidar, Osmanlı anlayış ve uygulamasını önce sınırlandırmış, sonra baskı altına almış, geri çekilemeye mecbur etmiş ve nihayette Osmanlı insanının zihin ve gönül dünyasında bir örselenmeye yol açmıştır. Osmanlı medeniyet yorumunun diri ve canlı olduğu dönemlerde kurulan, geliştirilen ve muhafaza edilen vakıf müessesesi, bu örselenmiş zihin ve gönül dünyasında kendisine nasıl bir yer ve işlev bulabilir? Ya da başka kelimelerle ifade edilirse, vahiy medeniyetinin bütüncül anlayışı içerisinde yaşayan ve ona uygun davranan bir toplumsal yapı külliyeleri ortaya koyarken, böyle bir bütüncüllüğü artık haiz olamayan toplumsal bir yapı, külliyelere aynı şekilde yaklaşabilir mi?

Bugün yukarıda saydığımız külliyelerin hepsi mevcuttur ancak birey ve toplum bu mekânları gezdiği, gördüğü ve incelediği zaman kadim toplumun bütüncül bakışından uzak bir algı ve idrak içindedir. Bunun sebebi, külliye yapılarının eski zamanlarda mükemmel bir terkip olan mekânsal bütünlüğünün bozulmuş olması, buna ilave-

ten külliye mekânlarının eski zamanlarda mevcut olan mekânsal bütünlüğünün bozulmuş olması ve ayrıca insanımızın zihin ve gönül dünyasında o mekânların temsil ettiği değerler sisteminin, değerler hiyerarşisinde artık eski yerlerinde olmamasıdır. Bütüncül bir medeniyet tasavvurunun ürünü olan külliye, örselenmiş bir medeniyet tasavvurunda dağılmak kaderinden kurtulamamışlardır. Her ne kadar şehri dönüştürmüş iseler de toplum bugün bu dönüştürmeyi fark edemiyor. Bugün şehir, bir başka ve yabancı medeniyet tasavvurunun ürünü olan gökdelenlerle dönüştürülmektedir.

Müslim-gayrimüslim, hür-köle, kadın ya da erkek herkese hizmet veren, dahası hayvanların hukukuna, muazzam bir çevre ahlakına, mimariye, sanata dönüşerek ete kemiğe bürünen vakıflar, İslam toplumlarında iyilik ve hayırseverliğin nüfuz alanının ne denli geniş olduğunu göstermektedir.

İyiliğin Tesisi için Kurumsal Seferberlik: İslam Kültür ve Medeniyetinde Vakıflar

Hicret K. TOPRAK

Türkiye Diyanet Vakfı KAGEM Müdürü

İslam'ın öngördüğü değerler sistemi etrafında örgütlenen toplumsal yapı, Hz. Peygamber döneminden başlayarak sosyal ve beşeri ilişkileri düzenleyen, doğumdan-ölüme kadar bütün sosyal ihtiyaçları karşılayan güçlü bir duyarlılıkla ilerlemiştir. Bu duyarlılık, medeniyet dairemizde toplumsal faydanın ve iyiliğin bulunduğu “*vakıf medeniyeti*” olarak tescil edilmiştir. İslam dininin öğretilerine göre yeryüzüne yüksek bir sorumlulukla gönderilmiş olan insan, iyiliğin tesisi için çalışmakla mükelleftir. Nihayet o, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak, kötülüğün giderilmesine ve iyiliğin yeryüzüne hâkim kılınmasına çalışmakla kendisine yüklenen sorumluluğu ancak yerine getirmiş olacaktır.¹

¹ Bakara, 2/148, Mâide, 5/2.

Bu yaklaşım içinde vakıflarla, iyilik odaklı bir hizmet ağı ve organizasyonu gerçekleştirilmiştir. Merkezinde camilerin bulunduğu bu organizasyonların doğrudan siyasal otorite desteği olmaksızın sivil bir düzlemde ürettiği yapılar, günümüzde de hayranlıkla hatırlanmaktadır. İnsanın kötülüğe meyletmesini sağlayan koşulların ortadan kaldırılması, kötülüğün iyilikle giderilmesi, herkesin bir başkası için iyilik etmeye teşvik edilmesi, insanın çalışarak elde ettiği kazancının, ihtiyacından fazlasını muhtaç olanlarla paylaşması gibi temel İslam prensipleri etrafında geliştirilen vakıf sistemi, İslam medeniyetiyle özdeşleşen kurumsal yapıların pek çoğunu bünyesinde barındırmaktadır. İyiliğin, hayır ve hasenatın her sahada tecelli etmesi ideale dayanan vakıf kültürünün ürettiği mekanizmalar fakirlik, yolda kalmışlık, mahrumiyet ve mağduriyet yaşayan insanlar için kurtarıcı bir rol üstlenmiştir.

Vakıflar, şahsi servetlerin yüksek bir sorumluluk duygusuyla ihtiyaç sahipleri öncelikli olmak üzere toplumun hizmetine sunulmasını sağlamıştır. İnsanın yaratılışı gereği sahip olduğu ortak değerleri gün yüzüne çıkaran, kötülüğün ortadan kaldırılması ve iyiliğin yaygınlaşması için çalışan vakıfların tarihteki misyonlarını ve fonksiyonlarını tespit ederek bugün yeniden yorumlamak gerekmektedir.

Bu makalede iyiliğin ve hayırseverliğin siyaset ve otorite desteği dışında sivil organizasyonlar eliyle ne yönde kurumsallaştırıldığı sorusuna vakıflar bağlamında cevap aranacaktır. Vakıfların bir sistem olarak olgunlaştığı dönemi yansıtması bakımından Osmanlı vakıfları örneklerinden hareket edilecektir.

İslam Toplumlarında İyiliğin Kurumsallaşması: Vakıfların Teşekkülü

Vakıflar, İslam medeniyetinin en önemli bileşenlerinden birisi olarak, tarihte -*özellikle Selçuklu ve Osmanlı toplumsal düzeninde*- dinî, sosyal, hukuki ve kültürel işlevleriyle topluma nüfuz etmiş olan kurumsal yapıları ifade etmektedir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre vakıf, "*bir kimsenin mâlik olduğu bir gayrimenkulün gelirlerini, ödünç verme şeklinde (âriyeten) fakirlere veya İslam cemaatinin dini ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine tahsis etmesi akdidir.*" (Bilmen, 1951 s. 151). Bir kişi, mülkiyetine sahip olduğu menkul veya gayrimenkul mallardan bir kısmını veya onların tamamını, hür iradesiyle ve Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle, toplumun her hangi bir ihtiyacını karşılamak üzere dinî ve sosyal bir amaçla sonsuza kadar tahsis ettiğinde, malını vakfetmiş, yani bir vakıf müessesesi kurmuş olmaktadır.

Kendisinden yararlanılmak üzere vakfedilen bina ve müesseselere *hayrat*, bu müesseselerin sürekliğini sağlamak üzere vakfedilen gelir kaynaklarına *akarat*, vakfın kuruluş amaçlarını, gelir kaynaklarının nasıl işletileceğini ve hizmetlerin niteliğini düzenleyen belgeye ise *vakfiye* denilmektedir.

İnsanları vakıf kurmaya yönelten temel motivasyon, “iyilik” ve “hayırseverlik” duygusudur. Bu duygu, insanın yaratılışında sahip olduğu (fitrat) bir yöneliş olarak hemen her toplumun kendi dinamik koşulları içinde olgunlaşmış, zaman zaman da kurumsal yapılar olarak tezahür etmiştir. İslam toplumları, bu kurumsal yapıların fonksiyon alanları bakımından en geniş yer tuttuğu topluluklar olarak gösterilebilir.

İslam toplumlarında hayırseverliğin ve iyiliğin göstergeleri açısından oldukça zengin literatür bulunmaktadır. Başta vakfiyeler olmak üzere hemen her dönemde kaleme alınan seyahatnameler, şer’iye sicilleri ve kadı sicilleri gibi hukuki belgeler ile vakıflara ait müstakil tarihsel kaynaklar ışığında, tarihsel bağlamı içinde iyilik ve hayırseverlik kavramlarının nasıl anlaşıldığını ve ortaya çıkardığı uygulamaları tespit etmek mümkündür.

Kur’ân-ı Kerim ayetleri ve Hz. Peygamber dönemi uygulamalarında söz konusu kavramlar, oldukça geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu kap-

samda “*birr*”, “*sadaka*”, “*ihsan*”, “*infak*” gibi terimlerin yanı sıra, Allah katında makbul olan bir iyiliğin niteliğine ilişkin ana çerçeve de çizilmiştir. Servet sahiplerinin ihtiyaç sahiplerine yapacakları yardım, bir “hak” olarak gösterilmiş, servetin sadece belirli bir zümrenin elinde birikmesi kabul edilmemiştir.² Buna göre servet sahipleri, kazançlarını temizleyebilmek için ihtiyaç sahiplerine belirli bir oranda “zekat” vermekle mükelleftir.³

Ayet-i kerimelerde insanlığın yararı için yapılan harcamalar “*karz-ı hasen*” (Allah’a güzel bir takdim) olarak nitelendirilerek teşvik edilmiş⁴; müminlerin hayırda yarışmaları tavsiye edilmiştir.⁵ Yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara yardım etmek takva sahibi müminlerin önde gelen özellikleri olarak gösterilmiştir.⁶ Yapılan iyiliğin karşılığında herhangi bir beklenti içine girmek ise kerih görülmüş ve iyiliğin en güzel şekilde yapılması tavsiye edilmiştir.⁷

“Maruf olan her şey ‘Sadaka’dır”

Hz. Peygamber’den rivayet edilen “sadaka” kavramı ile pek çok hadis-i şerifte, bir Müslümanın günde-

2 Zâriyat, 51/19; Haşr, 59/7.

3 Tevbe, 9/103, Bakara 2/177; Âl-i İmrân 3/134; Müminün 23/4; Müdde-sir 74/44; Leyl 92/5-7.

4 Bakara, 2/244, 245; Mâide, 5/12; Hadid, 57/11; Tegâbün, 64/17; Müzzemmil, 73/20.

5 Bakara, 2/148.

6 Bakara, 2/177, Tevbe, 9/60.

7 İnsan, 76/8-10.

lik hayatına en naif şekilde dokunan ve temas eden davranışlara işaret edilmektedir. “Güzel söz”, “tebessüm”, “selam vermek”, “yoldan insanlara eziyet veren bir şeyi kaldırıp atmak”, “bir kimsenin bineğine binmesi için yardımcı olmak”, “dargın olan iki kişinin arasını bulmak”, “hastaları ziyaret etmek”, “bitki ve ağaç dikmek”, “insanlarla iyi geçinmek”, “ailenin nafakasını temin etmek”, “namaza giderken atılan her adım”, “Allah’ı tekbir etmek”, “şerden uzak durmak” ve nihayet “maruf olan her şey” sadaka tanımının kapsamı içinde ele alınmaktadır.⁸ Böylece imanın sadakatini ortaya koyan her türlü davranışa “sadaka”; kalbinde tasdik ettiği inancına uygun davranan ve düşüncelerinin doğruluğunu iyi ve güzel davranışlarıyla ortaya koyan kimseye de “sâdık” denilmektedir.⁹

Kesintisiz devam eden iyilik: Sadaka-i Cârîye

Hz. Peygamber’in, vakıflara ilham kaynağı olan sözlerinden birisi de, “*sadaka-i cârîye*”, yani kesintisiz olarak devam eden iyilik şeklinde tarif edilen işlerin, insan öldükten sonra da amel defterinin açık kalacağı ve kıyamete kadar sahibi için “sevap” kaynağı olmaya devam edeceğidir:

8 Görmez, 2006, s.23

9 El Munavi et-Tevkif s. 140’tan nakleden Mehmet Görmez, “Hz. Peygamber’in Dilinde Doğruluk ve Sadaka”, Diyanet Aylık Dergi, S. 181, s. 23-24.

“İnsanoğlu ölünce yaptığı ameller kesilir. Ancak üç tanesi müstesnadır: Sadaka-i câriye (kesilmeden devam eden bir hayır), yararlanılan ilim, kendisine dua eden hayırlı bir evlat.”¹⁰

İlk Müslümanlar, başta Hz. Peygamber olmak üzere sadaka-i câriyeye yönelmişlerdir. Hz. Peygamber, kendisine ait olan Fedek arazisini vakfetmiş; Hz. Ömer’in kendisine ait bir hurma bahçesini vakfetme isteği üzerine de, *“Hurmaliğın aslını; rakabesini vakfet. Artık o satılmaz, hibe edilmez, varis olunmaz. Yalnız onun mahsulü ihtiyacı olana infak edilir, yedirilir.”* buyurmuştur.¹¹

İslam’dan önce de toplum yararına oluşturulan ve birçok bakımdan vakıflara benzeyen uygulamaların varlığı bilinmektedir. Geleneksel İslam anlayışına göre ilk Vakıf, Hz. İbrahim’in Kâbe’yi inşa etmesiyle ortaya çıkmıştır (İnalçık, 1942). İskenderiye Kütüphanesinin, Kudüs havuzlarının birer Vakıf olarak kurulduğu düşünülmektedir (Kazıcı, 2003 s. 56). Yine Arapların İslam’dan önce, Kâbe’deki putlar için Vakıf kurdukları bilinmektedir. Farklı kültürlerde toplum yararına sunulan bu gibi yapıların arka planında, benzer düşünce ve duyguların harekete geçirici gücünden söz etmek mümkündür. Dinî inançlar, her dönemde bu motivasyonun ana referans kaynağı olmuştur. Hz. Peygamber döneminde de Müslümanların yüksek

10 Müslim, Vesaya, 14; Tirmizi, Ahkam 36; Ahmet b. Hanbel, III, 372.

11 Buhârî, Şurût, 19, Müslim Vesaya, 15.

bir coşkuyla birbirlerine “iyilik”te buldukları ve hayırda yarıştıkları bilinmektedir. Böylece Müslümanların kurduğu ilk vakıflar, yüksek dinî duyguların beslediği bir ortamda doğmuştur.

İslam topraklarının genişlemesine paralel olarak ise farklı kültürlerle etkileşim içinde vakıfların uygulama alanları genişlemiş ve kurumsal örnekler teşekkül etmeye başlamıştır.¹² Bu bağlamda İslam vakıflarının teşekkülünde, Yahudilik ve Hristiyanlığın yanı sıra Yunan, Roma, Sasani, Bizans ve İslam öncesi Arap geleneklerinin etkisi ve mekân, zaman, siyaset gibi bileşenlerin katkısıyla oldukça zengin bir tarihsel birikim ortaya çıkmıştır.

Tarihsel kayıtlar, İslam toplumlarında vakıfların hicretin ilk asrından itibaren görülmeye başlandığını göstermektedir.¹³ Zaman içinde kurumsal bir örgütlenme modeli olarak etkisini artıran vakıflar, h. VIII. asrardan itibaren özellikle Büyük Selçuklu ve ardından Osmanlı Devleti yönetim politikalarına bağlı olarak güçlenmiş ve toplumsal hayatın bütün cephelerini kuşatır hâle gelmiştir. Öyle ki,

12 Bazı araştırmacılara göre ise Vakıflara Kur'an'da ve Hz. Peygamber döneminde rastlanılmamaktadır. İlk Vakıflar İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte karşılaşılan kültürlerin uygulamaları örnek alınarak geliştirilmiştir. Örneğin bkz. Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyet ve Tarihi Tekamülü, Vakıflar Dergisi, C.II. s. 1-37.

13 İslam toplumlarında Vakıfların ortaya çıkış tarihi hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşler karşılaştırıldığında ilk Vakıflar, en erken hicretin ilk asrı ile beşinci arasında ortaya çıkmıştır. Krş. Fuad Köprülü, İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Ankara: Akçağ, 2005, s. 261; Bahaeddin Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara: TTK, 2003, s. 25.

toplumsal, sosyal ve ekonomik etkileri bakımından vakıfların ulaştığı boyutlar nedeniyle Osmanlı Devleti, bir “*vakıf medeniyeti*” olarak nitelendirilmektedir.

İyiliğin kurumsal tezahürleri: İslam kültür ve medeniyetinde vakıflar

Şeyhülislam Ebussuûd Efendinin “*hayrat*” tanımı, Müslümanları vakıf kurmaya yönelten temel düşünceyi ortaya koymaktadır. Buna göre “*hayrat, insanı iki dünya saadetine kavuşturan her türlü faaliyet ve eserdir*” (Ebussuûd, Tz s. 119). Dünyanın geçici, ebedi mutluluğun ise “vermek”le, yani hayırseverlikle sıkı bir ilişki içinde olduğuna ilişkin söz konusu inancın vakıfların yayılmasında ve yaşatılmasında büyük etkisi olmuştur.

Müslim-gayrimüslim, hür-köle, kadın ya da erkek herkese hizmet veren, dahası hayvanların hukukuna, muazzam bir çevre ahlakına, mimariye, sanata dönüşerek ete kemiğe bürünen vakıflar, İslam toplumlarında iyilik ve hayırseverliğin nüfuz alanının ne denli geniş olduğunu göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda hem devletçe desteklenen hem özel girişimlerden beslenen hizmet ve yardım inisiyatiflerinin ortaya çıkmasını özendiren vakıf sistemi, “*ahlak ekonomisi*” olarak nitelendirilmektedir.¹⁴

14 İnalçık, 1942

Osmanlı Devleti'nde vakıflar, bireysel ve toplumsal hayatın bütün cephelerine öyle nüfuz etmiştir ki, hayatı boyunca yapılan bağış ve hayırlardan etkilenecek kimse kalmamıştır:

“Vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıf iradesinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü.”¹⁵

Bütçesi devlet bütçesinin 1/3'üne ulaşan Osmanlı vakıfları, uzun süre kentsel ve kırsal gelişmenin en etkili aracı olarak varlık göstermiştir. Ekonomide, eğitimde, sosyal ve kültürel hayatta yeni alanlar oluştururken, özellikle yeni fethedilmiş bölgelerde yerleşik hayata geçişi kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur. Bu müesseseler aynı zamanda toplumda bir tür sosyal katalizör işlevi de görmüş; farklı toplumsal tabakalar arasında bir buluşma ve kaynaşma zemini hâline gelmiştir.¹⁶

Vakfiyeler, vakıf kuran kişinin yani vâkıfın hangi düşünce ve maksatla hareket ettiğini göstermesi bakımından çok kıymetli belgelerdir. Bu bağlamda genel olarak vakfiyelerin ortak ifadeleri incelen-

15 Yediyıldız, 2003, s. 208

16 Özellikle bir iskân siyaseti olarak Osmanlı Devletinin kuruluş aşamasında oluşturulan vakıflarla ilgili bkz. Ömer Lütfi Barkan, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Dergisi, C.II, 1942, s. 279-304.

diğinde, dünya hayatının geçiciliğine ve ölümden sonra ebedi hayatın sonsuzluğuna yapılmış olan atıflar hemen her vakfiyede karşımıza çıkmaktadır. Mallarını vakfeden kimseler, ölümden sonra yaşayacakları ebedi âleme hazırlanmak amacıyla iyiliği kesintisiz ve kalıcı hâle getirmek üzere Vakıf kurmayı tercih etmektedir:

“Bu dünya karar kılınan bir yer değildir.” “Bu köhne dünya hiçlik ortasında yaşamaktadır.” “Yer içerisinde bulunan her canlı fanidir.” “Bu ‘alçak’ dünya boşuna yaratılmamıştır; o, hasadı öbür dünyada yapılacak olan elverişli bir tarladır.” “Dünya ahiretin mezrasıdır.” “Her şey boştur, insanın yanına yalnız yaptığı salih ameller kalır.”¹⁷

Vakıflar sayesinde devletten bağımsız olarak gündelik hayatın tanzimi için gerekli kaynaklar üretilmiş ve “*fi-sebilillah*” kullanılmıştır. Nitekim herhangi bir vakfın geçerli olması için, onu vakfeden kişinin yalnızca Allah’a yakın olma (*kurbiyet*) amacıyla bağışlamış olması gerekmektedir. Mülkünü yararlanma hakkı ise artık Allah’ın kullarınındır (*ibadullah*).

Yine de, vakıfların sosyal ve ekonomik fonksiyonları dikkate alındığında, kurucuların aynı zamanda

17 Krş. Bahaddin Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara: TTK, s. 14, İsmet Kayaoğlu, “Vakıflar (Doğuşu ve Gelişmesi)”, Diyanet Dergisi, C. XIV, 1975, s. 53.

bu fonksiyonları da gözetmiş oldukları söylenebilir. Toplumda iyi bir yer edinerek itibar kazanmak, özellikle siyasi istikrarsızlık dönemlerinde mülküne el konulmasını engellemek gibi düşünceler de insanları vakıf kurmaya yönelten sebeplerdendir. Bu bağlamda vakıfların türleri arasında gelirleri tamamen hayrî hizmetlere tahsis edilmiş *hayrî vakıfların* yanı sıra, özellikle savaş ve kaos dönemlerinde kişilerin ailelerinin geçimini garanti altına almak amacıyla kurdukları *ailevî vakıflar* ve gelirleri hayrî hizmetlere tahsis edilmekle birlikte geride kalan mûrisin, vakfın yönetim ve idaresini sağlamak suretiyle aynı zamanda geçimini de temin ettiği *yarı ailevî vakıflar* bulunmaktadır.

İslam topraklarının genişliği ve tarihsel sürecin uzunluğu dikkate alındığında; coğrafya, kültür ve siyaset gibi bileşenlerin etkisi altında farklılaşan rollerini hatırdan tutmak koşuluyla, tüm İslam coğrafyasına -özellikle h. III. asırdan itibaren XIX. asrın ikinci yarısına kadar- yayılmış olan vakıflar, ana fonksiyon alanlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

İbadet odaklı vakıflar (cami, mescit ve türbeler)

Cami ve mescitler, ibadethane olmalarının yanı sıra dinî, sosyal fonksiyonlarıyla da İslam şehirlerinin merkezinde yer almıştır. Öyle ki, bir beldenin

İslam topraklarına katılmasının en önemli nişanesi camilerdir. Büyüklüklerine göre etrafında birçok vakfın örgütlenerek “külliye”ler oluşturduğu cami ve mescitler, toplumsal hayatın merkezinde yer almıştır. Cami ve mescitlerin büyüklüğüne göre *imam* ve *müezzinin* yanı sıra *hatip*, *muvakkit*, *kayyım*, *ferraş*, *bevvaab*, *kandilci*, *siraci* ve *mahyacı* gibi görevlileri vardır. Camilerin etrafına geometrik bir dizayn içinde yerleştirilen medrese, imaret, darü’ş-şifa ve sebil gibi vakıflar sayesinde başta eğitim olmak üzere sosyal ihtiyaçların büyük bir bölümünün aynı merkezlerden karşılanması sağlanmıştır.

Haremeyn denilen, Mekke ile Medine şehirlerinde yürütülen cami hizmetleri için, ziyaretçilerin ağırlanması ve burada yaşayan muhtaç kimseler için İslam Dünyasının her yerinde irili ufaklı birçok vakıflar tesis edilmiştir. Osmanlı döneminde Haremeyn vakıflarında biriken gelirler, Surre Emîni aracılığıyla toplanmış, her yıl Recep ayının ilk günlerinde padişahın hediyeleriyle birlikte büyük bir merasimle yerlerine ulaştırılmıştır. Hediyeleri ulaştıran topluluğa ise “*Surre-i Humayun Alayı*” denilmiştir.

Hız. Peygamber’in doğumu vesilesiyle düzenlenen Mevlid-i Şerif merasimleri için vakıflar tarafından *mevlid-han*, *hafız*, *vaiz*, *aşır-han*, *du’âgu* gibi özel kişiler görevlendirilmiştir. Devlet ricali ve şeyhler için yapılmış olan türbelerin hizmeti için ise tür-

bedar, destari, meremmetçi, lagmi-i türbe, ferraş, bevvab, buhuri, siraci, cüz-han, noktacı ve *sanduki* gibi özel görevliler tayin edilmiştir.

Eğitim Amaçlı Vakıflar (Sıbyan Mektebi, Medrese ve Tekkeler)

İslam toplumlarında eğitim kurumlarının büyük bir bölümü vakıf olarak yapılmış ve her türlü masrafı vakıflarca karşılanmıştır. Örgün eğitim; Sıbyan Mektepleri, Medreseler, Dar'ül-Kurra ve Dar'ül-Hadisler tarafından yürütülürken, yaygın eğitim için ayrı kurumlar tesis edilmiştir.

Sıbyan mektebi yani ilkokulda görevlendirilen öğretmenlere *Hâce-i Mektep*, yardımcısına *Halife-i Mektep* denilmiştir. Okulların her türlü masrafının yanı sıra hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin elbise bedelleri (*kisve-i beha*) ve ilkbaharda eğlenmek ve kederlerini dağıtmak için yaptıkları gezi masrafları da (*kisve-i seyr*) vakıflar tarafından karşılanmıştır. Bazı vakfiyelerde *Hâce-i Mektep*'in öğrencilere karşı *hoşgörülü, nazik, çocukların ve gençlerin eğitimine (te'dib) yatkın* olması şart kılınmıştır (Yediyıldız, 2003 s. 208).

Başlı başına bir inceleme ve araştırma alanı olan medreseler ise, vakıfların en geniş uygulama alanı bulunduğu kurumlardır. İslam toplumlarında ilk medreseler X. ve XI. yüzyıllarda Selçuklu Hüküm-

darı Alparslan'ın veziri Nizamü'l-mülk tarafından Bağdat'ta kurularak büyük vakıflarla desteklenmiştir. Bu ilk medreselerin aynı zamanda siyasi bakımdan sünnî doktrinin yaygınlaşması ve heteredoks hareketler karşısında bir devlet İslamı oluşturmaya hizmet ettiği bilinmektedir. Bundan sonra İslam coğrafyasının her yerine yayılan medreselerde, hem aklî ilimler (*ulûm-ı akliye*), hem de naklî ilimler (*ulûm-ı nakliye*), başka bir tasnife göre ise şer'î ilimler (*ulûm-ı şer'îye*), alet ilimleri (*ulûm-ı âliye*) ve faydalı ilimler (*ulûm-ı nâfia*) okutulmuştur.

Halka yönelik yaygın eğitim, camilerde ve tekkelerde yapılmıştır. Bazı vakfiyelerde, isteyen herkese örgün eğitim içinde (medreselerde) verilen derslerin cami ve tekkelerde verilebilmesi için *müderris*, *muhaddis* ve *ders-i âm*'ların görevlendirilmesi şartı getirilmiştir. Ayrıca belirli günlerde dinî nasihatlerde bulunmak üzere *vaizler* görevlendirilmiştir. Medreselerde okuyan kişiler cami ve tekkelerde görev almış, böylece eğitimin aynı müfredat doğrultusunda yaygınlaşması sağlanmıştır.

Tarikatların merkezi olarak bilinen tekkeler (han-kâh ve zaviyeler), tüm İslam toplumlarında vakıfların yaygın örnekleri arasındadır. Osmanlı devrinde geleneksel halk dindarlığı üzerinde büyük etkisi olan tekkelerin bir iskân siyaseti olarak da devlet tarafından büyük teşvik gördüğü, fethedilen bölge-

lerin İslamlaşmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Bundan sonra farklı tasavvuf ekollerinin öğretileri, tekkeler aracılığıyla yaygınlaşıp, yaşatılmıştır. Devlet organizasyonu dışında sivil bir düzlemde örgütlenen tekkeler, aynı zamanda toplumsal taleplerin karşılandığı ve zaman-zaman da devlete iletildiği merkezler haline gelmiştir. Medreselerde verilen kitabî ve sünnî müfredatın dışında, tekkelerde tasavvufî öğretiler etrafında daha esnek ve sözlü kültürle aktarılan ritüeller de uygulanagelmıştır.

Medrese ve zaviyeler içinde kurulan kütüphanelerde, Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh ve ahlak eserleri ile özellikle zaviyelerde tasavvufî kaynaklar bulunmaktadır. Kütüphanelerde *hafız-ı kütüp*, *katip*, *mücellid*, *müzehhiblerin* yanı sıra kütüphaneye gelen okuyuculara ders vermek üzere *dersiâm*, *ders hali-fesi*, *muhaddis*, *şeyh'ül-kurra*, *hattat* gibi görevliler de bulundurulmuştur.

Sosyal ve Beledî Vakıflar

Başlangıçta özellikle dini gayelerin öne çıktığı vakıflar, zaman içinde kamunun tasarrufunda bulunması gereken alanları kapsamına almıştır. Böylece diğer toplumsal işlevlerinin yanı sıra vakıfların şehirleşme sürecine de önemli katkıları olmuştur. Fethedilen yerlerde öncelikle *cami*, *mektep* ve *medreselerin yanı sıra darüşşifalar*, *imaretler*, *hamamlar*,

çeşme ve sebiller gibi sosyal ihtiyaçları karşılayan vakıflar kurularak şehirlerin imarı sağlanmıştır.

Bunların yanı sıra şehirlerin su, yol, köprü, fener gibi beledî ihtiyaçların inşası, bakım ve işletmesi de vakıflarca üstlenilmiştir. Su ihtiyacını karşılamak üzere su bentleri, su kuyuları, çeşmeler ve sebiller yapılmış, bunların sürekliliğini sağlamak üzere vakıflar kurulmuştur. Bu gibi vakıflarda toplumsal bir ihtiyacın karşılanmasının yanı sıra hizmet alanların memnun edilmesi için vakfiyelere özel şartlar konulmuştur. Bu bağlamda sebillerin suyunu soğutmak için buzlukların tesis edilmesini, bu iş için kar satın alınmasını hükme bağlayan vakfiyelerin yanı sıra kış günlerinde abdesthanelerde suyun ısıtılmasını şart kılan vakfiyeler de vardır.

Özellikle ticaret yolları üzerinde, yol emniyeti ve yolcuların konaklaması ve konaklama süresince iaşesini karşılamak üzere *kervansaraylar* ve *hanlar* kurulmuştur. Sınır boylarında güvenlik amacıyla kurulan “ribat”ların devamı niteliğindeki kervansaraylar, ticaret kervanlarının veya yolcuların güvenli bir şekilde konaklamalarını ve istirahat etmelerini sağlamaktadır. Her türlü saldırıya karşı birer kale gibi inşa edilen kervansaraylarda, her sınıf ve dinden insanın barınması, yedirilmesi, hayvanların beslenmesi, ayakkabılarının tamir edilmesi gibi ihtiyaçlar karşılıksız olarak sağlanmıştır. Aynı zamanda yol emniyeti için bir karakol durumun-

da olan kervansaraylar o kadar yaygındır ki, XVII. Asrın ortalarında Mısır'dan İstanbul'a seyahat eden Samuel b. David Yemşel, yol güzergâhı boyunca her gece bir han veya kervansarayda konakladıklarını yazmaktadır.¹⁸ Kervansarayda görevlendirilen kişilerin yolculara muamele âdabına ilişkin koyulan hükümler, kervansarayları sadece bedelsiz hizmet veren yerler olmaktan çıkararak birer iyilik merkezine dönüştürmektedir. Buna göre güler yüz, tatlı dil, yolculara kendilerini evinde hissettirmek görevlilerde aranan şartlar arasındadır.¹⁹

Aşevi olarak hizmet veren imaretler, fakirlerin, mektep ve medrese talebelerinin, yolcuların (ayende ve revende), vakıf hizmetlileri ve mahkûmlar gibi ihtiyaç sahiplerinin doyurulması için kurulmuştur. Öyle ki, XVIII. asırda sadece İstanbul'da otuz binden daha fazla insanın bu imarethanelerden istifade ettikleri kaydedilmektedir.²⁰ Çeşitli vakıf yapılarının bir arada bulunduğu geniş büyük külliyelere de imaret külliyesi ya da imaret sitesi denilmiştir.²¹

Bedenî ve ruhî hastalıkların tedavisi için kurulan darü's-şifalar, bimaristan, şifahane ve tımarhane adlarıyla da anılmaktadır. Fakirlerin ücretsiz ola-

18 Lewis, 1956, s. 102.

19 Kazıcı, 2003, s.76.

20 D'Ohsson, C. II., s.461.

21 Krş. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", İktisat Fakültesi Mecmuası (1962-1963), C.XXIII/I-II, s.239; Osman Nuri Ergin, Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi, İstanbul, 1939, s. 19.

rak tedavi edildiği darü's-şifalarda *hekim, cerrah, hasta bakıcı, katip, vekilharç ve kayyumların* yanı sıra hastaların her türlü ihtiyacını karşılamak üzere hizmetliler görevlendirilmiştir. Darü's-şifalar da diğer vakfılar gibi zengin ya da fakir, her din ve sınıftan kişiye hizmet veren kurumlardır. Darü's-şifaların vakfiyelerinde ilaç formüllerine, hastalara nasıl yaklaşılması gerektiğine dair bilgilere yer verilmiştir.

Geliri vakıf giderleri için kullanılmak üzere kurulan çarşı, arasta ve bedestenler, genellikle vakıfların bir arada bulunduğu camilerin yakınında konumlanmıştır. Çarşıların üstü genellikle kapalı ve aynı cinsten ürünlerin satıldığı yerlerdir. Arasta ve çarşılar tek katlı üstü kubbe ile örtülü yapılar iken, bedesten değerli ürünlerin depolandığı ve satıldığı yerlerdir. Çarşının gelirleri imaret, medrese ve darü's-şifa gibi vakıf kurumlarının giderleri için ve burada kalan kişilere yardımda bulunmak üzere kullanılmıştır.

Şehir ve beldeleri imar eden vakıfların yanı sıra Müslümanların hemen her sahada çok çeşitli vakıflar kurdukları bilinmektedir. Bütün bu vakıflara ait belgeler ve zengin vakıf literatürü günümüze kadar yeterince tetkik edilememiş olsa da, mevcut araştırmalar İslam toplumlarında iyilik ve hayırseverliğin kurumsal göstergelerinin ve boyutlarının tespit edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bugün sade-

ce ülkemizde Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı 27.000 civarında vakfiye bulunmaktadır.²²

Vakıfların kuruluş amaçları, insanların karşılaştığı her türlü zorluğu kolaylaştırmak, mağdur ve muhtaç kişileri desteklemek, hayvanları ve çevreyi korumak gibi pek çok alana nüfuz etmektedir. Dinlenmek için bahçeler kuran (kulluk mahalli), yaşlı fakirlerin ve hastaların bakımını üstlenen, yaşlı kadınların ve sığınacak yeri olmayan kadınların geçimini temin eden, fakir kızların çeyizlerini hazırlayan, âmâlara hizmet götüren, yaz günlerinde soğuk su dağıtan, yetim çocukları himaye eden, iflas eden tüccarların borçlarını ödeyen, fakir insanları hacca gönderen, müslim ve gayrimüslimler için mezar yaptıran, sokak hayvanlarını himaye eden, leylekleri koruma altına alan vakıflar, İslam şehirlerinin her tarafında görülebilecek olan ve yapılan bağışların gizli kalmasını sağlayan sadaka taşları, kuşlar için mimari yapıların duvarlarına yerleştirilen kuş evleri iyilik ve hayırseverliğin hemen her sahada görülebilen uygulamaları arasındadır.

Sonuç

Bir toplumu ayakta tutan ve o toplumu birbirine bağlayan değerlerin sürekliliğini sağlayan kurumların ve yapıların tanınması, o toplumu tanımının

²² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Fatih Müftüoğlu (Editör), Tarihte İlginç Vakıflar, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 2012.

en önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Tarih boyunca İslam toplumlarında değerlerin yaşatılmasını ve iyiliğin kurumsallaşmasını ifade eden en yaygın kurumlar vakıflar olmuştur.

İslam medeniyet tarihinde, hayatın hemen her evresini kuşatma iddiası taşıyan vakıflar, gerçekte dini ve kültürel tarihimizin yüz akı olarak bugüne kadar varlığını taşımayı başarmış kurumlarımız arasındadır. Başlangıçta toplumun zayıf, mağdur ve mazlum üyelerine yardım amacıyla kurulan vakıflar, tarih içinde kendi alanını genişletmiş, İslam'ın temel sabiteleri etrafında bir vakıf medeniyeti ortaya çıkmıştır.

Bugün bize düşen bu verimliliği süreklilik içinde günümüze taşımak, aynı coşku ve derinlik içinde yeryüzünde iyiliğe, hayra ve mutluluğa çağırان bir yapının parçası olmaktır.

Kaynaklar

- **Aksel Malik** Eski İstanbul'da Kuş Evleri ve Kuşlar [Dergi] // Türk Folklor Araştırmaları. - 1968. - 225.
- **Barkan Ömer Lütfi** İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler [Dergi] // Vakıflar Dergisi. - 1942. - 279-304 : Cilt II. - s. 279-304.
- **Bilmen Ömer Nasuhi** Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu [Kitap]. - İstanbul : [s.n.], 1951. - Cilt IV.

- **Ebussuud** Irşadu'l-Akli's-selim ile Mezaya'l- Kitabi'l-Ke-rim [Kitap]. - Tz. - Cilt I.
- **Erdoğan Mustafa** Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri [Dergi] // Vakıflar Dergisi. - Cilt IV. - s. 149-182.
- **Görmez Mehmet** Hz. Peygamber'in Dilinde Doğruluk ve Sadaka [Dergi] // Diyanet Aylık Dergi. - 2006. - 181. - s. 23-24.
- **İnalcık Halil** Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü [Dergi] // Vakıflar Dergisi. - 1942. - s. 2-9.
- **Kazıcı Ziya** Osmanlı Vakıf Medeniyeti [Kitap]. - İstanbul : Bilge, 2003.
- **Köprülü M. Fuad** İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi [Kitap]. - Ankara : Akçağ, 2005.
- **Lewis Bernard** 1641-1642'de Bir Karayit'in Türkiye Seyahatnamesi [Dergi] // Vakıflar Dergisi. - 1956. - Cilt III. - s. 97-106.
- **McChesney Robert D.** Charity and Philantropy in Islam , Institutionalizing the Call to Do Good [Kitap]. - Indianapolis : Indiana University Center of Philantropy, 1995.
- **Öztürk Nazif Elmalılı M. Hamdi** Yazır Gözüyle Vakıflar [Kitap]. - Ankara : TDV, 1995.
- **Yedi yıldız Bahaeddin** Türk Kültür Sistemi İçinde Vakıfların Yeri [Dergi]. - 1988. - Cilt 20. - s. 405.
- **Yedi yıldız Bahaeddin** Vakıf [Kitap Bölümü] // İslam Ansiklopedisi. - Ankara : MEB.

- **Yediyıldız Bahaeddin Vakfı** [Dergi] // İslam Ansiklopedisi. - 1986. - Cilt XIII. - s. 153-172.
- **Yediyıldız Bahaeddin XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi** [Kitap]. - Ankara : TTK, 2003.
- **Yüksel Hasan Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıflar (1585-1683)** [Kitap]. - Sivas : [s.n.], 1998.

'Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden/ cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.'

(Haşr, 59/9)

Din Kardeşliğinin En İleri Derecesi: İsar

Dr. Ekrem KELEŞ
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Cömert kişi, Allah'a yakındır, insanlara yakındır, Cennete yakındır, Cehennemden uzaktır. Cimri kişi ise, Allah'a uzaktır, insanlara uzaktır, Cennete uzaktır, Cehenneme yakındır. (Tirmizî, "Birr", 40)

Bütün varlıklarını Mekke'de bırakarak İslam için Medine'ye hicret eden muhacirleri bağırlarına basıp onlarla ellerinde ne varsa paylaşan Medineli Müslümanların/Ensarın övgüyle anlatıldığı yukarıya mealini aldığımız ayet-i kerime, 'İsar' teriminin esas kaynağıdır. Yüksek İslam ahlakında Müminin en önemli hasletlerinden biri olarak görülen 'İsar', başkaları için özveride bulunma, başkalarını kendine tercih etme anlamında ahlaki bir terimdir.

Bu ayet-i kerime'de Sahabe-i Kiram'ın şahsında Müslümanların bu üstün ahlaki niteliği, örnek bir davranış olarak dile getirilmektedir. Buna göre imanı gönüllerine yerleştiren Müslümanlar, mümin kardeşlerini kendilerine tercih edebilecek yüksek bir ahlaki niteliğe sahiptir. Öyle ki, din kardeşlerine karşı içlerinde herhangi bir olumsuz duygu ve düşünce taşımak şöyle dursun, kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar dahi onları kendilerine tercih ederler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir kıskançlık veya rahatsızlık duymazlar. Ayetin son kısmında bu güzel ahlaki niteliği özümseyerek kendilerini bencillikten koruyabilenlerin ebedî kurtuluşu kazanacaklarının ifade edilmesi, îsar ahlakının mümin açısından önemini ortaya koymaktadır.

Sözlükte '*Bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme*' manasına gelen îsar, ahlak terimi olarak '*Bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması*' demektir. Cür-cânî, îsar'ı, '*Kişinin başkasının yarar ve çıkarını kendi çıkarına tercih etmesi veya bir zarardan öncelikle onu koruması*' şeklinde tarif ederek bu anlayışın, din kardeşliğinin en ileri derecesi olduğunu belirtir (Mustafa Çağrıncı, İsar, DİA, XXII, 490).

Kendileri son derece ihtiyaç içinde olsalar dahi başkalarını kendilerine tercih edenler, başkalarının iyiliğini ve mutluluğunu kendilerinininkinin önüne alanlar, başkasının ihtiyaçlarının giderilmesini kendi ihtiyaçlarından daha önde tutanlar ve bunu gösteriş veya reklam için değil de sırf Allah rızası için yapanlar, bu üstün ahlaki niteliğe sahip kişilerdir.

İnsanın kendisini düşündüğü kadar başkalarını da düşünmesi, kendisi için istediğini başkaları için de isteyebilmesi, kendisi için istemediğini başkaları için de istememesi, ahlaki erdemlerin başında gelir. *'Sizden biriniz, kendisi için sevip istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz'* (Buhârî, "İmân", 7) hadisi şerifini âlimlerimiz, kişide, bu ahlaki erdem bulunmadan imanının kâmil olmayacağı şeklinde açıklamışlardır. İsar, bu büyük ahlaki erdemden daha ileri aşamasını ifade etmektedir. İşte bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim, bu ahlaki vasıfları sebebiyle Sahabe-i Kiramı övgüyle anmış ve onları bize örnek göstermiştir.

Allah Resûlü (*ona salat ve selam olsun*), müminler için en güzel örnektir. Üsvei hasenedir. Hiç şüphesiz en güzel isar örnekleri, güzel ahlaki tamamlamak için gönderildiğini ifade buyuran (Muvatta', "Hüs-nü'lhuluk", 8), bu 'Üsvei hasene'nin hayatında kendini göstermiştir. Çünkü o, Kur'ân-ı Kerim'de dile geti-

rildiği üzere çok yüksek bir ahlak üzere yaratılmıştır (el-Kalem suresi 68/4). Bunun için Hz. Peygamber'in sahip olduğu ahlak, Hz. Âişe validemizin ifadesiyle Kur'an ahlakı idi (Müslim, "Müsâfirin", 139). Kur'an ahlakının bize öğrettiği en üstün ahlaki niteliklerden biri 'îsar'dır.

Hz. Peygamberden sonra bu güzel ahlaki vasıf, onun eğitiminde yetişmiş bulunan Sahabe-i Kiram'da destansı örneklerle müşahede edilmiştir. Bize bu yüksek ahlaki vasfı anlatan ayet-i kerime'nin nüzûl sebebi olarak şöyle bir hadise anlatılmaktadır:

Allah Resûlü'ne (*ona salat ve selam olsun*), bir gün açlıktan dermansız kalmış bir adam gelir ve ondan yardım ister. Allah Resûlü (*ona salat ve selam olsun*) bu zâtı doyurabilmek için hanımlarına haber gönderir, ancak onlar, hanelerinde sudan başka bir şey bulunmadığını bildirirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Bu adamı kim misafir etmek ister?' diye çevresindeki sahabilere sorar. Ensar'dan bir zât, 'Ben Yâ Resûlallah!' diye cevap verir ve adamı alıp evine götürür. Hanımına, 'Resûlullah'ın misafirine yemek ikram et.' der. Hanımı, 'Vallahi evimizde çocuğumuzun yiyeceğinden başka bir şey yok.' der. Kocasını da ona, 'Sen yemeği hazırla, kandili yak, çocuğumuz yemek istediği zaman onu uyut.' der. Hanımı kocasının dediği gibi hareket eder. Sonra kan-

dili düzeltiyor gibi yapıp söndürür. Karanlıkta ev sahipleri yemek yiyor gibi yaparlar, fakat yemezler, aç yatarlar. Çünkü sadece bir kişiye yetecek kadar yiyecek vardır. Ertesi sabah Allah Resûlü, *'Bu gece Allah, yaptıklarından ötürü, falan ve falandan son derece hoşnut oldu ve haklarında şu ayeti indirdi'* diye müjdeler: *'Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden/cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.'* (Haşr, 59/9) [Bak. Buhârî, "Menâkibü'l-ensâr" 10, "Tefsîr", (Haşr) 6; Müslim "Eşribe", 172]

Bu ayet-i kerime'nin indiriliş sebebi olarak anlatılan bir diğer rivayet şöyledir: Resûlullah'ın sahabilerinden birine bir koyun başı hediye edilir. O da, *'Kardeşim falan ve ailesi buna bizden daha fazla muhtaçtır.'* der ve hediyeyi ona gönderir. O da bir başkasına derken bu suretle tam yedi ev dolaşır ve nihayet yine öncekine dönüp gelir. Bunun üzerine bu ayet nazil olur (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İlgili ayetin tefsiri, s.4844) .

Sahabe-i Kiram'ın hayatında, başkalarını kendine tercih etmenin, onlar lehine özveri ve fedakârlıkta bulunmanın/îsârın emsalsiz örneklerine sıkça rastlanır. Burada aktardıklarımız yalnızca ilgili ayeti kerimenin sebebi nüzulü ile ilgili iki örnektir.

Hicret yolculuğuna çıkacağı sırada evi silahlı müşrikler tarafından kuşatılmış iken Allah Resûlünü (ona salat ve selam olsun) kurtarmak için Hz. Ali Efendimizin ölümü göze alarak onun yatağına yatması, en güzel îsar örneklerindedir. ‘*Can ile îsar*’ diyebileceğimiz bu tür yüksek fedakârlıklar, îsâr kavramını malî fedakârlıklarla sınırlandırmayan âlimlerimizin kanaatlerini desteklemektedir. Kişinin sevdiği bir kimse için kendi rahatını, huzurunu, hatta hayatını feda etmeyi göze alabilmesi, başkalarını kendine tercih edebilmenin en ileri örneğidir ve bu mal ile îsâr’dan daha üstündür.

Uhud Gazvesi’nde, İslam ordusunun bozguna uğradığı sırada bazı müminlerin Hz. Peygamber’in hayatını korumak için kendi hayatlarını ortaya koymaları, Sahabe-i Kiram’ın sergilediği can ile îsâr’ın en güzel ve en ileri örneklerindedir. Bunlardan biri, Ebû Talha (r.a.) idi. Kendini Resûlullah’a siper etmiş ve onu korurken yaralanmıştı (Buhârî, “Cihâd”, 80, “Menâkıbü’l-ensâr”,18; İbn Hanbel, III, 105).

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere îsar, yalnızca maddi fedakârlıklarla sınırlı değildir. Maddi menfaatlerde olduğu kadar makamda, mevkide, mükâfatta, itibarda başkalarını kendine tercih etmektir îsar...

İsar vasfının üstünlüğü ve kıymeti, kendisi de son derece ihtiyaç içerisinde iken başkalarını kendine

tercih etme gibi çok ileri bir ahlaki nitelik olmasından kaynaklanmaktadır.

Bireysel ve toplumsal kurtuluşun yolu, bencillikten kurtulmakta yatar. Îsar vasfı, kişinin bencillikten kurtulduğunu apaçık ortaya koyan en önemli göstergedir. Kur'ân-ı Kerim'de, sahabenin 'îsar' vasfını överek ve örnek göstererek anlatan ayet-i kerime'nin sonunda bir bakıma îsar'ın karşıtı olarak 'şuhh/bencillik'in söylenmesi ve '*Kim nefsinin bencilliğinden/ hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşu erenlerin ta kendileridir.*' (Haşr, 59/9) buyrulması dikkat çekicidir. Çünkü insan, ya îsar ahlakına sahip bulunur ya da bencil olur. Kişi îsar ahlakına eriştikçe bencillikten uzaklaşır. Îsar'dan uzaklaştıkça da bencillığe kayar.

İnsanların ve toplumların yaşadıkları sıkıntılarının altında yatan en temel ahlaki hastalıklardan biri, bencilliktir. Bencillik, kişilerin, toplulukların ve toplumların hayatında çeşitli şekillerde ve muhtelif dozajlarda kendini gösterebilir. Bunun en yoğun şekli, yalnızca kendini düşünme, kendinden başka hiç kimseyi düşünmeme hâlidir. Bu konumdaki kişiler, yalnızca kendilerini düşünürler. Başkalarının sıkıntısı, acısı, helaki, yok olması, açlığı, susuzluğu, elemi, ıstırabı onları hiç ilgilendirmez. Onlar için yalnızca kendi varlıkları, hazları, zevkleri ve mutlulukları söz konusudur. Bu zevklerin, başkaları-

nın yokluğu ve ıstırabı üzerine kurulmuş olmasının hiçbir önemi yoktur. Bencil kişi, her zaman ve her durumda en iyi konumda kendisinin olmasını, her şeyin en iyisinin kendisinde bulunmasını ister. Bencillik; haset, cimrilik ve kıskançlık gibi pek çok ahlaki hastalığı da beraberinde getirir.

Günümüzde bencillikler, dünyayı gelecek nesiller açısından dahi tehlikeye atacak boyutlara varmıştır. Sadece kendini düşünmenin sonucu olarak yakıp yıkan, tahrip eden bencil kişilerin, toplulukların, grupların, cemaatlerin, toplumların, milletlerin ve devletlerin tutum ve davranışları, ne yazık ki milyonlarca insanın, açlık, kıtlık ve yokluk çekmesine ve ölümüne yol açmaktadır. Hatta bu bencillikler, bütün insanların daha da ötesi bütün mahlûkatın ortak hakkı bulunan doğal çevrede ve doğal kaynaklarda da artık geri dönüşü imkânsız tahribatlara yol açmaktadır.

Bunun için kendi varlığını, hayatını, zevklerini ve hazlarını başkalarının ölümü üzerine, kendi zenginliğini başkalarının yokluğu üzerine, kendi itibarını başkalarının haksız yere itibarsızlaştırılması veya başkalarının yıkıntıları üzerine ve kendi güvenliğini başkalarının yok edilmesi üzerine kuran anlayışlar ve yaklaşımların İslam'da yeri yoktur. Bu anlayışlar insanlığa asla huzur getiremez.

Îsar vasfının Kur'ân-ı Kerim'de iman ile irtibatlandırılması, bu güzel ahlaki vasfın, kişinin kalbine bakan yönünün gözden ırak tutulmaması gerektiğine işaret eder. Bu durum, îsar'ı daha anlamlı hâle getirir. *'Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.'*(Âl-i İmrân 3/92) ayet-i kerimesi ile amel ederek *'ebrrar/iyi insanlar'* mertebesine erişen müminlerin özelliklerinden biri olarak, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirmeleri dile getirilmiştir. *'Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler.'* (İnsân, 76/8) Buradaki *'seve seve'* ifadesi, tefsirlerde hem *'o yedirdiklerine kendilerinin de ihtiyacı olduğu hâlde yani kendileri de o yiyecekleri istediği ve sevdiği hâlde miskinlere, yetimlere ve esirlere yedirirler'* şeklinde hem de *'severek, gönül hoşnutluğu ile yedirirler'* şeklinde açıklanmaktadır. Bu iyiliği yapan kişilerin yedirdikleri kimselere, *'Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.'* (İnsân, 76/9) demeleri, müminlerin bu özverili davranışları, gösteriş veya herhangi bir menfaat, hatta bir teşekkür karşılığında değil, sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaptıklarını, dolayısıyla îsar'ın imani boyutunu göstermektedir.

Herhangi bir maddi veya manevi karşılık, bir çıkar elde etme düşüncesi taşımadan yapılan iyilik, kişiye kalp huzuru kazandırır. Meşhur kutsî hadiste

bildirildiğine göre (Müsned, VI, 256; Buhâri, “Rikâk”, 38), bu şekilde gönüllü iyilik ve ibadet yapanların kalpleri, basiretleri ve yolları aydınlanır; inançları doğru, kararları isabetli, işleri hayırlı ve faydalı olur (Mustafa Çağrırcı, “İsar”, DİA, XXII, 490-491). Bunun için îsar ahlakına sahip kişilerde gönül huzuru vardır. Buna mukabil, bencil, cimri ve kıskanç insanlarda gönül huzuru olmaz. Çünkü gönül huzuru için îsar ve infak ahlakına sahip olmak gerekmektedir. Bundan dolayı ‘Zekâtını veren, misafire ikramda bulunan ve zor zamanlarda verebilenlerin’ bu ahlaki hastalıktan uzak kalabileceği ifade buyrulmuştur.

Mümin, ihlaslı bir şekilde çalışmayı ibadet hükümünde bildiği için elinden geldiğince çalışır, çabalar. Helal-haram şuuruna sahiptir. İmanındaki sadakatının bir göstergesi olarak hedefi, tertemiz kazançlar elde edip paylaşma bilincine ermek ve sadaka anlayışını hayatının her aşamasında hâkim kılmaktır.

Eriştiği bu yüce anlayışla her türlü nimeti verenin de alanın da Yüce Allah olduğunu bilir. Malı bereketlendirenin de Yüce Allah olduğunun farkındadır. Yine bu anlayışla Allah Resûlünün (ona salat ve selam olsun) ‘Allah size yardım edip rızık veriyorsa, bu, aranızdaki zayıflar sâyesinde değil midir?’ (Buhâri, Cihâd 76) ; ‘Fakirleri kollayıp gözetiniz. Aranızdaki zayıflar sâyesinde Allah’dan yardım

görüp ve rızıklandığınızdan şüpheniz olmasın.’ (Ebû Dâvûd, Cihâd 70. Ayrıca bk. Tirmizî, Cihâd 24; Nesâî, Cihâd 43) ‘Her Allah’ın günü iki melek iner. Bunlardan biri: Allah’ım! Malını verene yenisini ver! diye dua eder. Diğeri de: Allah’ım! Cimrilik edenin malını yok et! diye beddua eder.’ (Buhârî, Zekât 27; Müslim, Zekât 57) mealindeki hadislerinin de farkındadır.

Bundan dolayı hakiki Müslümanlar, asla madde-
nin kulu kölesi hâline gelmezler. Tam tersine ona
hâkim olur ve yeri gelince hiç tereddüt etmeden
elden çıkarabilecek bir konumda bulunurlar. Gö-
nülde ve kalpte mala yer vermezler.

Bu hususta Hz. Mevlâna’nın şu benzetmesi ne ka-
dar güzeldir:

*İnsan ile dünya, arasındaki ilişki gemi ile su arasın-
daki ilişkiye benzer. Gemi için su ne ölçüde gerekli
ve önemli ise, insan için de dünya o ölçüde gerekli ve
önemlidir. Fakat geminin altında iken onu yüzdü-
ren, ona hareket etme, yol alma kısacası fonksiyonu-
nu icra etme imkânı veren su, geminin içine girdiği
zaman onu batırır helak eder. Dünya da böyledir.¹*

Bazı Hadis-i Şeriflerde de ifade edildiği üzere cö-
mert kişi, Allah’a yakındır, insanlara yakındır,

1 Mevlâna Celâleddin er-Rûmi, Mesnevî, Tercüme: Veled İzbudak. İstanbul 1953, I/79’dan nakleden: Erhan Yetik, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in Zühd ve Takvası, İslam’da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği, TDV Yayını, Ankara 1995.

Cennete yakındır, Cehennemden uzaktır. Cimri kişi ise, Allah'a uzaktır, insanlara uzaktır, Cennete uzaktır, Cehenneme yakındır. (Tirmizî, "Birr", 40) (Olgun ve kâmil) iman ile bencillik/cimrilik, bir Müslümanda bir araya gelmez. (İbn Hanbel, II, 44) Bundan dolayı Allah Resûlü *'Allah'im, cimrilikten sana sığınırım'* ve *'Allah'im, beni nefsimin bencilliğinden koru'* (Fâkihi, Ahbâru Mekke, I, 228, no: 415) buyurmuşlardır.

Bir Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *'Zulümden sakının çünkü zulüm Kıyamet günü zulümdür/kat kat karanlıktır. Şuhdan/bencillikten sakının çünkü bencillik/şuh, hırs ve kıskançlık, sizden evvelkileri helâk etti, birbirlerinin kanlarını döktüler ve dokunulmazlarını /hürmetlerini halâl saydılar.'* (Müslim, "Birr", 56)

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre bir defasında Resûlullah (ona salat ve selam olsun) insanlara hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Bencillikten sakının! Çünkü sizden öncekiler bencillik yüzünden helak oldular. Bencillikleri onları cimriliğe sürükledi ve cimrileştiler; Yine onları akrabaları, yakınları ve dostları ile bağlarını koparmaya sürükledi ve onlarla bağlarını kopardılar; Onları günahlara dalmaya itti ve günahlara daldılar.'* (Ebû Dâvûd, "Zekât", 46)

Yermuk savaşında şehitler arasında son nefesine gelmiş yaralıların, kendilerine verilen bir yudum

suyu bile yanında inleyen arkadaşları arasında nasıl dolaştırdıklarını, tarihî bir olay olarak Mehmet Akif merhum Safahat'ında ne güzel tasvir etmektedir:

“Huzeyfetü'l-Adevî der ki:

«Harb-i Yermûk'ün,

Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.

İkinciüstü biraz gevşeyince, sanki kıtal,

Silâhı attım elimden, su yüklenip derhâl,

Mücâhidîn arasından açıldım imdada,

Ağır yarayla uzaklarda kalmış efrada.

Ne ma'rekeydi ki, çepçevre, göğsü kandı yerin!

Huda'ya kalbini açmış, yatan bu gövdelerin,

Şehidi çoksa da, gazisi hiç mi yok? Derken,

Derin bir inleme duydum... Fakat bu ses nerden?

Sırayla okşadığım sineler bütün bî-rûh...

Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecruh.

Dedim: «Biraz su getirdim, içer misin, versem?»

Gözüyle «Ver!» demek isterken, arkadan bir elem,

Enîne başladı. Baktım: Nigâh-ı merhameti,

«Götür!» deyip bana îmâda ses gelen ciheti.

Ne yapsam içmeyecek, boştu, anladım, ibram;

O yükselen sese koştum ki: Âs'ın oğlu Hişâm.

Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları:

Su istiyordu garibin dönüp duran nazarı.

İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa «ah!»
Hırıltılarla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!
Hişâm'ı gör ki: O hâlinde kaşlarıyla bana,
«Ben istemem, hadi, git ver, diyordu, haykırana.»
Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı...
Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakk'a son nazarı!
Hişâm'ı bari bulaydım, dedim, hemen döndüm:
Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!
Demek, bir amcamın oğlunda vardı, varsa, ümid...
Koşup hizasına geldim: O kahraman da şehid.»

(Hâkim, Müstedrek, V, 1889 (3/242);

Taberânî, el-Mücemü'l-kebir, III, 259)

“İyilik (birr), gönlünü huzura kavuşturan ve içine sinen şeydir; kötülük ise insanlar sana fetva verseler bile, gönlünü huzursuz eden ve içinde kuşku bırakan şeydir.”

(Hz. Muhammed (s.a.s.)

(Dârimî, Büyû’, 2).

İyiliğin Tecellîleri: El-Berr'in Berr'ine Mazhar Ol ki Ebrâr'dan Olasın!

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

İyiliğin Kaynağı Olarak el-Berr, Berr ve Ebrâr

Arapça bir kelime olan “Berr”, sözlükte; “kıta, denizin karşıtı olarak kara, toprak” demektir (el-Mu’cemü’l-Vasît, s. 48). Kur’ân-ı Kerim’in değişik yerlerinde bu anlamda kullanımları bulunmaktadır. Berr sıfatı, hem Allah (c.c.) için hem de itaatkâr kullar için kullanılır. Allah (c.c.) için kullanıldığında; “kullarına karşı şefkatli, onlara bolca ihsan eden, iyilikleri bütün yaratıkları kapsayan” demek olur. “el-Berr”, Allah (c.c.)’ın güzel isimlerinden (el-Esmâü’l-Hüsna) biridir. “Berr” sıfatı insanlar için kullanıldığında, “çok itaatkâr, vefakâr, iyiliksever, doğru, sâdık, sözünde duran” anlamlarına gelir. (el-Mu’cemü’l-Vasît, s. 48). Nitekim benzer bir manaya, Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in bir hadis-i şerifinde de rastlıyoruz: “*Sıdk (doğruluk) insanı berr’e (Allah’ı râzı edecek iyiliğe) götürür, berr*

de mümini Cennete götürür. Kişi, doğruyu söyleye söyleye ve doğruyu araya araya Allah (c.c.) katında doğru sözlü diye kaydedilir..” (Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103, 104).

“Birr” kelimesi ise, “hayır işinde genişlik, bolluk, ihsan, itaat, doğruluk, bol bol iyilik” manasına gelmektedir (el-Mu’cemü’l-Vasît, s. 48). Nitekim hadis ve fıkıh kitaplarında “birru’l-vâlideyn” başlığı altında, ana-babaya itaat etme, onlara bol bol iyilikte bulunma görevleri anlatılır. Dolayısıyla birr, maddi olsun veya olmasın her türlü iyiliği, ihsanı ve hayırlı işi kapsar. “İyi” olarak niteleyebileceğimiz her ne varsa, tamamı birr kavramının içine girer. Buradaki temel espri; ruhen, malen ve bedenlen bolca ve kusursuz / defosuz iyilik yapmaya özen göstermektir. Birr’i, ihsan, ikram vb. mali yardımlar gibi diğer iyilik çeşitlerinden ayıran en temel nitelik budur.

“Ebrâr” da Berr’in çoğulu olup, sâlih, muttakî, hayır ve hasenat sahibi kimseler, Allah’tan gereği gibi titizlikle korkarak saygı duyan, iyilik ve hayır işleyen kişiler demektir (Bk.: Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i Türkî, Ebrâr md.).

Kusursuz ve Mükemmel İyi: el-Berr

Bütün iyilik ve güzelliklerin gerçek sahibi, kullarına karşı bağıışı, ihsanı ve ikramı sınırsız olan, iyiliğin, yardımın, lütfun ve güzelliğin tek kaynağı, 99

esmâsından biri de el-Berr olan Yüce Allah'tır. Bu isim, Kur'an-ı Kerim'de: "Hiç şüphesiz, biz bundan önce O'na dua (kulluk) ederdik. Gerçekten O, iyiliği ve ihsanı bol (el-Berr), rahmeti bol olanıdır." (Tür, 51/28) şeklinde geçer. Bu ismin tecellisi gereği O, eksiksiz / kusursuz / mükemmel iyilik sahibidir. O'nun dışındaki varlıklar ve insanlar da iyilik sahibidirler; ama onlarınki eksik / kusurlu / nâkıstır. Ve öbür varlıkların iyilikleri, o Mükemmel İyî'nin el-Berr isminden aldıkları pay / nasip oranında değerli ve tama yakındır. O el-Berr olmasaydı, hiçbir varlık Birr (iyilik) sahibi olamazdı. İyilerin (Ebrâr) iyiliklerinin asıl kaynağı, el-Berr olan Cenab-ı Hak'tır.

Şimdi bir düşünelim; insanoğlu, birisi kendisine bir kötülük yapsa, hemen onun cezasını vermeye kalkışır. Çok aceleci ve sabırsız olan insanoğluna göre, yapılan kötülük asla karşılıksız kalmamalıdır; en azından misliyle, mümkünse daha fazlasıyla ve derhal cezalandırılmalıdır. Bu, ortalama bir insanın göstereceği refleksif bir tavır ve davranış tarzıdır. Eğer Cenab-ı Hak da kendisine karşı yapılan saygısızlıkları, isyanları hemen cezalandıracak olsaydı, hâlimiz nice olurdu? Hangi birimizin edepsizlikleri, unutmaları başkaldırıları yok ki?!

İşte el-Berr ism-i şerifinin bir tecellisi olarak kullarına karşı son derece şefkatli davranan, lütfu, ihsanı, keremi, iyiliği bol olan Yüce Allah, yapılan kötülüklerin çoğunu bağışlar, örter; merhametli-

lerin en merhametlisidir O. Yapılan bir iyiliğe iki, üç, yedi, on, yüz, yedi yüz katı mükâfat verir. Buna karşılık eğer bir kötülükten dolayı cezalandırılacaksa ancak bir katı ceza verir (Enâm, 6/160). Hatta bir kul, gönlünde iyi bir şey yapmayı tasarlamış, fakat herhangi bir sebeple onu yapmamış olsa bile, bilfiil meydana getirmiş gibi onu mükâfatlandırılır. Buna karşı, bir kötülük yapmayı tasarlamış ve kararını vermişken herhangi bir sebeple yapmamışsa ona da ceza vermez (Buhâri, Rikâk, 31; Müslim, İman, 207, 259). O, kulları için daima kolaylık ve rahatlık ister; zorluk istemez. O, hiçbir fiilinde zulmetmez ve hiçbir hükmünde de haksızlık etmez. İnsanlar, Allah'a karşı nankörlük ederek haddi aşsalar bile O, insanlara sonsuz nimetler verir, ihsanda bulunur (Neml, 27/89). Kullar kendi kendilerine zulmederler. Allah onca inkâr, kötülük ve nankörlüğe karşı ceza vermede acele etmez. O, sonsuz kerem / cömertlik sahibidir. O, iyilik ve yardım edenlerin en iyisi, en hayırlısıdır.

Eksiksiz İyilik: **Birr**

Kur'an'da "birr", insanın kazanması istenen üstün bir nitelik olarak anlatılır. "...İyilik ve takvâda yardımlaşın!..." (Mâide, 5/2) diye emr ü ferman buyuran el-Berr olan Allah, kullarının iyiliğe engel olan nefsânî bağlardan kurtulmalarını, Birr'e ulaşarak arınıp yücelmelerini ister. Öyleyse yarışanlar, hevâ ve heveslerinin peşinde koşturmak yerine, iyilik ve

takvada yarışmalıdırlar. Yani insan, yalnızca bitmek tükenmek bilmez şahsî çıkarları için değil; iyiliğe, ikrama, ihsana ve yardıma muhtaç olanların derdine derman olabilmek için nefes tüketmelidir. O halde insanoğlunun temel hedeflerinden biri, Birr'e, yani eksiksiz / tam iyiliğe ulaşmak, başka bir deyişle "iyiliği yakalamak" olmalıdır. Bu yüce hedefi gösteren Cenab-ı Hak, iyiliğe nasıl ulaşılacağını da öğretmiştir. Buyurur ki O:

"İyilik (Birr), yüzünüzü doğu ve batı yönüne çevirmeniz değildir; fakat asıl iyiliğe (birr) erenler; Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman eden, sevdiği halde malı yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışa, dilenenlere ve boyunduruk altındaki (köle)lere infak edenler, namazı kılan ve zekâtı verenler, ahidleştiklerinde ahidini yerine getirenler, zorluk hâli, zarar anları ve güçlük zamanında sabredenlerdir. Sâdık olanlar onlardır ve muttakî olanlar onlardır." (Bakara, 2/177).

Birr temeli üzerine kurulu iyilik ahlakı, sosyal hayatın kurulması ve düzenli bir şekilde işlemesi konusunda son derece önemli bir ahlak anlayışıdır. İnsanlar arasındaki dostluk ve kaynaşmanın (ülfet) yollarından biridir. İnsanlar başkalarına yardım etikçe, onlara güzel davrandıkça; aralarında kavga, anlaşmazlık ve düşmanlık yerine sevgi, dostluk, kardeşlik ve barış doğar. İyilik ahlâkının sosyal hayattaki yansımaları, insanlara karşılıksız mal yardı-

mında bulunmak, söz ve davranışlarda insanların iyilikleri ve mutlulukları, dirlik ve düzenliği için çalışmak şeklinde görülür. Cehennem korkusu ve cennet arzusu ile yapılan iyi işler de bir sınıftandır. İdeal iyilik ise, hiçbir çıkar gözetmeksizin yalnızca Allah (c.c.) rızası için yapılandır. Müminler, sevdikleri şeylerden Allah (c.c.) yolunda harcadıkça iyilik erdemini kazanırlar. “Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça, gerçek iyiliğe (el-birr) aslâ erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.” (Âlü İmrân, 3/92) buyuran Cenâb-ı Hak, iyilik ahlâkının en temel ilkesinin, “sevdiği şeylerden verebilmek” olduğunu hatırlatıyor bize. Şu bir gerçek ki, “Eğer iyilik ederseniz kendi lehinize iyilik etmiş olursunuz ve eğer kötülük ederseniz bu kendi aleyhinizedir” (İsrâ, 17/7).

İyiliğin yeryüzündeki tecellileri, yerine göre bir cami, han, hamam, kervansaray, çeşme, köprü yaptırmak olarak karşımıza çıkar; yerine göre ihtiyaç sahibi bir fakire yardımda bulunmak, talebe okutmak, zekât ya da sadaka vermek olarak ortaya çıkar. Kimi zaman da muhatabının kalbini kazanan güzel bir söz, tatlı bir gülümseme, ufak bir jest, bir selâmlama, ziyaret, ahde vefa, sözünden caymama, nezaket ya da kibarlık olarak görünür. İbadet ve taatler, sâlih ameller de birer iyiliktir; başkasının kapısını çalmadan içeriye girmemek ya da başkasının konuşmalarını dinlememek de. Yerine göre susamış bir hayvana veya bitkiye su vermek; yeri-

ne göre insanların yararına olan bir işe öncülük ve aracılık etmek. Sırrı ifşa etmemek de iyiliktir; devlet malını ya da başkalarının mülkünü korumak da. Emanete ihanet etmemek de iyiliktir; insanlara güven vermek, hal hatır sormak da. Morali bozuk birine destek olmak, birine bir harf öğretmek, başka varlıkların yararına bir şey yapmak, insanların yolundaki eziyet verici bir engeli ortadan kaldırmak, hak edene hak ettiğini vermek de iyiliktir vs.

Kâmil İyiler: Ebrâr

el-Berr ism-i şerifinin üzerlerinde en güzel şekilde tecelli ettiği, Berr'in zirve şahsiyetleri olan Ebrâr, kötü ahlakını iyiye ve güzele çevirmiş, kolay kolay kendinden kötü söz, fiil ve davranış görülmeyen, hep iyilikler ve güzellikler sergileyen olgun kimselerdir. Adeta “berara” niteliğini kazanmış melekler gibi, kötülüğü ve kötülük yapmayı unutmuş kişilerdir. Bilindiği gibi “berara”, “berr”in çoğulu olup bir ayette meleklerin sıfatı olarak geçmektedir: “(Ki onlar) oldukça üstün, değerli, iyilik ve dürüstlük sembolüdürler (berara).” (Abese, 80/16).

Ebrâr, “Ey Rabbimiz! ...Bizim ruhumuzu iyilerle (ebrâr) beraber al!” (Âlü İmrân, 3/193) diye duâ edilen, kavuşmaya can atılan mübarek kimselerdir. Ve “İyiler (ebrâr), muhakkak cennettedirler.” (İnfîtâr, 82/13). Dünya hayatındayken tertemiz duygularla yaptıkları iyiliklerin ödülü olarak ebrâra cennette öyle

nimetler verilir ki: *“Hiç kuşkusuz ki iyiler (ebrâr), kâfûr katılmış bir kadehten (cennet şarâbı) içerler.”* (İnsan, 76/5). *“Hâyır! Andolsun iyilerin (ebrâr) kitabı İlliyyûn’dadır... İyiler (ebrâr) kesinlikle cennettedirler. Onlar, orada koltuklar üzerinde etrafa bakarlar. Onların yüzünde nimetlerin sevincini görürsün. Kendilerine mühürlü hâlis bir içecek sunulur. Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar, ancak onun için yarışsınlar.”* (Mutaffifin, 83/18-27)

Peki, burada sayılan ve sayılmayan daha pek çok sınırsız nimetler ne için ve kimin için? Elbette karşılıksız, yalnızca Allah’ın rızası için iyilik (birr) yapan iyi kullar (ebrâr) için.. Yeryüzündeki, evrendeki bütün iyilikler o Mükemmel İyinin el-Berr ismi-i şerifinin tecellisi olduğu gibi, âhirette iyilere verilecek olan mükâfat da onun bir tecellisidir.

İyiler (ebrâr) zümresine dahil olup iyilikten (birr) mükemmel iyiye (Berr) erebilmek için, iyilik yönünde küçücük bir adım atmak bile yeterlidir. *“Her kim bir iyilik yaparsa, Biz onun iyiliğini artırırız”* (Şûrâ, 42/23) buyurmuyor mu Cenâb-ı Hak?!

Öyleyse el-Berr’in Birr’ine mazhar olup Ebrâr zümresine dahil olabilmek, hepimizin kabul olunan niyazı olsun ve hep bunun gereğini yapmaya çalışalım, ve’s-selâm...

*Cömertlik sadece sahip olunan maddi
imkânların paylaşılması demek değildir.
Cömertlik canı feda etmekten mal vermeye,
bilgi paylaşımından her türlü fazilete ortak
kılmaya kadar geniş bir anlam yelpazesine
sahiptir. O, bazen muhtaca uzanan yardım eli,
bazen kırık bir gönle ferahlık veren teselli, kimi
zaman bilgilendirme, kimi zaman hastaya
sunulan ilaç, bazen affetme bazen de içten
gelen bir tebessümdür.*

Gönülden Gelen Paylaşım: Bir İyilik Türü Olarak Cömertlik ve İnfak

Yrd. Doç Dr. M. Kâmil YAŞAROĞLU
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam dini, paylaşmayı maddi ve manevi hayatımızın tamamını kapsayacak şekilde ele almış ve dinî-ahlaki bir görev olarak ortaya koymuştur. Kur’ân-ı Kerim’in pek çok ayetinde müslümanlar iyilik yapmaya ve paylaşmaya teşvik edilmiş, Hz. Peygamber de paylaşmanın, maddi ve manevi yardımın önemine vurgu yapmıştır.

Mâide sûresinin 2. ayetinde, kötülük edenlere karşı hissedilen öfkenin, intikamcı ve saldırgan tutumlara yol açmaması gerektiği belirtildikten sonra, “İyilik ve takvâda yardımlaşın, kötülük ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın” buyrulur. Allah Resûlü de “Kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin ihtiyacını da Allah giderir”¹; “Bir kimse kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da ona

¹ Müslim, “Birr”, 58.

yardımlarını sürdürür”² buyurarak yardımlaşmanın hem dinî değerine hem toplumsal yararına işaret etmektedir. İyilik yapma ve başkalarına faydalı olma amacına yönelik en önemli erdemler arasında cömertlik ve infak yer almaktadır.³

I. Kavramsal Çerçeve

A. Cömertlik

Türkçede eli açık olmak şeklinde de ifade edilen cömertlik, kişinin sahip olduğu imkânlardan başkalarına meşru ölçüler dahilinde ve Allah rızasını gözeterek yardımda bulunmasını sağlayan ahlaki bir erdemdir. İslami literatürde cömertlik kavramı için genellikle *sehâ*, *sehâvet* ve *cûd* terimlerinin kullanıldığı görülür. Kur’ân-ı Kerim’de bu kelimeler geçmemekle birlikte pek çok ayette *infak*, *îsâr*, *i’tâ*, *it’âm*, *ihsan*, *ikram*, *bezl* gibi mastarlardan türeyen fiillerle cömertlik erdeminin önemi üzerinde durulmuştur.

Hız. Peygamber’in hadislerinde ise bu kelimelerin yanı sıra *sehâ*, *sehâvet* ve *cûd* kelimeleri de geçmektedir. İslam âlimleri, yapılan hayrın miktarı, cinsi, hayır sahiplerinin malî imkânları, sosyal tabakalar arasındaki yerleri vb. açılardan konuya eğilerek cömertliği çeşitli tasniflere tabi tutmuşlardır. Buna

2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Kahire 1313, c. II, s. 274.

3 Bu iki terim yakın anlamlara sahip olduğu için metin içerisinde zaman zaman birbirinin yerine kullanılacaktır.

göre cömertliğin en alt derecesi, farz bir ibadet olan zekât ve ailenin geçimini sağlamak gibi görevlerin yerine getirilmesidir. Bunun ötesinde iyilik yapmak ise kişinin ahlak ve faziletteki kemâl derecesine bağlıdır. Bazı ahlakçılar bu açıdan cömertliği *sehâvet*, *cûd* ve *îsâr* olmak üzere başlıca üç dereceye ayırmışlardır. Kişinin, imkânlarının çoğunu kendisine ayırarak azını hayır yolunda kullanmasına *sehâvet*, azını kendisine ayırarak çoğunu başkalarına ikram etmesine *cûd*, gerektiğinde kendisini tamamen mahrum bırakarak imkânını başkaları için kullanmasına da *îsâr* denir.⁴

Cömertlik gönülden gelen bir paylaşımdır. Sevgiyi, şefkati, bilgiyi, zamanı, serveti paylaşabilmektir. Kalbinde sevgiden eser olmayan, başkalarını sevmeyen kişi cömert olamaz. Cömertlik Yaratıcı'nın ikramını yaratılanlara sunabilme erdemi, karşılıksız vermek demektir. Verilen şeyden karşılık beklenirse o davranış cömertlikten ziyade ticaret olur.⁵

B. İnfak

İnfak terimi genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harca-

4 Mustafa Çağrırcı, “Cömertlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c.VIII, s. 72-73. İbn Kayyim el-Cevziyye, yapılan hayrın cinsi bakımından cömertliği on mertebeye ayırmıştır. Bunlar bedeni imkânlar, makam ve mevki, rahat ve huzur, ilim ve servet gibi maddi ve manevi imkân ve kabiliyetlerin hayır yolunda kullanılmasından oluşur *Medâricü’s-sâlikîn*, Kahire 1983, c. II, s. 305-308; Çağrırcı, *a.g.e.*, s. 73.

5 *Hadislerle İslâm Hadislerin Hadislerle Yorumu* (ed. Mehmet Emin Özafşar v.dğr.), Ankara 2012, c. II, s. 256-257.

ma yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” anlamına gelmektedir. Bu bakımdan infak, hem farz olan zekât ibadetini hem de gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içermektedir.⁶ Muhtaç kimselere yardım etme açısından ortak niteliklere sahip belli başlı infak türleri arasında zekât, fıtır sadakası, kurban, karz-ı hasen, sadaka zikredilebilir.

II. Esmâ-i Hüsnâ Ahlakı Açısından Cömertlik

Cömertlik, insanî bir duygu olmasının yanı sıra aynı zamanda ilahî bir ahlaktır. Zira Kur’anda cömertlik, öncelikle Allah’ın sıfatları arasında gösterilmiştir. Allah’ın isimleri arasında yer alan “el-Kerîm”⁷ ve Zü’l-celâl ve’l-ikram⁸ özellikle Cenab-ı Hakk’ın kullarına yönelik lütuf ve ikramını vurgular. O; canlı cansız, inanan inanmayan, kendisini seven veya düşman olan her varlığa, sürekli ikram eder. Allah sonsuz lütuf ve kerem sahibidir⁹. Kerem kavramı Allah’a nispet edildiğinde “lütuf ve ihsanda bulunma” manası ağır basar. İslam âlimleri, Kerîm isminin övgüye layık bütün nitelikleri kapsadığına dikkat çekerler ve bunların başında

6 İnfak ile aynı kökten gelen *nafaka* hukuki bir terim olarak daha çok, kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı harcamaları ifade eder. *Nifak* ve *münafık* terimleri de aynı kökten gelmektedir.

7 İnfıtâr, 82/6.

8 Rahmân, 55/27, 78.

9 Rahmân, 55/27, 76; Alak, 96/3.

Allah'ın lütufkârlığı ile affediciliğinin geldiğini belirtirler.¹⁰ Gazzalî'nin Kerîm ismiyle ilgili olarak kaydettiği manalar, bu konuda söylenenlerin en kapsamlısıdır: “Kerîm muktedirken affeden, vaa-dini yerine getiren, lütfunu umulanın ötesinde gerçekleştiren, kime ne kadar lütufta bulunduğuun hesabını yapmayan, kendisinden başkasına başvurulmasına rıza göstermeyen, vefasızlığa sitemle mukabelede bulunup dostluğu bozacak bir karşılık vermeyen, kendisine sığınanı yüzüstü bırakmayan, aracı ve şefaathçilere muhtaç kılmayıdır.”¹¹

Cömertlikle ilgili olarak Allah'ın isimleri arasında yer alan “Zü'l-celâl ve'l-ikrâm”, “azamet ve kerem sahibi” demektir. Kulun “Zü'l-celâl ve'l-ikrâm” isminden nasibi, Allah'ın azametinin yanı sıra lütuf ve ikram sıfatları bağlamında kulluk görevini yerine getirmesi, özellikle kendisine verilen nimet ve imkânları O'nun diğer kullarıyla paylaşmasıdır.¹²

Bu iki isimden başka Kur'an'da yer alan *rahmân*, *rahîm*, *vehhâb*, *latîf*, *tevvâb*, *gaffâr*, *afîv*, *raûf*, *hâdî* gibi ilahî isimler de Allah'ın cömertliğini değişik yönleriyle ifade eder. Bir hadiste, “Allah cömerttir ve cömertliği sever” buyrulurken, “cömert” kar-

10 Topaloğlu, Bekir, “Kerîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. XXV, s. 287.

11 Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ fi şerhi Esmâillâhi'l-Hüsna* (tahk. Fazlul Şehâde), Beyrut 1982, s. 127.

12 Topaloğlu, “Zü'l-celâl ve'l-ikrâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c.XLIV, s. 515. Hz. Peygamber, “ya ze'l-celâli ve'l-ikrâm” ifadesinin sürekli ve ısrarla tekrar edilmesini emretmiştir. Ahmed b. Hanbel, c. IV, s. 177; Tirmizî, “Deavât”, 91.

şılığında Allah'ın isimlerinden biri olarak “cevâd” kelimesi kullanılmıştır.¹³ Peygamber Efendimiz, Cenab-ı Hakk'ın cömertliğini şöyle anlatır: “Elbette Rabbiniz pek hayâlî, pek cömerttir. Kulu O'na elini açtığı zaman, o elleri boş çevirmekten hayâ eder”¹⁴, “Allah cömerttir; cömertliği sever”¹⁵.

III. İman - İnfak İlişkisi

İslam'a göre mal ve mülkün asıl sahibi Allah'tır. Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif şekillerde bu gerçek insana hatırlatılır.¹⁶ İnsana rızkı veren de yaratıcının kendisidir.¹⁷ O, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir.¹⁸ O'nun kullarından kimine az kimine çok vermesi imtihanın gereğidir. Kimini zengin kimini fakir kılar. Zenginlik verdiği kişiyi fakirlerle sınar. Dolayısıyla O'nun emanet olarak verdiği servetten başkalarına infakta bulunmak gerekir.¹⁹

İslam'ın temel prensiplerine göre insanı yaratan Rabbi, malında nasıl tasarrufta bulunacağı hususunda yol göstermiştir. Henüz vahyin başlangıç döneminde yardımlaşma, malını ilahî rızayı kazanma

13 Tirmizî, “Edeb”, 41.

14 Ebû Dâvûd, “Vitr”, 23; Tirmizî, “De'avât”, 104.

15 Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (tahk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut 1990, c. I, s.111, s.112.

16 “Göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'ındır” (Şûra 42/49); “Göklerin de yerin de bu ikisi arasındakilerin de egemenliği Allah'a aittir (Mâide, 5/17, 18, 40).

17 Fâtır, 35/3.

18 “De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsün; dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu sen, her şeye Kâdir'sin.” (Âl-i İmrân, 3/26).

19 Nûr, 24/33; Hadîd, 57/7.

niyetiyle infak etmenin gerekliliği ve önemi üzerinde durulmuştur. Bununla da yetinilmeyip infakın nasıl olması gerektiğine dair temel prensipler zikredilmiştir. Yapılan iyiliğin çok görülerek başa kakılmaması emredilmiş, yoksulu doyurmamak cehennemliklerin sıfatları arasında zikredilmiştir.²⁰

Mekke döneminde inen ilk sûrelerden biri olan Leyl sûresinde, “Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzel olanı da yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız. Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez.”²¹ mealindeki ayetlerle insanlar çarpıcı bir üslupla uyarılmıştır. Yetime ikram etmemek eleştirildiği gibi, sadece yoksula yedirmemek değil, yoksulu yedirmeye teşvik etmemek de kınanmıştır.²² İnananlara yetimi ezmemeleri, el açıp isteyenleri azarlamamaları emredilmiştir.²³

Bakara sûresinin 2. ayetinde, Allah’a samimiyetle inanan müminlerin başlıca özellikleri sayılırken, iman ve namazın ardından infak zikredilmiştir. Fahreddin er-Râzî’ye göre bu ayet, farz ve mendup olan bütün infak çeşitlerini kapsamaktadır. Farz olan infak zekâtla, kişinin kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak üzere yaptığı harcamalar ve ülkenin savunmasına katkılarıdır. Mendup olan infak ise bunun dışında kalan harcamalardır.²⁴

20 Müddessir, 74/6, 44.

21 Leyl, 92/8-11.

22 Fecr, 89/17-20; Mâûn, 107/1-3.

23 Duhâ, 93/9.

24 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1990, c. II, s. 20-29.

Kur'ân-ı Kerim'de 200'den fazla yerde infakın emir ve teşvik edilmesi, Rabbimizin kullarına olan sonsuz merhametinin bir neticesidir. Zira Allah, kullarını, infak ibadetini yerine getirmeye çağırırken, aslında onları infakın manevi bereketinden hakıyla istifade etmeye davet etmiş olmaktadır. İnfak şuuru, kişinin elindeki malın gerçek sahibi olmadığını, Allah'ın mülkünde O'nun verdiği rızıkla hayatını devam ettirdiğini hissettirir. Nimetlerin emanet olarak kendisine verildiğini bilir.

Kur'ân-ı Kerim'de cömertlik, cihat ile aynı seviyede tutulmakta; Allah'ın insanlara verdiği rızıktan diğer kulların da yararlandırılması istenmektedir.²⁵ Cömertliğin, kıyamet gününde insanı her türlü sıkıntı, elem ve kederden kurtarmaya vesile olacağı bildirilmektedir.²⁶ Bazı ayetlerde cömertlik alışverişe benzetilmekte; Allah Tealâ'ya verilen bir borç olarak temsil edilmektedir.²⁷

Hız. Peygamber ve Ashab-ı Kiram'ın Cömertliği

Her konuda olduğu gibi cömertliğin hayata yansımaları hususunda da en güzel örneği Resûlullah (s.a.s.) ortaya koymuştur. Nitekim kaynaklarda Hz. Peygamber'in cömertliğine dair pek çok rivayet yer almakta, kendisinden cömertliğin faziletine

25 Bakara, 2/254.

26 Bakara, 2/222.

27 Bakara, 2/244; Mâide, 5/13; Hadid, 57/11.

ve cimriliğin kötülüğüne dair hadisler nakledilmektedir.²⁸ Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik gibi ünlü sahabilerden nakledilen hadislerde Hz. Peygamber, insanların en cömerdi olarak tanıtılmıştır.²⁹

Cabir b. Abdullah, Resûlullah'tan bir şey istendiği zaman asla “yok” demediğini ifade eder.³⁰ Abdullah b. Abbas da Efendimizin cömertliğini şöyle anlatır: “Allah Resûlü insanların en cömerdi idi. Ramazan ayında ise cömertliği daha da artardı. Çünkü Ceb-rail, her sene Ramazan'da gelir, ayın sonuna kadar beraber olur, Efendimiz ona Kur'an'ı arzederdi. İşte bu günlerde, esmek için engel tanımayan bereketli rüzgârdan daha cömert davranırdı.”³¹

Hz. Peygamber'in cömertliğindeki mükemmelliği en güzel şekilde ortaya koyan bir diğer hadise de şudur: Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden Safvan b. Ümeyye, Mekk'e'nin fethinden sonra müslüman olmadığı hâlde, Huneyn ve Tâif savaşlarında Efendimizin yanından ayrılmamıştı. Allah Resûlü, Cîrâne'de toplanan ganimet malları arasında dolaşıp onlara göz gezdirdiği sırada Safvan da Resûl-i Ekrem'in yanında bulunuyor, develer, küçük baş hayvanlar ve çobanlarla dolu vadiye

28 msl. bk. Buhârî, “Zekât”, 27; Nesâî, “Cihâd”, 8; Müslim, “Birr”, 56; Tirmizi, “Birr”, 41.

29 bk. Buhârî, “Bedü'l-vahy”, 5, “Savm”, 7, “Menâkıb”, 23; Müslim, “Fezâil”, 48, 50.

30 Buhârî, “Edeb”, 39.

31 Buhârî, “Savm”, 7; Müslim, “Fezâil”, 50.

hayranlıkla bakıyordu. Hz. Peygamber de onun bu hâlini göz ucuyla takip ediyordu. Ona dönerek:

“- Ebû Vehb! Vadi pek mi hoşuna gitti?” diye sordu. Safvan:

“- Evet, dedi. Resûl-i Ekrem:

“- O vadi de içindekiler de senin olsun!” buyurdu. Safvan bu cömertlik karşısında şaşırды. Kalbi Allah Resûlü’ne karşı kinle doluyken aniden değişti. “Peygamberden başka hiçbir kimsenin kalbi bu derece cömert olamaz.” dedi ve şehadet getirerek müslüman oldu.³²

Hz. Peygamber cömertlik hususunda en güzel örneklığı sergilemenin yanı sıra ashabını da bu erdemi karakter hâline getirmeleri konusunda teşvik etmiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ, Resûlullah’ın kendisine şöyle buyurduğunu söyler: “Kesenin ağzını sıkma! Allah da sana sıkarak verir.”³³ “İnfâk et, sayıp durma, Allah da sana karşı nimetini sayıp esirger. Paranı çömlekte saklama, Allah da senden saklar.”³⁴

Allah Resûlü’nden öğrendikleri edeble hareket eden ashab-ı kiram arasında da cömertlikleriyle tanınan sahabiler vardı. Sözelimi Hz. Osman,

32 Vâkıdî, *el-Meğâzî*, Beyrut 1966, c. I, s. 854-855.

33 Buhâri, “Zekât”, 21.

34 Müslim, “Zekât”, 88.

Medine'ye hicretten sonra içme suyu sıkıntısı yaşandığı bir sırada 35.000 dirheme satın aldığı Rûme Kuyusu'nu vakfetmiş, Tebük Seferi hazırlıklarında en büyük yardımı yapmış, Hz. Ebû Bekir, zamanındaki bir kıtlık sırasında 1000 deve yükü buğday, kuru üzüm ve zeytinyağı ile dönen kervan malının tamamını muhtaç durumdaki müslümanlara dağıtmıştır. Akrabalarına da kendi malından büyük miktarlarda yardım yaptığı bilinmektedir³⁵. Abdurrahman b. Avf, hem cahiliye döneminde, hem de İslam devrinde ticaretle meşgul olarak büyük bir servet kazanmış, servetini Allah yolunda harcamaktan çekinmemiştir. Beş yüz deve yükü tutan büyük bir kervanı bir defada bağışlamış, bir günde otuz köleyi azad etmiştir.³⁶

Hız. Peygamber'in hizmetkârı Enes'in annesi Rümeyse, varlıklı bir hanımdı. Ümmü Süleym diye de bilinen bu cömert hanım iki iyilik yaptı: Oğlu Enes'i Peygamberimizin hizmetine verdi. Ayrıca hurma bahçelerinden birini de Resûlullah'a ikram etti. "Bu bahçenin oldukça güzel hurmaları olur; onları ailenizle birlikte afiyetle yiyin; misafirlerinize yedirin", dedi. Peygamber Efendimiz Ümmü Süleyme teşekkür ve dualar etti. Allah'ın Elçisi bu güzel ikramı dadısı Ümmü Eymene'ye ikram etti. Ümmü Eymen, yedi yıl boyunca bu bahçeden fay-

35 Yiğit, İsmail, "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 442,

36 Önkal, Ahmet, "Abdurrahman b. Avf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. I, s. 157.

dalandı. Hayber fethedilince, muhacir müslümanlar bağ, bahçe sahibi oldular. Ensar kardeşlerinin kendilerine verdiği hurma bahçelerini teşekkür ve dualarla birlikte onlara iade ettiler. Peygamber Efendimiz de öyle yaptı. Rümeysa hanımın hediyesi olan hurma bahçesini ona teşekkür ve dualarla birlikte geri verdi. Dadısı Ümmü Eymen'e de kendi bahçesinden hisse verdi.³⁷

Hz. Peygamber'in eşlerinden Zeyneb bint Cahş, çok cömert ve kanaatkâr bir hanımdı. Vefat ettiğinde geride bir dirhemi bile kalmamıştı. Bir defasında Hz. Peygamber eşlerinin içinde kolu en uzun olanın kendisine en önce kavuşacağını söylemiş, kol uzunluğuyla cömertliği kastetmişti. Hz. Zeynep el işçiliğine önem verir, deri tabaklama, deri dikme, boncuk dizme gibi işlerden elde ettiği parayı Allah yolunda harcardı. Hz. Ömer zamanında kendisine tahsis edilen yıllık 12.000 dirhemi elini bile sürmeden fakirlere dağıtmıştı.³⁸

V. Cömertliğin Kazandırdıkları

A. Cömertlik İnsanı Cimrilikten Kurtarır

Kur'ân-ı Kerim'de, insanın cimrilikten kurtulması ve bunun yerine cömertlik duygusunu geliştirmesi her vesile ile öğütlenmektedir: "Allah... cimrilik

37 Buhâri, "Hibe", 35; Müslim, "Cihâd", 70.

38 İbn Hacer el-Askalâni, *el-İsâbe fî temyizi's-sâhâbe*, Kahire 1328, c. IV, s. 313-314.

edenleri, başka insanların da cimri olmasını isteyenleri ve Allah'ın kendi kereminden verdiğini saklayanları sevmez.”³⁹ Başka bir ayette, cimriliğin insanın kendi yararına bir davranış olmadığı aksine tam aleyhine bir sonuç doğuracağı belirtilmiştir.⁴⁰ Bir hadiste, mal hırsı demir zırha benzetilmiştir: Buna göre cömert insandaki yardım duygusu mal hırsını yenip, kişi cömertlik yaptıkça üzerindeki zırh gevşer, yani cömert insanda mal hırsının ve cimrilik duygusunun baskısı gittikçe azalır. Aynı zamanda başkalarının sıkıntılarını hafifletmiş olmaktan dolayı da huzura kavuşur. Buna karşılık cimri insandaki mal hırsı, kendisini gittikçe sıkı bir zırh gibi rahatsız eder; insanların sıkıntı içinde bulduklarını görmekten dolayı da vicdanen rahatsız olmasına rağmen cimriliği yüzünden vicdanını rahatlatacak iyilikler yapamaz. Böylece cimrilik duygusu kendisini tam bir psikolojik baskı altına alır.⁴¹ “Malım, malım!” diye hayıflanıp duran kimse unutmamalıdır ki insanın bu dünyada yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sadaka verip önceden ahirete gönderdiği dışında hiçbir kârı yoktur.⁴²

B. Cömertlik Malı Eksiltmez Çoğaltır

İnfak edilen mal eksilmez, kaybolmaz, bilakis infaktaki ihlas oranında çoğalır. Zira Allah yolunda

39 Nisâ, 4/36-37.

40 Âl-i İmrân, 3/180.

41 Buhâri, “Cihâd”, 89, “Zekât”, 27, “Libâs”, 9; Müslim, “Zekât”, 76, 77.

42 Müslim, “Zühd”, 3.

infak edilen mal, tıpkı budanan bir ağacın daha canlı ve verimli bir hâle gelmesi gibi bereketlenir. Bu husus Kur'an'da oldukça çarpıcı bir benzetmeyle şu şekilde ifade edilmektedir: “Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, yedi başak bitiren ve her başağında yüz dane bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah kime dilerse, ona kat kat verir. Allah, ihsânı bol olan, hakkıyla bilendir.”⁴³ Bir diğer ayette “...Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir.”⁴⁴ buyrulur. Cömertlik, servetin yok olması anlamına gelmez. Tam aksine kişinin malını, mülkünü kalıcı kılması, dünyada kazandıklarıyla ahiretini imar etmesidir.

Bir gün Allah Resûlü'nün evinde bir koyun kesilir. Âişe annemiz koyunun ön kolu hariç etin tamamını komşulara dağıtır. Hz. Peygamber evine geldiği zaman “Koyundan ne kadar kaldı?” diye sorar. Âişe validemiz: “Koyunun şu ön kolu hariç hiçbir şey kalmadı” şeklinde cevap verir. Eşinin sözlerine karşılık Allah Resûlü'nün verdiği cevap çok anlamlıdır: “ (Demek) ön kolu hariç tamamı (bize sevap olarak) kalmıştır”.⁴⁵

C. Cömertlik Kalbin Yumuşamasını Sağlar

Her ibadetin insan gönlüne kazandırdığı farklı güzellikler vardır. İnfak kelimesinin manası düşünül-

43 Bakara, 2/261.

44 Sebe, 34/39.

45 Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 3.

düğünde, bu ibadetin, insanı şahsiyet ve karakter bakımından maddenin esaretinden kurtarmayı amaçladığı görülür. Günümüzün en büyük hastalıklarından biri olan kalp katılığının çaresini Efendimiz şöyle ifade etmektedir: “Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan, fakiri doyur, yetimin başını okşa!..”⁴⁶ Dolayısıyla infak, insan gönlünü inceltir ve olgunlaştırır.

VI. Cömertlik Ahlakı

İlahî vahyin her emrinde yer alan ahlaki boyut, infak hususunda da dikkat çeker. Nitekim ilk inen sûrelerden biri olan Müddessir sûresi'nin 6. ayetinde şöyle buyrulur: “Allah için yaptığın iyiliği çok görme!”. İnfak ahlakını işleyen Kur'an pasajlarının başında Bakara sûresinin 261-274. ayetleri gelir. Özellikle 262. ve 263. ayetler, infakı anlamlı kılanın ancak “infak ahlakı” olduğunu şöyle beyan eder: “Mallarını Allah yolunda infak ettikten sonra verdikleri şeyin arkasından başa kakmayanların ve onlara eza etmeyenlerin mükâfatları, Rab'lerinin katındadır. Onlara korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar. Güzel bir söz ve bağışlayıp iyi davranma, arkasından eza gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah Ganî'dir, Halîm'dir”.

İslam ahlakına göre cömert olabilmek için başkalarına yardım etmek yeterli değildir. Ayrıca bu

46 Ahmed b. Hanbel, c. II, s. 263.

yardımın isteyerek ve seve seve yapılması gerekir.⁴⁷ Çünkü diğer bütün ahlaki faziletler gibi cömertlik de insanda bir huy ve meleke hâline gelmekle kazanılmış olur. Bu sebeple ara sıra veya isteksiz olarak ya da zorla iyilik yapan bir kimse cömert sayılmaz. Buna karşılık iyilik yapma niyet ve iradesi taşıdığı hâlde bunu gerçekleştirme imkânına sahip olmayan insan cömert sayılır.⁴⁸ Cömertliğin meleke hâlini alması, güçlü bir irade eğitimine bağlıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber'e hangi sadakanın daha değerli olduğu sorulduğunda, "Yaşama sevincin yerinde ve mala düşkün olduğun, zenginliği arzulamakta ve fakirlikten korkmakta bulunduğun zamanda verdiği sadakadır" diye cevap vermiştir.⁴⁹

A. En Sevilen Mallardan İnfak Etmek

Zekât ve sadaka vermeyi emreden ayetler nâzil olmaya başlayınca, bazı sahabiler hurma salkımlarını getirdiler, fakirlerin yemesi için Mescid-i Nebevî'ye astılar. Bazı müslümanlar da, sadaka olabileceğini zannederek, döküntü ve bozuk hurmaları getirdiler. Bunun üzerine Âl-i İmrân sûresinin 92. ayeti nâzil oldu: "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, iyiliğe eremezsiniz."

Bu ayete muhatap olan sahabe, sevdiklerinden fedakârlık ederek, mallarının en değerli olanlarını

47 bk. Haşr, 59/9.

48 Gazzâlî, *İhyâü Ulûmî'd-dîn*, Beyrut 1982-1983, c. III, s. 53, 58, 60.

49 Buhârî, "Zekât", 11.

Allah yolunda dağıtarak iyiliğe ulaşma çabasına girdiler. Bu yönelişleri onları malın köleliğinden, nefsin cimriliğinden özgürlüğe kavuşturdu. Hz. Enes'in aktardığına göre Medine'de Ensar arasında en fazla hurmalığı bulunan Ebû Talha idi. En sevdiği malı da Mescid-i Nebevî'nin karşısındaki Beyruhâ adlı hurma bahçesiydi. Resûlullah, zaman zaman bu bahçeye girer ve oradaki tatlı sudan içerdi. "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, iyiliğe eremezsiniz" ayet-i kerimesi nâzil olunca, Ebû Talha, Resûlullah'ın yanına geldi ve:

- Yâ Resûlallah! Cenab-ı Hak sana "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, iyiliğe eremezsiniz" ayetini gönderdi. En sevdiğim malım Beyruhâ adlı bahçedir. Onu Allah rızası için sadaka ediyorum. Allah'dan onun sevabını ve ahiret azığı olmasını dilerim. Beyruhâ'yı Allah'ın sana göstereceği şekilde kullan, dedi.

Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu:

- "Âferin sana! Kârlı mal dediğin işte budur! Bahçe hakkında daha önce söylediklerini duymuştum. Onu akrabalarına vermeni uygun görüyorum."

Ebû Talha: - Öyle yapayım, yâ Resûlallah, dedi ve bahçeyi akrabaları ve amcasının oğulları arasında taksim etti.⁵⁰

50 Buhârî, "Zekât", 44, "Vekâlet", 14,

Kur'an'da ayrıca sahip olunan malların en iyi ve değerli olanlarından infak edilmesi emredilmektedir: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve rızık olarak size yerden çıkardıklarımızın iyisinden, temizinden fakirlere verin. Değersiz şeyleri vermeye kalkmayın”⁵¹.

B. Cömertlik Başa Kakmadan ve İncitmeden Yapılmalıdır

İslam'da iyilik sadece Allah rızası için yapıldığından, kişinin iyilik ettiği kimseden maddi veya manevi bir karşılık beklemesi, iyiliği başına kakması ve onu sıkıntıya sokması câiz görülmemiştir. Kalp kırarak, fakiri küçümseyerek, eziyet ederek ve başa kakılarak yapılan hayrın Allah katında herhangi bir değeri yoktur. Kur'an-ı Kerim'de, infakta bulunurken bu hususa dikkat edilmesi gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir: “Ey iman edenler! Sadakalarınızı, başa kakmak, gönül kırmakla boşa çıkarmayın. O adam gibi ki, insanlara gösteriş için malını dağıtır da ne Allah'a inanır, ne ahiret gününe. Artık onun hâli, bir kayanın hâline benzer ki, üzerinde biraz toprak varmış, derken şiddetli bir sağanak inmiş de onu yalçın bir kaya hâlinde bırakıvermiş. Öyle kimseler, kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.”⁵² Hz. Peygamber de verdiğini

51 Bakara, 2/267.

52 Bakara, 2/264.

başta kakan kimsenin yüzüne kıyamet gününde Allah'ın bakmayacağını, onunla konuşmayacağını ve onu temize çıkarmayacağını ifade etmiştir.⁵³

C. İnfakta Gizlilik Duyarlığı: Sağ Elin Verdiğini Sol Elin Bilmemesi

İnfak hususunda dikkat edilmesi gereken konulardan biri de gizliliğe riayettir. Çünkü infak açıktan yapıldığı takdirde, alan kimsede zamanla alışkanlık hâline dönüşebilir, çalışma isteğini ortadan kaldıracaktır. Diğer taraftan veren kimsenin de gurur ve kibre sürüklenip kendini beğenmesine yol açabilir. Kur'an'da, "Sadakaları açıkça verirseniz, ne iyi olur; yok eğer onları gizler de öyle fakirlere verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızın birçoğunun bağışlanmasına sebep olur. Bilin ki Allah her ne yaparsanız hepsinden haberdardır."⁵⁴ buyrulur. Tefsir âlimleri bu ayeti yorumlarken zekâtın açıktan verilmesinin, sadaka ve diğer infak türlerinin ise gizli olarak yapılmasının gerektiği konusunda görüş birliği içindedir. Zira sadaka gizlice verildiğinde hem gösteriştense uzak kalınmış, hem de yoksulun onuru korunmuş olur. Ancak başkalarını sadaka vermeye teşvik gibi bir amaç söz konusu ise o takdirde açıktan vermek daha faziletlidir. Arkasında görünme ve gösterme tutkusunu

53 Müslim, "İmân", 171.

54 Bakara, 2/271.

yatmadığı sürece infakın açıktan yapılması, infak ahlakındaki bir zaafa işaret etmez.

Allah için verdiği sadaka ve yaptığı iyilikleri mümkün olduğunca gizli yapan, gösteriş ve riyadan uzak kalmaya çalışan kimse, Allah'ın rızasını her şeyin üstünde tutmuş demektir. Bunun karşılığı da, ahirette ilahî koruma altına alınmasıdır. Bir hadiste, Allah Tealâ'nın, sırf O'nun hoşnutluğunu kazanmak arzusuyla riyadan uzak olarak sadakalarını sağ elinin verdiği sol eli duymayacak şekilde gizli verenleri, kıyamet gününde arşının gölgesinde gölgelendirmek suretiyle mükâfatlandıracağı ifade edilmektedir.⁵⁵

D. Cömertlik Sadece Maddi Varlıklardan Yapılmaz

Cömertlik sadece sahip olunan maddi imkânların paylaşılması demek değildir. Cömertlik canı feda etmekten mal vermeye, bilgi paylaşımından her türlü fazilete ortak kılmaya kadar geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. O, bazen muhtaca uzanan yardım eli, bazen kırık bir gönle ferahlık veren teselli, kimi zaman bilgilendirme, kimi zaman hastaya sunulan ilaç, bazen affetme bazen de içten gelen bir tebessümdür. Nitekim Hz. Peygamber, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, mazluma yardım, mümini teselli, kırık gönülleri sevindirme,

55 Buhâri, "Ezan", 36, "Zekât", 16, "Rikâk", 24.

yoldan eziyet verici şeyleri kaldırma, hasta ziyareti gibi hususların da birer infak hükmünde olduğunu ifade etmiştir.

Peygamberimiz bir gün sahabilerine, “Her sadaka bir iyiliktir, her iyilik de bir sadakadır” buyurdu. Sahabiler “Ya adamın sadaka verecek malı yoksa ne yapmalıdır?” diye sordu. Peygamberimiz “Eliyle çalışıp kazanır, hem kendi kazanır, hem de sadaka verir” buyurdu. Sahabiler “Buna gücü yoksa ne yapacak?” dediler. Peygamberimiz “Sıkıntıya düşene yardımcı olur. Bu da sadaka sayılır” buyurdu. Sahabiler “Bu da eline geçmezse?” dediler. Peygamberimiz “O zaman iyiliği emreder” buyurdu. Sahabiler “Bunu yapacak bilgiye sahip değilse?” dediler. Peygamberimiz “O zaman kötülük yapmaktan sakınır ve kalbi ile de kötülüğe buğzeder, bu da onun için sadaka sayılır”⁵⁶ buyurdu. Görüldüğü gibi elinde maddi bir varlığı olmayan mümin için bile cömertlik ve infak kapıları her zaman açıktır.

Diğer taraftan Hz. Peygamber, zikir maksadıyla söylenen kelimelerden her birini bir sadaka saymıştır. Ebû Zer'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: «Her birinizin her bir eklemi için günde bir sadaka vermesi gerekir. İşte bu sebeple her tespih bir sadaka, her hamd bir sadaka, her tehlîl (lâ ilâhe illallah demek) bir sadaka, her tekbîr bir sadaka, iyiliği tavsiye etmek sadaka,

56 Müslim, “Müsâfirin”, 84, “Zekât”, 56.

kötülükten sakındırmak sadakadır. Kuşluk vakti kılınan iki rek`at namaz bunların yerini tutar.”⁵⁷

E. Cömertlikte Nicelik Değil Niyet Önemlidir

Cömertlikte herhangi bir sınır söz konusu değildir. Maddi imkânları yerinde olmayan bir mümin için de cömertlik yapma fırsatı her zaman mevcuttur. Zira cömertlik, sahip olunan imkânların hangi miktarda değil hangi oranda paylaşıldığına bağlıdır. Yapılan cömertliğin manevi karşılığını, onun niceliği, azlığı ya da çokluğu değil, sadakayı veren kişinin niyeti ve samimiyeti belirler. Nitekim Peygamber Efendimiz zengin olsun fakir olsun her mümini infaka teşvik etmiştir.

Hicret yolculuğunun ardından Medine'ye gelen Allah Resûlü, Rânûna Vadisi'nde kıldırıldığı ilk Cuma namazındaki hutbesine Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, “Ey insanlar, önceden (ahirete gitmeden), kendiniz için bir şeyler gönderin” diyerek başladı. Kıyamet günü insanoğlunun Rabbinin huzuruna çıkınca yaşayacağı dehşeti ve tedirginliği anlattı. Ardından cehennemden bahsetti. Cehennem ateşini o an hissediyormuş gibi birkaç defa yüzünü sakındı ve şöyle dedi: “Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun! Onu bulamayan ise en azından güzel sözle kendini korusun!”⁵⁸ Onu

57 Müslim, “Salâtü'l-müsâfirin”, 84.

58 Buhârî, “Edeb”, 34.

da bulamayan kişinin gönlünde başkalarına ikram hissi taşıması bile cömertliktir⁵⁹. Gönül, paylaşabilme hissinden mahrum olduğu zaman cimriliğin ve bencilliğin esaretine girmiş demektir.

Cömertlikte niceliğin önemli olmadığını dikkat çeken Allah Resûlü ,bir defasında, “Bir dirhem, yüz bin dirhemden önüne geçti (daha üstün geldi).” diye buyurdu. “Bu nasıl olur?” sorusuna karşı şu açıklamayı yaptı: “Bir kişinin sadece iki dirhemi vardı, onlardan birini tasadduk etti. Bir başkasının çok büyük serveti vardı. Ondan yüz bin dirhem alıp sadaka olarak verdi.”⁶⁰ Allah Resûlü’nün beyanından anlaşılmaktadır ki birinin verdiği sahip olduğunun yarısına, diğersinin verdiği ise belki yüzde birine denk düşmektedir.

F. Cömertlik, Yakından Uzağa Doğru Olmalı

Peygamberimiz, cömertlik ve yardımda takip edilmesi uygun olan sırayı «geçimini üstlendiklerinden başla...»⁶¹ buyurarak göstermiştir. Yakın çevrede, kendi sorumluluğu altında yardıma muhtaç olanlar varken, uzaktakilere, daha uzaktakilere yardım yapmaya kalkışmak, üstün nitelikli bir davranış değildir. Yakınlara ve akrabaya yapılacak iyilikte biri iyilik, diğeri akrabaya gösterilen ilgi olmak üzere iki ayrı iyilik bulunmaktadır. İyilik gördüğü-

59 Tirmizi, “Zühd”, 17.

60 Nesâi, “Zekât”, 49.

61 Buhârî, “Zekât”, 18; “Nefekât”, 2; Müslim, “Zekât”, 95.

müz kişiye iyilik yapmak kolaydır. Ancak kötülük gördüğümüze iyilik yapmak çoğu insanı zorlar ve iyilikten alıkoyar. Akrabalar arası kırgınlıkları giderecek iyiliklerin de üstün nitelikli olduğunu Ebû Eyyüb el-Ensari'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle ifade etmiştir: «İyiliğin en iyisi, dargın akrabaya yapılandır»⁶².

VII. Sonuç

İyilik ve iyilikte sürekliliği sağlamak müslümanın hedefi olmalıdır. Geçmişten günümüze intikal etmiş olan hayır kurumları ve vakıflar, o dönemlerdeki varlıklı müslümanlar arasında iyilik yarışının bulunduğu, iyilik ideali ve paylaşma erdeminin bireylere hâkim olduğunu göstermektedir. Bugün de şahsî konfordan ve günlük harcamalardan yapılacak küçük fedakârlıklarla da olsa, cömertlik ahlakını herkes mümkün olduğu kadar yaşamaya çalışmalıdır.

Ne üzücüdür ki her şeyin maddeyle ölçüldüğü günümüzde sadece elle tutulur, gözle görülür nitelikteki maddi hayırlar, iyilik ve cömertlik zannedilmektedir. Hâlbuki maddi durumu yerinde olan insanlar bile cömertliğe muhtaçtır. Cömertlik, kimi zaman tatlı bir söz, kimi zaman güler yüz, kimi zaman da güzel bir davranışla gönül kazanmaktır. İnsan, yaşadığı çevreye bir günlüğüne dikkat kesil-

62 Ahmed b. Hanbel, c. V, s. 416.

se, iyilik ve cömertlik yapmak için sayılamayacak kadar fırsatın önüne çıktığını görecektir. Mutsuz evlilikler, dağılmış yuvalar, yaşama sevincini yitirmiş gençler, başarısızlıkları aşamayanlar, yalnızlığa mahkûm yaşlılar, yenilmişlik duygusuna kapılanlar, umutsuzluk hastalığının pençesinde kıvrananlar, fikirleri bulanık ve ruhları yorgun insanlar, az şükredip çok şikayet etmeyi alışkanlık edinenler ve daha niceleri... İnsanlara kalp diliyle ulaşmak, acılarını hissetmek ve gönülden paylaşmaya hazır olmak gerekir. Bunun için, fedakâr bir gönülle berrak bir lisana sahip “iyilik yolcusu” olmak yeterlidir. Hz. Peygamber bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: “İnsanların en hayırlısı ‘iyiliği umulan, kötülük etmesinden korkulmayan’,⁶³ ‘dostlarına ve komşularına hayrı dokunan’⁶⁴ kişidir”. Bir diğer hadiste ise şöyle buyurulmuştur: “İnsanlar arasında hayrın anahtarı, şerrin kilidi ve şerrin anahtarı, hayrın kilidi olanlar vardır. ‘Allah bir insanın elle-rini hayrın anahtarı yapmışsa ona ne mutlu!’⁶⁵

Kaynaklar:

- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Kahire 1313, c. II, s. 263, 274, c. IV, s. 177, c. V, s. 416.
- Buhârî, “Edeb”, 34, 39, “Savm”, 7, “Bedü'l-vahy”, 5, “Menâ-kıb”, 23, “Ezan”, 36, “Hibe”, 35; “Cihâd”, 89, “Zekât”, 11, 16, 18, 21, 27, 44, 88, “Rikâk”, 24, “Sulh”, 11, “Libâs”, 9, “Vekâlet”, 14, “Nefekât”, 2.

63 Tirmizî, “Fiten”, 76.

64 Tirmizî, “Birr”, 28.

65 İbn Mâce, “Mukaddime”, 19.

- Çağrıcı, Mustafa, “Cömertlik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993, c.VIII, s. 72-73.
- Ebû Dâvûd, “Vitir”, 23.
- Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, Beyrut 1990, II, 20-29.
- Gazzâlî, İhyâu Ulûmi'd-dîn, Beyrut 1982-1983, III, 53, 58, 60.
- a.mlf., el-Maksadü'l-esnâ fi şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ (nşr. Fazluh Şehâde), Beyrut 1982, s. 127.
- Hadislerle İslam Hadislerin Hadislerle Yorumu (ed. Mehmet Emin Özafşar v.dğr.), Ankara 2012, c. II, s. 256-257.
- Hâkim en-Nisâbüri, el-Müstedrek ale's-Sahihayn (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut 1990, c. I, s. 111, s. 112.
- İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fi temyizi's-sâhâbe, Kahire 1328, c. IV, s. 313-314.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Medâricüs-sâlikîn, Kahire 1983, c. II, s. 305-308.
- İbn Mâce, «Mukaddime», 19.
- Müslim, ”İmân”, 171, “Birr”, 56, 58, “Cihâd”, 70, “Zekât”, 76, 77, 95, “Müsâfirîn”, 84, “Zekât”, 56, “Zühd”, 3, “Fezâil”, 48, 50.
- Nesâî, “Cihâd”, 8, “Zekât”, 49.
- Önkâl, Ahmet, “Abdurrahman b. Avf”, DİA, İstanbul 1988, c. I, s. 157.
- Tirmizî, “Edeb”, 41, “Deavât”, 91, 104, “Birr”, 28, 41, “Fiten”, 76, “Zühd”, 17, “Sıfatü'l-kıyâme”, 3.
- Topaloğlu, Bekir, “Kerîm”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, c. XXV, s. 287.
- Topaloğlu, Bekir, “Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2013, c. XLIV, s. 515

- Vâkıdı, el-Meğâzi, Beyrut 1966, s. I, s. 854-855.
- Yiğit, İsmail, “Osman”, DİA, İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 442.

Kötülük, ondan şikâyet etmekle değil, iyiliği yaymakla engellenebilir. Ve iyilik; konuşulan, yazılan, okunan bir şey değildir. İyiliği yapabilmektir asıl olan.

Yap İyiliği At Denize!

Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İyilik, altı harf, üç hece dilimizde, lakin hesabı çetinçe.

Hz. Ömer'in her günün sonunda, "Bu gün Allah için ne yaptın?" diyerek kendini hesaba çekmesi misali sorgulamalıyız kendimizi, soru ve hesabı kabre ertelemeyen, hemen şimdi:

En son ne zaman bir yetimin başını okşadı avuçlarımız?

En son ne zaman ağlayan bir çift göze mendil oldu ellerimiz?

En son ne zaman korkudan sinen bir cana emin bir liman, üşüyen titrek bir bedene sıcak bir örtü oldu kollarımız?

En son ne zaman sevdiğini söyledi bir kardeşine, dara düşene teselli sundu dillerimiz?

Ve ne zaman iki damla yaş süzüldü gözlerimizden bir mazlumun eninine, bir garibin çaresizliğine? Ne zaman yandı yüreklerimiz, yangın yerine dönen kalpleri gördükçe?

Elbette üzülop yanmakla, acınıp kederlenmekle bitmiyor sorumluluğumuz. İnsanız biz, eşref-i mahlûkuz, ya hilkatte eş, ya dinde kardeşiz diğer insanlarla. İyiliğin öznesi olalım diye yaratılmışız. Hakikatte her birimiz bu âlemde kendi iyiliğimizin imtihanını vermekte, insanlık sınavından geçmekteyiz. Her, “nasılsın?” sualine gerçekten “iyiyim” diyebilmemiz için, bir iyiliğin ucundan tutmalıyız.

Kıyıya köşeye, yastık altına “kara gün için” bir şeyler biriktiren kimseler gibi, ola ki bir gün bir mağarada mahsur kaldığımızda imdadımıza yetişecek gizli iyiliklere, ukbâda tartıda ağır gelecek birikimlere ihtiyacımız var hepimizin. Kimi yüzlerin ağaracağı, nice yüzlerin de kararacağı o günde (Âl-i İmran, 3/106) Allah'ın rahmetinden gayrı bir güvenememiz, iyilikten başka sermayemiz olmayacağını bilmeliyiz.

Kur'ân-ı Kerim'de bu hakikat şöyle ifade edilmektedir: “İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde bùyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınan-

larındır. Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlısı vardır...” (Kasas, 28/83-84)

Kim bir iyilik getirirse...

Demek ki bir iyilikle varmak gerek huzur-i ilahiyeye, öyle bir iyilik ki “ebrâr”a katsın bizi ve “salihûn” zümresine.

Kim bir iyilik getirirse...

Öyle bir iyilik ki, kıyametin dehşetine karşı siper, arşın gölgesinde ağırılanmaya vesile olacak, bütün güzel insanlarla beraber (Buhârî, Ezan, 36). Huzura arz edilecek, dergâh-ı ilahide kabul görececek iyilik, elden, dilden, gözden sır gibi saklanandır. İzhar edilmeden, minnet altına sokulmadan, takdir, teşekkür beklemeden yapılandır. (İnsan, 76/8-9).

Mevla bu kullarına ne güzel bir isim vermiş, onlara “Ebrâr” demiştir. Ebrâr olanlar, hayır yarışında ön safta bulunanlar, Allah’a yakın olanların şahitliğindeki yüce kitab “illiyyûn”a adlarını yazdıranlar (Mutaffifin, 83/18-21) ve Allah yolunda en sevdiklerinden bağışta bulunanlardır (Âl-i İmran, 3/92). Onlar, teşekkürün altında ezilen, takdirden hicap duyan, iyiliğe aracı kılındığı için Mevla’ya minnettarlığını şükür secdelerinde dile getirenlerdir. Onlar, Rablerinin katında olanın kendileri için daha hayırlı olduğunu bilenlerdir (Âl-i İmran, 3/198).

Sevgili Peygamberimiz de, yaptığı iyiliği gizleyen fakat daha sonra bir şekilde ortaya çıktığında sevinen birinin durumu sorulduğunda, bu kimse için iki ecir olduğu müjdesini vermiştir: “*Biri gizlemenin, diğeri açığa çıkmanın eciri*” (Tirmizi, Zühhd, 49; İbn Mace, Zühhd, 25). Gizlemek, iyiliği denize atmaktır. Ancak Hâlık dilerse, duyulsun ve örnek alınsın diye onu açığa çıkarır. Böylece, kulunu, hem iyiliği gizlediği için ödüllendirir, hem iyiliğini duyurarak sevindirir.

“İyiler hürmetine dönüyor dünya” derdi büyükle-
rimiz. Kendileriyle aynı zaman diliminde ve aynı
gök kubbenin altında yaşamaktan onur duyduğu-
muz nice iyilik erleri var çok şükür aramızda. Yap-
tığı hayır ortada fakat kendisi gizli, nice gönül ehli
yaşamakta etrafımızda, tıpkı Hızır (as) gibi. Yükü
muhabbet ve merhamet olan nice yürekler gökku-
şağı misali yeryüzüne renk renk iyilik saçmakta,
hayır tohumları ekmekteler. İnsanın, yeryüzünün
imarıyla sorumlu kılındığından bugüne, asırlardır
ne iyilikler işlendi ve atıldı denize sadece Hâlık bil-
sin diye..

O iyilik erlerinden biri, Karadeniz’li bir nine...

Günün birinde, sırtına yüklediği çuvalla güç bela
yürüyerek köyün uzağından geçen caddeye ulaşip
yoldan geçen aracı durdurur. Arabadan inen yolcu-
lara nereye gittiklerini sorar. Yukarı köydeki yatılı

Kur'an Kursu'na gittiklerini öğrenince, müftü olduğunu bilmediği muhatabına; "Evladım, o Kur'an talebelerine neler neler vermek isterdim. Ancak imkânım yok. Evimin önündeki bahçeden topladığım bu fasulyeleri götürür müsünüz o hafızlara?" deyip çuvalı emanet eder. Riyasız, reklamsız, Allah için yapılan bu hayrı, denize atılan bu iyiliği Mevlâ, yıllar sonra çıkarıp açığa, bu satırlardan duyurur okuyanlara...

Aslında "her gördüğünü Hızır bil" derken ehl-i dil, bir yerlerde Hızır aramak yerine, birilerinin Hızır'ı olmamız gerektiğini mi ihsas etmektedirler acaba? Dara düşenin imdadına yetişen, dokunduğu çorak gönülleri muhabbet ve merhametle yeşerten, sönmeğe üzere olan nice hayatlara İsevî bir nefha ile can veren Hızırlar olmaya cehdeylesek, iyilik fenerleri yaksak her evde, her sokakta, her köşede, dünyamız daha bir güzelleşecek...

Gizli olanı makbuldür iyiliğin, biz sarıp sarmalsak onu "ihlas" örtüsüyle, Rabbimiz mukabelede bulunur cennet müjdesiyle (Mü'min, 40/40; Secde, 32/19). İyilikte ihlas, sadece Allah'ın rızasının gözetilmesidir. Rabbimizi, O'nun bize iyilik ve ihsanda bulunduğu gibi, yarattığı her varlığa karşı iyilik yarışına girebilirsek ancak hoşnut edebiliriz (Kasas, 28/77). Zaten Mevlâ'nın rızasından daha değerli, ona erişilme ümidi ve gayretinden daha ulvi ne olabilir ki?

İhlas ile yapılırsa iyilik, bir teşekkür bile olsa, karşılık beklenmez. Zira her karşılık, yapılanı iyilik olmaktan çıkarıp ücret mukabili bir işe dönüştürür. Oysa iyiliğin bedeli kuldan gelecek bir “ücret” değil, Allah’ın lütfedeceği “ecir”dir. Yeryüzünde her türlü iyiliğin öncüleri olan peygamberler yaptıkları hizmetin ecrini sadece Rablerinden beklediler (Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180). Ganî Mevla bir iyiliğe dilerse on misliyle karşılık verir (En’âm, 160), dilerse hesapsız ecir ikram eder (Zümer, 39/10).

Elbette iyiliği takdir edebilmek ve iyiliğe iyilikle karşılık vermek güzeldir. Ancak Rabbimiz kötülüğe bile iyilikle karşılık vermemizi istemektedir. Zaten kötülüğe misliyle mukabele etmek mümin tavrı olamaz. Bizi ısırın köpeği dönüp ısıramayız değil mi? Peki kötülüğü unutabilmek ya da yaparını affetmek. Bu da güzel. Lakin kötülüğe iyilikle karşılık vermek, hiç şüphesiz bu oldukça zorlu bir imtihandır. Büyüklerimiz; “İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı” diyerek bu çetin imtihanı kazanabilmek için “er” olmak gerektiğine dikkatimizi çekmişlerdir. Böyle bir iyilik, güneşin buzları eritmesi misali buğzları, kinleri, nefretleri bitirir. Yüreklerde kardeşlik, sevgi, dostluk fideleleri yeşertir (Fussilet, 41/34). Atalarımız bu ayetin tefsiri sadedinde; “*Sana taşla vurana sen aşla vur.*” derken ne güzel söylemişlerdir.

İhlas ile iyilik, yediveren bir ağacın fidanını dikmektir bir yerlere. Hz. Âdem'den Resûl-i Ekrem Efendimize, Efendimizden bugüne iyilik tevarüs ettiğimiz gibi ecdadımızdan, ardımızdan gelenlere iyilikten başka bırakabilecek daha değerli ne var?

En çok sevdiğimizden verebilmek, verdiğimizizi unutabilmektir ihlas ve samimiyet. Yapılan kötülükleri ve yaptığı iyilikleri unutabilenlere ne mutlu! İhlas libasıyla örtülürse iyilik, kimse minnet altında bırakılmış olmaz. Kendisinden iyilik zuhur eden, “*Bu Rabbimin lütfudur.*” diyerek, iyiliği nefsine değil, gerçek sahibine nispet etmeli, iyiliğe erişen de, “*Onlara bir iyilik dokunursa bu Rablerindedir.*” (Nisâ, 4/78) ayetinin rehberliğinde fail-i hakiye yönelmeli ve her ikisi de Mevla’ya müteşekkir olmalıdır.

İyi bir insan olmak ancak iyilikle mümkündür. İyilik yapabilmek için zengin olmayı beklemek nasıl kendini hayırdan mahrum bırakmak ve yoksulluğa esir olmak ise, aynı dili konuşmak, aynı ırka, dine, mezhebe mensup olmak da gerekmez iyilik edilenle. İrkin, rengin, dilin bir önemi var mı, gözlerimizin içine bakıp merhamet umut eden bir yetim, bir garip, bir kimsesiz gördüğümüzde? Sahi, “biz”den olmayan var mı yeryüzünde?

Arzın bir sakini olarak, ölüm anı gelip de ebedi yolculuğa çıkma vaktine kadar yapabileceğimiz

ve yapmamız gereken ne çok iyilik, ulaşmamız gereken ne çok gönül, tutmamız gereken ne çok el var çevremizde. İnanın, teneşirimiz, tabutumuz, musallamız ve kabrimizde sadece bu hayırlar yâr olacak bize.

Bedenî gücüyle, maddi imkânıyla, samimi duasıyla, bir tebessümüyle herkesin yapabileceği bir iyilik, ucundan tutabileceği bir hayır vardır. Çok zor değil, iyilik sadece yüzlerde bir gülümsemeye vesile olmaktır.

“İrcî” hitabını duyduğumuz gün rıza kazanmış ve razı olmuş kullar olarak dönebilmek için Rabbimize, “hasene “ile varabilmek için dergâh-ı izzetine, “mutmain bir can” olarak erebilmek için vuslatına; mal, mülk, makam, madde istiflemek yerine, iyilikle fethedilmiş gönüller ve kazanılmış dualar biriktirelim. İki cihan saadetinin yolunun hayır ve iyilikten geçtiğini hatırdan çıkarmayalım. Şairin dediği gibi;

Şu dünyadaki en mutlu kişi mutluluk verendir

Şu dünyadaki sevilen kişi sevmeyi bilendir

Şu dünyadaki en soylu kişi insafa gelendir

Şu dünyadaki en zengin kişi gönül fethedendir

Öyleyse hiç vakit geçirmeden uzansın elimiz bir çocuğun başına şefkatle. Dokunsun yüreğimiz bir yalnızın yüreğine muhabbetle. Buluşsun gözlerimiz fer'ini yitirmiş bir gözle, sevgiyle. İster evimizin içinde eşimiz, çocuğumuz, ebeveynimiz, ister yanı başımızda bir arkadaşımız, komşumuz, isterse çadır evlerde bir mülteci misafirimiz ya da Uzak Doğu'da, Orta Asya'da, Afrika'da bir mazlum kardeşimiz...

Unutmayalım ki kötülük, ondan şikâyet etmekle değil, iyiliği yaymakla engellenebilir. Ve iyilik; konuşulan, yazılan, okunan bir şey değildir. İyiliği yapabilmektir asıl olan.

Haydi davranalım o zaman...

*Sadakat, takva, samimiyet, tevazu, cömertlik,
fedakârlık ve daha nicesi aynı kalpte
birleştğinde, o kalbin sahibi, "iyi bir insan",
Ebû Bekir es-Sıddık oluyordu...*

Ebû Bekir Olmak

Rukiye AYDOĞDU

Diyanet İşleri Uzmanı

Bazı yüzlerin ağaracağı, bazılarının ise kararacağı gün geldiğinde ve insanların yaptığı zerre kadar iyilik ve kötülük yüzlerine aksettğinde, bazıları var ki iyilikleri ile yüzleri aydınlanacaktır...

Sadakat... Takva... Samimiyet... Tevazu... Cömertlik... Fedakârlık... Bunlardan her biri ve daha nice acaba kimlerin yüzünde kendisine bir yer bulur ve bunların her birinin kendisine bir yer bulduğu yüz, acep “o gün” nasıl olur?

(vallahu a’lem...)

Biz bilmez merak ederiz, konuşur, yazar ve söyleriz. Ancak bazıları yapar... Yapar ve Peygamber (s.a.s) “Kim?” diye sorduğunda çekinmeden söyler:

“Ben!”

Böylelikle her bir güzel amelin öznesi o olur, her bir güzel vasıf, kendisine onun şahsında bir yer bulabilir.

Peygamber’in (s.a.s) “Kim?” diye sorup da cevap aradığı her soruya, o cevap verebilir:

- “Ben!”

Saadet asrının günlerinden bir günde, sordu Allah Resûlü (s.a.s) ashabına, dedi ki:

- Bugün sizden kim oruçlu olarak sabahladı? Cevabı veren o idi:
- Ben! Hz. Peygamber,
- Bugün sizden kim bir cenazenin arkasından gitti? dedi. Yine aynı ses:
- Ben! Hz. Peygamber (s.a.s),
- Bugün sizden kim bir fakiri doyurdu?” diye sordu. Cevap yine ondan geldi:
- Ben! Hz. Peygamber (s.a.s),
- Peki, bugün sizden hanginiz bir hastayı ziyaret etti? dedi. Fail yine Ebû Bekir (r.a) idi,

- Ben! dedi.

Ve bunun üzerine Allah Resulü (s.a.s), onu şu sözlerle müjdeledi:

- Bu hasletler kimde bulunursa o, mutlaka cennete girer. (Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 12)

Bir adı, cehennemden azad edilmiş anlamında "Atîk", diğeri çok samimi, çok sadık anlamında "Siddîk" olan; servetini Allah yolunda harcaıyıp eski elbiseler giydiği için "Zü'l-hilâl" çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" lakaplarıyla tanınan Hz. Ebû Bekir idi Nebî'nin (s.a.s) cennetle müjdelediği.

Neredeyse her bir güzel ameline karşılık, güzel bir isimle anılıyordu Hz. Ebû Bekir. Ve her bir güzel ismi, onu ayrı ayrı yollardan cennete götürüyordu. Sonu cennete çıkan her yol onun yoluydu. Öyle ki cennetin bütün kapıları kendisini ağırlamak için ardına kadar açılıyordu. Çünkü her bir kapısından girebilecek kadar cenneti hak ediyordu. Allah Resûlü (s.a.s) bir gün cennet ehlinden bahsederken şöyle buyurdu:

"Kim Allah yolunda malından bol bol verirse cennet kapılarında, 'Ey Allah'ın kulu buraya gel, burada büyük hayır vardır.' denilir. O kimse çok namaz kılan kimselerden ise namaz kapısından çağrılır. Cihadı seven ve cihad ehlinden biri ise cihad kapısından

çağrılır. Sadaka verenlerden ise sadaka kapısından çağrılır. Oruç tutmayı sevenler ve çok oruç tutanlardan ise Reyyan kapısından çağrılır.”

Bu sözleri işiten Hz. Ebû Bekir merakla sordu:

- *Ey Allah'ın Rasûlü! Bir kimsenin bu kapıların birinden çağrılması zaruri midir? Bir kişi bu kapıların hepsinden de çağrılabilir mi?”*

Bu sorusuna karşılık Allah Resûlü onu şu sözlerle müjdeledi:

- *Evet çağrılabilir, ben senin cennetin bütün kapılardan çağrılacağını umuyorum* (Nesâî, Sıyâm, 43).

Allah Resûlü'nün bu temennisi, İslam'ın ilk günlerinden itibaren yanından bir an olsun ayrılmayan, bu yolda malıyla canıyla her türlü fedakârlığı gösteren sadık dostu içindi. Öyle ki Allah'ın kendisini dost edindiği Resûlü, ümmetinden dost edinecek olsa, malıyla da arkadaşlığıyla da insanların en cömerdi olan Hz. Ebû Bekir'i dost edineceğini söylemişti (Buhari, Fedâil, 2; Müslim, Mesâcid 23). İmanını sınırcasına bütün gözler üzerine kilitlendiği vakit, cevabıyla sadakat timsali bir dost olduğunu ispat eden; kim ne derse desin, o söylüyorsa doğrudur diyebilen Hz. Ebû Bekir, malını da bu yolda feda etmekten geri durmamıştı.

Ticaretle meşgul olduğu için İslam'ın ilk yıllarında serveti 40.000 dirheme ulaşan Hz. Ebû Bekir, aslında dünyadan geçip ukbâyı kazanmayı hedefleyen bir tacirdi. Bu kazançlı alışveriş için malını Müslüman kardeşleri uğruna harcamaktan sakınmadı. Çok sevdiği dostu Resûl-i Ekrem, Müslüman olduğu için kendisine işkenceler yapılan Bilâl (r.a) için üzülürken, Ümeyye b. Halef, onu güneşin altında Lât ve Uzza'ya tapmaya zorlarken, Ebû Bekir (r.a) durabilir miydi? Derhal onu satın olarak azad edilmesini sağladı (Buhârî, Fezâ'il, 23). Zalim efendilerinin türlü cefaları altında inleyen ve ilk Müslümanlardan olan zayıf sahabiler, Bilâl-i Habeşî, annesi Hamâme, Âmir b. Führeyre, Ubeys, Zinnîre, Nehdiye ve diğerleri onun sayesinde özgürlüklerine kavuştu. Malını zayıf kölelerin hürriyeti için değil de kendisine yardımı dokunacak güçlü köleler için harcamasını söyleyen babasına verdiği cevap gayet netti. Onları sadece "Allah rızası" için alıp azad ettiğini söyledi (Câmiu'l-beyân, 30/142).

Hz. Ebû Bekir, infak konusunda kendisiyle yarışan Hz. Ömer'i hüsrana uğratacak kadar eli açık idi. Bir defasında, servetinin tamamını infak ederek, Resûlullah'ın ailene ne bıraktın sorusuna "Allah ve Resûlü'nü" cevabını vermiş ve bu cevabıyla Hz. Ömer'i geride bırakmıştı (Ebû Davud, Zekât, 4). Bu yüzden, İslam ve Müslümanlar uğruna her türlü fedakârlığı üstlenen Ebû Bekir (r.a) için Allah Resûlü, "Ümmetime karşı en merhametli olan zat" buyurmuştu

(İbn Mâce, Sunne, 11). O, insanın vererek de zenginleşebileceğini, başkalarına el uzatmanın insanın varlığından hiçbir şey eksiltmediğini gösterdi. Ebû Bekir (r.a), varlığa rağmen mütevazı olunabileceğinin, varlıkla merhametin, varlıkla tevazunun aynı insanda birleşebileceğinin en güzel örneğiydi. Hangi halini kastederek söylemişti bilinmez, onun için Allah Resûlü, “Ebû Bekir ne iyi bir adamdır” demişti (Tirmizî, Menâkıb, 32). Sadakat, takva, samimiyet, tevazu, cömertlik, fedakârlık ve daha niceyi aynı kalpte birleştiğinde, o kalbin sahibi, “iyi bir insan”, Ebû Bekir es-Sıddık oluyordu...

Sadakat... Takva... Samimiyet... Tevazu... Cömertlik... Fedakârlık... Bunlardan her biri ve dahi niceyi acaba kimlerin yüzünde kendisine bir yer bulur ve bunların her birinin kendisine bir yer bulduğu yüz, acep “o gün” nasıl olur?

(vallahu a'lem...)

“Elde kalan bu kadarcık tohumu, yani
ömrünün geriye kalan son senelerini iyi ek,
iyi harca da, Şu iki nefeslik ömürden uzun bir
ömür elde edesin.”

Mevlâna

İyilik Tohumları Ekmek

Dr. Lamia LEVENT

Diyanet İşleri Uzmanı

Kötülük bir tohumdur der Hz. Mevlâna, tıpkı iyilik gibi. Büyük ve küçük demeden ekilen her bir tohum, insanları, toplumları ve dünyayı değiştirecek kadar güçlü nüveler taşır özünde. İyiliklerin yeşermesini istiyorsak daha nüve hâlindeyken kötülükleri engellemek gerek. Yapılan kötülüğü gizlemeyi, setr etmeyi bundan öğütlüyor Rab-bimiz. Hikmet ehli, bedevinin hikâyesini anlatır bu gerçeği nazara vermek için: Çölde devesiyle yola revan olan bedevi, susuzluktan kurumuş bir garibe rastlar. Kendisinden su isteyen garibe acır ve insaniyet namına devesinden inerek ona su verir. Suyu kana kana içen adama can gelir ve hemen bedeviyi iter. Devesine atladığı gibi oradan kaçmaya yeltenir. Hayret ve ibretle olanları izleyen bedevi, hırsızın arkasından şöyle seslenir: “Ey yolcu! Tamam deveyi al git ama sakın bu olanları başkasına anlatma.” Bu isteği tuhaf bulan hırsız duraksayıp sebebini

sorar. Bedevinin cevabı kötülüklerin yayılmasının iyiliği de ortadan kaldıracığının hikmetli ifadesidir: “Eğer bunu başkalarına anlatırsan, bu her yerde duyulur ve insanlar bir daha çölde susuz kalmış birini gördüklerinde ona asla yardım etmezler!”

Hayat, iyilik ve kötülüğün mücadele alanı değil mi? Hikâyede de ifade edildiği gibi iyiliğin galibiyeti bizim ekeceğimiz iyilik tohumlarının çokluğuna bağlı. İyiliğe iyilikle karşılık verdiğimiz gibi kötülükleri de iyiliklerle savmak şiarımız olmalı. İyilikleri yaymak, iyilik tohumlarını dünyanın dört bir yanına saçmak, dünyanın daha iyi bir yere dönüşmesini mümkün kılacaktır.

Peki, iyiliği nerede aramalıyız o zaman? İyilik nedir, iyi kimdir sorularının peşine düşerek ve izlerini sürerek belki bir cevap bulabiliriz bu sorularımıza. Belki o zaman iyilik tohumlarının nasıl ekildiğini öğrenir ve dünyayı iyilikle yeşertebiliriz.

İnsan Niyetinden İbarettir

İnsan, düşüncesinden ibarettir diyor yazar; bunu insan niyetinden ibarettir şeklinde anlamak da mümkün. Çünkü niyetler, toprağa ekilen tohumlar misali önce kalbimizde yer etmeli usulca. Beden şehrinin sultanı kalp iyi olunca vücudun diğer azalarına sirayet eder bu iyilik hâli. Rahmet Elçisinin de buyurdıkları üzere kalp salim olunca diğer azalar da salim olur.

İyiliği ve iyi düşünceyi hayatının merkezine alanlar, hayatlarının bütününe onun rengini verirler. Niyet özdür. Özünde iyilik olandan hep iyilikler sudur eder. Kötülük semtine uğramaz, uğrasa bile yapılan iyilikler onu da iyiye, güzele kalp eder de zarar veremez özündeki güzelliğe. Kötülük kaybetmeye mahkûmdur eninde sonunda. Kötücül düşünceler önce sahibine zarar verir. Özünü ve niyetlerini kötülüğe ayarlayanlar bilse ki niyetinden ibarettir insan, kötülüğün özünü karartmasına izin vermezdi. Ama öyle içselleştirdik ki, bazı kötü düşünceleri sorgulamak aklımıza bile gelmez ya da iyilik yapmak takdir edilesi bir davranış olarak görülür. Mesela bulduğu yüklü miktarda parayı sahibine teslim eden iyi insanlar haber konusu edilir. Hakkı olmayan ve belki de sahibinin dışından tırnağından artırıp da biriktirdiği parayı sahibine vermek gerek elbette. Ama günümüzde o kadar az rastlanır oldu ki, bu gibi olaylar haberlere dahi konu olabiliyor.

Esasında iyi niyet ve iyilik, insanın tanımında mündemiçtir. İnsan olmanın gereği iyi olmak değil midir? Aslolan iyiliktir, kötülük arızîdir. Yüce Yaratıcı iyiliği yarattı, kötülük de iyilik bilinsin, anlaşılсын diye yaratıldı. Artık nadir bulunduğundan olacak iyi insanlar takdir edilip, iyilikler meziyet kabul edilir oldu maalesef.

Evet, iyilik niyette başlar. İnsan kalbindeki niyette kafasındaki düşünceye kadar iyilik dolmalı. İyi niyetler ve düşünceler, iyiliğe giden yolun yapı taşlarıdır. Bu sebeple âlimler insanın niyetini amelinden üstün görmüşlerdir. Yüce Allah da insana iyi niyetinden dolayı sevap yazıyor. Daha düşünce ve niyet hâlindeyken başlıyor iyiliğe giden yol. Sonra eyleme döküldüğünde karşılığını varın siz hesap edin...

İyilik Hâlleri

İyilik gizli ama aydınlık yerleri sever; iyilik derinlerde, gizlilik ve mahremiyet isteyen, gözlerden ve nazarlardan uzak yerlerdedir. Onu değerli kılan, hem Yaradanın hem de insanların yanında makbul kılan, gizli yapılmasıdır. İçine zerre kadar gösteriş karıştığında o iyilik sıradanlaşır, iyilik olma vasfını kaybeder.

Hız. Mevlâna'nın da ifade ettiği gibi bir tohum misali gömülmelidir derinlere iyilik. Üstü kat kat toprakla kapatılmalı ve orada öylece unutulmalıdır. Yahut atalarımızın sözüne kulak verip denizlerin derin sularına atmalıyız iyiliği, balıklara yem olması riskini de göz önünde bulundurarak. Ama hep uzaklara, derinlere ve unutulmuşlara terk edilmelidir ki iyilik, iyilik olarak kalabilsin...

İlahî hitapta gösteriş uğruna yapılan iyiliği, üzerinde az toprak bulunan bir kaya ile anlatır. Şiddetli

bir yağmur o kayaya isabet edince üzerindeki o az toprağı temizler ve katı bir taş hâlinde bırakır. İşte desinler diye iyilikte bulunanların kazandığı, çıplak taşlar ve çoraklaşmış topraklardır.

İbn Ataullah İskenderî'nin de varlığın bilinmezlik toprağına gömülmesini öğütlerken bahsettiği aynı şeydir. "Ben"i önceleyen ve ortaya seren hiçbir amel makbul değildir. Yine İbn Ataullah ancak gömülen şeylerin biteceğini, ürün vereceğini söyler. Tıpkı iyi amellerin tohum misali bilinmezlik toprağına gömülmesi gibi. Sonra bir gün o iyilik tohumları yemyeşil olarak baş verecektir toprağın bağrından. Hiçbir gözün değmediği iyilikler büyüyüp serpilecek, rengarenk dallarıyla dünyayı güzelleştirecek ve insanlığın iyiliğe dair umudu olacaklar...

İyilik, menfaati de kabul etmez. Bugün yapılan iyiliğin yarın bizim hanemize yazılması temennisiyle yapılan iyilikler bir alışverişten öte anlam taşımaz. Ben sana yaparım, sen de bana kolaycılığı bir kandırmacadır. İyiliği öldüren ve iyilik umutlarını tüketen de bu çıkarıcı ve menfaatperest bakışlar değil midir? Darda kalanın imdadına yetişme erdemini gösterip de bu erdemden menfaat devşirme yarışına girme iyiliğin kitabında yazmaz. Yazamaz, çünkü iyilik ancak hiçbir karşılık, çıkar ve menfaat gütmeden yapıldığında iyilik olur.

İyilik, naif ve zarif gönülleri sever. Muhatabına, nezaket ve incelikle yaklaşmak ve onun en tabi

hakkıymış gibi sunmak gerek iyiliği. Rabbin iyilik yapacak bir kulunu karşına çıkarıp da sana iyilik yapma fırsatı bahsettiği için minnet duyulmalı, sevinmeli. Rabbimiz, başa kakmadan ve kalp kırmadan yapılan iyiliğin indinde kıymetdar olduğunu buyururken, mümini zarafete ve inceliğe davet eder esasında. Nezaketten yoksun yapılan iyilik, heba edilmiş emektir.

İyilik Ayırım Yapmaz

Yeryüzünde iyiler hep vardır. Eksik olmazlar, varlıklarıyla insanlığın umudu olurlar. Onlar hürmetine Rabbim kötülükleri ve belaları savar. Onlar hürmetine dünya daha yaşanılır bir yerdir. Onlardan biri de sofrasından misafir eksik olmayan cömertler cömerdi Hz. İbrahim'dir. Bir akşam vakti uzun yoldan geldiği belli olan bir ihtiyar uğradı Hz. İbrahim'in beldesine. Hemen evine buyur etti, sofrasını açtı ona. Beraberce kuruldular sofranın başına ve İbrahim Peygamber Allah'ın adını anarak başladı yemeğe. Ancak seksen yaşındaki ihtiyar misafirinin besmelesiz başlaması dikkatinden kaçmadı ulu Peygamberin. Hemen uyardı ve bu nimetleri ihsan eden Rabbin ismini neden anmadığını sordu. İhtiyar, Mecusi olduğunu ve kendi dininde böyle bir âdetin olmadığını söyleyince Hz. İbrahim hiddetlendi. Hemen adamı evinden kovdu. Yaşlı adam oradan ayrılırken Cebrail, Cenab-ı Hak'tan bir haberle geldi İbrahim'e. Yüce Allah,

yetmiş yıldır kendisine inanmayan adamı rızıklandırdığını ama onun bir öğün yemek vermek kadar bir iyiliği bile yapmadığını bildiriyordu. İbrahim hatasını anladı, hemen adamın arkasından koştu. Ona yetiştii ve yemeğine devam etmek üzere evine dönmeye ikna etti.

Adam, Hz. İbrahim'deki bu değişikliğin sebebini merak etti. O, "Allah bana hiçbir karşılık istemeden ve senin iyiliğin için olsa bile şart koşmadan iyilik yapmamı emretti" karşılığını verdi. Bunun üzerine Mecusi çok etkilendi ve imana gelip Müslüman oldu.

Çünkü iyilik ayırım kabul etmez. Her kim muhtaçtır; ırkına, dinine, diline, memleketine bakılmaksızın yardıma koşmak gerek. İyilik tohumları tüm yeryüzüne yayıldığında ve her bir muhtaca uzandığında eller, iyilik galip gelecektir.

İyilik Yap İyilik Bul

İyilik yapan esasında kendine iyilik yapmış olur. İnsanın her şeyden önce iyilik yapmakla gerçekleşen huzur ve mutluluğa ihtiyacı vardır. Beni merkeze alıp doyumsuzlukla malul olanların aksine, kendinden gayrının gönlüne girmektir mutluluk. Birinin yüzünde tebessüme vesile olmanın verdiği hazzı başka ne verebilir ki! Mutluluğun bin türlü tarifi yapılır ama en tesirli olanı, bir diğerini mutlu etmekle mutlu olan kişinin yüreğinde hissettiğidir.

Ne demiş atalarımız; herkes ektiğini biçer, yaptığı-
nın karşılığını görür. Kim zerre kadar iyilik ya da
kötülük yapmışsa onun karşılığını görecektir. Zira
inandığımız Rabbin adaleti bunu gerektirir: “Her
kim iyi bir iş yaparsa, kendi lehine yapmış olur.
Kim de bir kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış
olur. Rabbin kullara zulmedecek değildir.” (Fussilet,
41/46) Ölçü konulmuş, adalet terazisi kurulmuştur,
artık dileyen iyilik yapsın dileyen kötülük...

İyilikler yapılır sonra unutulmaya terkedilir de-
miştik ya, işte en olmadık zamanda gelir bizi bulur
yaptığımız iyilikler de kötülükler de. Hz. Peygam-
berin buyurduğu üzere iyilikler de kötülükler de
kaybolmaz. İnsan nasıl davranırsa öyle muamele
görecektir. Hz. Ali tam da bu sebepten kimseye
ne iyilik ne de kötülük yapmadığını söylediğinde
hayrete düşerler yanında bulunanlar. Kendisinden
kimsenin kötülük görmediğini bilirler ama kimse-
ye iyilik yapmamış olmasının mümkün olmadığını
söylerler. O zaman Hz. Ali onlara Casiye sûresi-
nin 15. ayetini okur: “İyilik eden kendine, kötülük
eden de kendine etmiş olur.”

Ömür sermayesi tükenmeden iyilikler ekmeye da-
vet eder bizleri Hz. Mevlâna ve şöyle seslenir gafil
insanoğluna: “Aklını başına al da, bu işi yarına bı-
rakma. Nice yarınlar geldi geçti. Hemen tövbe ve
istiğfar ile kötülüklere dönmemek üzere söz ver-
mekle işe başla ki, ekin mevsimi, iyilik günleri büs-

bütün geçmesin.” Zaman âdeta kayıp gidiyor ellerimizin arasından. Beyhude koşuyoruz ardından. Onu dize getirmeyi hangi er kişi başarabilmiş ki! Öyleyse zaman tövbe zamanıdır. Cümle kötülükleri geride bırakıp, daha fırsat varken iyilik tohumları ekmenin vaktidir.

Daha vakit varken gönül kandilini hep uyanık tutmak ve iyi bir dünya için iyilik tohumları ekmeye devam etmek gerek. Hem dünyamızı hem ahiretimizi mamur eden iyilik değil midir? Ve Hz. Mevlâna ile hitam edelim: “Çok kıymetli olan bu ömür kandili sönmeden aklını başına al da, fitilini düzelt, çabucak yağını koy, yani iyi işler yaparak son günlerini amel ve ibadetle geçir, gönül kandilini uyandır!”

Zaman zaman anlatılır iyi insanların dilden dile dolaşan iyilik hikâyeleri. Anlatılan her hikâyedeki iyi insanlara minnet ve sevgi duyarız. Gıpta edilen o iyiliklerden kendimize de pay çıkarırız ama bir ömür iyi olarak anılmak ve iyi kalmak ne kadar zordur onu da biliriz. Bundan sebep mi dillendirilir hep, iyi insanların iyi atlara binip gittikleri; işte bunu bilmek daha zordur biz zamane insanları için...

*İnsan, yaratılış amacına uygun
şekillendirilmiştir. Çift kutupludur. Ahlaki
zaaflarla olduğu kadar sorumluluk bilinciyle
de donatılmıştır. Nefsini arındıran kurtulur.
Arındırmayan da batar.*

Çifte Benlik: İnsan

Ayşe ŞENER

İnsan benliğini düşün ve onun nasıl yaratılış amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlaki zaafarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını. Her kim benliğini arındırırsa, kesinlikle mutluluğa erişecektir. Onu karanlığa gömen ise hüsrandadır. (Araf, 7/10)

“Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneyeceğiz. Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz.” (Embiya, 21/35)

Çifte benlik: insan, sen, ben, o...

İnsan, yaratılış amacına uygun şekillendirilmiştir. Çift kutupludur. Ahlaki zaafarla olduğu kadar sorumluluk bilinciyle de donatılmıştır. Nefsini arındıran kurtulur. Arındırmayan da batır.

Her insan bir tanedir. Fakat o her bir, her tane ikiye ayrılır. İnsanın özü ikiye ayrılır. Lakin iki yüzlülük yakışmaz ona. İki özden birini seçecek ve seçtiği neyse o “ol”acak. Olgunlaşacak. İnsan.

İşte bu yüzden hakikatte seçimlerinden ibarettir insan. Seçebilmek için de iyi düşünmesi gerekir. Seçme özgürlüğü düşünebilmesinden, bilgidен ve bilicin içinden geçer.

Merkezdir insan. Yaratıcıdan sonra gelendir. Evrende diğer yaratılmış olanlara nazaran bambaşkadır. Güçlüdür. Diğerlerinden onu farklı kılan pek çok özelliğinin yanı sıra çok büyük bir nimet olan akli vardır. Düşünme yeteneği... Bilgiyi elde etme ve muhakeme etme farkıyla arayı açar ve üstün konuma geçer. Yani sorumluluğa... Yaratılmışların en şerefli payesi verilmiştir ona. Şerefi için yaşaması tenbihi vardır bu payede, eğer bilirse. Ve nihayet asıl onu o yapan şey; irade verilmiştir. İradesiyle karar verebilir. Kader seçebilir. Yaşayabilir dilediğini... Fakat işte bütün bunları düşünüp en iyisinden, en insancasından, en idealinden yapması gerekir. Düşünerek ayrılabilir diğer varlıklardan, düşünmeyerek ise farkını yok eder. Varlığını sıfırlar. Esfel-i safilîne; kendinden kat kat alt basamaklara, en aşağı konumlara, güçlerini kötü yönde saçıp savurmuş, sıfırı tüketmişliğe düşer. Ot veya çöp düşünmediğinde kınanmaz. Bir hayvancağız da... Onlar önceden düşünülmüş tabii yaşam çipleri ile kendi

hayatlarını sapmaksızın yaşayabilirler. İlahi teknik gereği kurulmuş doğal robotlardır sanki. Fakat o insandır. Kendini kuracak olan odur. Düşünerek... En üst düşünceye taşınarak...

Bu farkını kullanmadığında ise bir fark yarata-mayıp, kendinden aşağı düşer. Dönüp kendi içine baksa. Benliğini düşünse. Kendini tanısa bu satır-ların ona açtığı düş yolunda yürüyüşlerle.

Ya da çıksa kendinden dışarıya...Bunca sahne, bunca düzen-bazlık ona bir vahiy/hakikatin tabii ilhamını verebilir. Vermek için sadece insanın dü-şünsel çabasını bekler. İnsanın diğer bütün sorun-larının sebebi, yani aslında bütün sorunu düşün-memektir. Düşünmeye üşenmek...

can çıksa gitse kalacak olan...huy

“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fııldadıklarını biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kasr, 50/16)

“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, şunu bilsin ki o, edepsizlikleri ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse temize çıkmazdı. Fakat Allah, dilediğini arındırır. Allah iştir ve bilir.” (Nur, 24/21)

“Ben yine de nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin rahmetiyle yarlıgacağı müstesna. Muhakkak ki, Rabbim bağışlayıcı ve merhametlidir.” (Yusuf, 12/53)

İnsan kompleks bir yapıdadır. Karmaşıktır. İnsan olma yetisi de vardır, olmama yetisi de. Bedensel ihtiyaçları, rahat bırakmayan yaramaz çocukları andıran dürtüleri, duyguları, düşünceleri, edip eylemleri birbiriyle bağlantılı oldukça karmaşık bir düzenlilikle, aslında insan olma amacını gerçekleştirebilecek bir potansiyel yüküyle var edilmiştir. Hem ten kabı ve hem içindeki o tanımlanamaz akışkanlıkla; ruhu buna kurgulanmış ve bunu gerçekleştirebilecek şekilde donatılmıştır.

Fakat aynı zamanda tamı tamına eğri, yanlış, kötü, iğrenç bir hayatı ve işleri yapabilecek bir potansiyele de yüklemiştir ona Var eden.

Her insan iki insandır. İkiden biri olmak için var edilmiş iki ayrı insan... Hiç kimse tamamen iyi, tamamen kötü olarak tam ortadan ikiye ayıramaz kendini. Kimse kendisinin biricik celladı olamaz. Ayıramayacaktır. Fakat hep ayırmaya çalışmakla, o çabasının hangi yana düştüğü ile kendisini ayırt edecektir. Kendisini diğerinden ayırdığında kendisiyle kalmayı tercih eden yanı, işte asıl kendisi, seçtiği kişilik giysisi, kimliği o olacaktır.

Onda var olan yanlış davranma karar ve gücü, yine onda var olan doğru davranma karar ve gücünü anlamlı kılan biricik karşıttır. Onun yaptığı herhangi bir iyilik, tam aksi bir kötülük yapabileceği halde yapmayışıyla değer bulur. İnsanın iyide ve güzelde var oluşu, kötude ve çirkinlikte olmayışına kıyasla asıl rengine ulaşır.

ölümüne bir iç savaş...

İnsan melekler gibi olsaydı ne iyiydi. Böyle kendisiyle süregelen bir iç savaşa neden atıldı ki? Neden vicdanı biteviye bir savaşa meydanlık yapmak durumunda kaldı ki?

Çifte benlikle var edilmiştir insan. Belirli bir süre verilmiştir. Yeterince de özgürlük. Artık sıra ondadır. Var olma sırası.

Serapa iradedir insan. Tercihtir. Her şey mümkün. Küçük büyük, bir tercih izdihamıdır dünya.

İnsanın elinden her şey gelir. İnsan olması da olmaması da... Şefkat de şiddet de... Barış da savaş da... Şereflik de şerefsizlik de...

Kendisini göstermesi için bir meydandır bu yaratış. Özgürlük meydanı...

İnsanın kendisi değil belki fakat davranışlarıyla iyi veya kötüdür. Ancak bu davranışlar onda var olan

iyi ya da kötü arasında tercih yapabileceği irade kuvvetinden doğar. İnsan tam bu kesişimde hakiki varlığını, sorumlu olduğu asıl noktayı gösterebilmektedir.

İnsan iyi ile kötü olmanın yol ayrımında İslam’la karşılaştırılır. Allah insanın tabiatında ahsen-i takvim/en iyi olabilme gücüyle, en iyiye çağırır. İçindeki ve dışındaki savaşta, iyilik dinine teslim olarak, kurtuluşa çağırır. Müsaleme/ zıtlaşmanın ve çatışmanın sona ermesi, Yaratıcı’nın külli amaç ve anlamıyla aynı amaç ve anlamı bizzat seçmesinden kaynaklanan ahenk birliği; tevhidi hayattır. Tevhidi hayat; Allah ile birlikte, yalnızca O’nun ilkelerini hayati ilkeler bilmek, Bir’e bir sorumlu ve hayatın her anını bu ilkesel bütünlükte değerlendirme çabasıdır.

“Her kim iyi bir iş yaparsa, kendi lehine yapmış olur. Kim de bir kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur. Rabbin kullara zulmedecek değildir.” (Fussilet, 41/46)

“Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.” (Zilzal, 99/8)

“Şüphesiz Allah, takva sahipleri ile ve iyilikte bulunanlarla beraberdir.” (Nahl, 16/128)

“İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışır- lar.” (Müminûn, 23/61)

“Öyleyse iyiliklere koşun. Hepinizin dönüşü Allah’dır. O, ihtilafa düştüğünüz şeyleri size haber verir.”

(Mâide, 5/48)

“Kim [Allah’ın huzuruna] iyi bir iş ve davranışla çıkarsa bu yaptığığın on katını kazanacaktır; ama kim de kötü bir fiil ile çıkarsa onun aynı-sıyla cezalandırılacaktır; ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır.” (Enam, 6/160)

seçer, yaşar insan...

seçilmişse verdiği tepki de onun seçimidir.

Nihayetinde iradeler üstü bir irade var. fakat külli iradenin tabiatında insan iradesine saygı ve verilmiş inisiyatif gereği, o inisiyatifi kullanımı doğrultusunda bir yaratış var. İnsan iyiyi veya kötüyü seçer. Seçtiği seçilir. Son tahlilde yüce iradenin eseri olarak gerçekleşir her şey. Falat iyi veya kötü her ne ise başa gelen, kimi zaman seçimlerinin sonuçları, kimi zaman da neleri seçeceğinin belirleneceği nedenler dizisidir. Bunu tam olarak kim bilebilir? İlla lillah. Nihayet hayat, bu senaryoların insan iradesi tarafından keskinleştirileceği bir süredir. Deneme eceller süresi.

“Allah hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapmaz”

(Nisâ; 4/40).

“Size gelen her iyilik Allah’tandır; başınıza gelen her kötülük de kendinizden.” (Nisâ; 4/79)

‘İyilik/İyi İnsan Olma’ Potansiyelinin Geliştirilmesinde Sosyal Çevrenin Etkisi

Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

Toplumsal bir varlık olarak insan; sevilmek, beğenilmek, takdir edilmek ve onaylanmak gibi olumlu geribildirimler içeren duygularla örüntülenmiş bir sosyal çevrede yaşamak ister. Ancak o, aynı zamanda hırs, ihtiras, kıskançlık, gurur, kibir gibi bencilce duygulara ev sahipliği yapan çift kutuplu bir doğaya sahiptir. Bu özellikleri onun ruhen yükselişine kapı açtığı gibi, onu düşük varlık modlarında yaşamaya da mahkûm edebilir. Esasen insanın huzur ve mutluluğu, doğasındaki farklı eğilimleri birleştirip uzlaştırabilmesine bağlıdır. Elbette bu uzlaşmanın insan doğasının övgüye değer yönleri üzerinde olması beklenir. Ancak, bu konuda her zaman arzu edilen neticenin alınması mümkün olmayabilir. Çünkü insan davranışları üzerinde birbirinden farklı nitelikte pek çok faktörün motivasyonel etkisi bulunur. Bu faktörler, hayat boyu tesirini devam ettireceği için, bireyin psiko-sosyal

açından sağlıklı bir kişilik geliştirip benlik saygısını ve bütünlüğünü koruması, ancak sürekli/istikrarlı biçimde çabalamasıyla mümkündür. İnsanın bu yöndeki çabalarının desteklenmesi gerekir. Başka bir ifadeyle insandaki iyilik hâlinin içsel ve dışsal desteklere ihtiyacı vardır. İçsel desteklerin kaynağı bireyin kendisiyken, dışsal desteğin birden çok kaynağı olduğu söylenmelidir.

İnsan yavrusu, doğumundan itibaren yakın ve uzak çevreden aldığı yardımlarla varlığını sürdürür. Sosyolojide sosyalleşme olarak adlandırılan ve yaşam boyu devam eden çevresel destek süreci, bireyin kişiliği üzerindeki sosyal etkilerin de ana belirleyicisidir. Araştırmalar, insan kişiliğinin doğum öncesinden itibaren oluşmaya başladığını, öyle ki anne karnındaki ceninin bile dış ortamdan gelen seslere duyarlı olduğunu göstermektedir. Gelişim psikologları ise, bireyin kişilik gelişiminde en etkili dönemin ilk yedi yıl olduğunu ve bu dönemde kişiliğin %70 oranında şekillendiğini belirtmektedir. Bu veriler, aile çevresinden edindiği bilgi ve deneyimlerin bireyin kişilik ve karakter gelişimi üzerindeki baskın etkisini göstermesi bakımından anlamlıdır. Ailenin yanı sıra sosyalleşme sürecindeki önemli ajanlardan biri de akran gruplarıdır. Akran grupları, pek çok açıdan geliştirilmesi gereken, yaş ve deneyim gibi benzer özelliklere sahip kişilerden oluştuğu için, bireyin her zaman iyi insan olmaya yönelik çabalarına katkıda bulunamayabilir. Ni-

tekim günümüzde akran grupları üzerine yapılan araştırmalar, içki ve sigaranın yanı sıra uyuşturu-
cu madde kullanımı gibi benlik bütünlüğüne zarar
verici ve bağımlılık yapıcı alışkanlıklara sahip kişi-
lerin, çoğunlukla arkadaş çevresinden etkilenecek
bağımlı olduğunu göstermektedir.

Bireyin akran gruplarıyla birlikte bulunduğu bir
diğer sosyalleşme ajanı okuldur. Okul ortamının,
aile çevresinin benlik inşa sürecindeki olumlu yön-
de pekiştirici etkisini destekleyen niteliklere sahip
olması beklenir. Nitekim okul, planlı-programlı
eğitim-öğretim süreçleriyle oluşturduğu resmi sos-
yalleşme ortamıyla genellikle birey açısından vaz-
geçilmez nitelikte bir sosyalleşme ajanıdır. Ancak,
günümüzde okul çevresi, sadece öğrenci, öğretmen
ve veli üçgeni tarafından kuşatılan bir öğrenme sü-
recini ifade etmez. Okul, aynı zamanda sınıfta ve
sınıf dışında öğrencinin etkilendiği çok sayıda bi-
leşeni de beraberinde getirir. Bu bileşenler içinde,
biraz önce sözünü ettiğimiz akran grupları tara-
fından bireyi etki altına alan arkadaşlık ilişkileri,
işlevsel olduğu kadar işlevsizleştirici roller de icra
edebilmektedir. Öyle ki birey, bu yolla bazı genç-
lik alt-gruplarına katılabilmekte ve bireyin kişiliği
zamanla aile başta olmak üzere içinde bulunduğu
çevrenin değerleriyle çatışan bir yöne doğru evri-
lebilmektedir. Bugün bireyin davranışları üzerinde
aile, akran grupları ve okul çevresi kadar baskın
bir diğer sosyalleştirici etki, kitle iletişim araçların-

dan gelmektedir. Kitle iletişiminin dünyamızı her geçen gün “küresel bir köy”e dönüştürdüğü, artık neredeyse herkesçe bilinen ve sıklıkla tecrübe edilen bir gerçekliğe işaret etmektedir. Elbette radyo, televizyon, ipod, iphone, elektronik cipler, akıllı telefonlar, bilgisayarlar, tabletler, internet ve sosyal medya gibi teknolojik imkânlar çağdaş yaşamı büyük oranda rahatlatmaktadır. Ancak söz konusu imkânlar, yerinde, zamanında ve yeterli ölçüler içinde kullanılmayıp sınırsızca tüketime konu olduğunda, birey açısından çağdaş bir bağımlılık alanının da önünü açmaktadır.

Nitekim bugün teknoloji ve internet bağımlısı kişilerin oranı, madde bağımlılarını geçmiş durumdadır. Hatta araştırmalar, teknoloji bağımlılığının gelecekte insan türünü tehdit edecek bir salgına dönüşmesinden endişe edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Esasen her türlü bağımlılığın bireyin kişiliği üzerindeki tahrip edici etkisinden söz edilmelidir. Bu anlamda, bireyi gerçek dünyadan uzaklaştıran sanal bağımlılıkların, onun ‘iyi insan olma’ yolundaki çabalarının önündeki temel engellerin de başında geldiği anlaşılmaktadır. Zira araştırmalar, bireyin sanal bağımlılık potansiyeli arttıkça, gerçek dünya ile iletişiminin azaldığına dikkat çekmektedir. Bu durum, bir taraftan bireyin kendisini sosyal çevreden yalıtarak bilinçli bir yalnızlığı tercih etmesine, diğer taraftan ise stres ve kaygı düzeyinin gittikçe yükselmesine yol açmaktadır.

Böylece bireyin ‘iyi insan olma’ yolundaki çabalarına yönelik çevresel destekler azaldığı için, kişilik gelişiminin yönü, kaygı düzeyi yüksek depresif bir ruh hâline doğru kaymaktadır. Sonuçta, yüksek kaygı düzeyi, bireyin hem beden hem de ruh sağlığı üzerinde pek çok bozucu işlevi de beraberinde getirmektedir. Elbette bireyin karakter ve kişiliği üzerindeki sosyal çevre koşullarının etkisi, bu yazıda aktarılan sosyalleşme ajanlarıyla sınırlı değildir. Ancak buraya kadar aktarmaya çalıştıklarımız, günümüzde bireyin davranışları üzerinde, etkisi en baskın sosyal çevre unsurlarını örneklendirmektedir. Peki, insanın iyilik potansiyelini harekete geçirip geliştirebilmesi ve koruyup sürdürebilmesi için neler yapılabilir? Her şeyden önce insana ve insanın varoluş koşullarına dair çevresel desteklerin, onun iyilik hâlini sürdürmesine katkıda bulunacak şekilde planlanması gerekir. Bu konuda, sivil inisiyatiflerin yanı sıra kamusal desteklerin de artırılması, işlevsel ve etik bir zorunluluktur.

Yukarıda ‘sosyalleşme ajanı’ olarak nitelediğimiz aile, akran grupları, okul ve kitle iletişim araçları gibi sivil inisiyatifler, bireyin yakın çevresindeki sosyalleştirici unsurların kaynağı iken, kamusal desteklerin kaynağında örgütlü devlet kurumları bulunmaktadır. Esasen her iki kanaldan gelen desteklerin de birey açısından hayatî önemi haiz olduğunda kuşku yoktur. Çünkü insan yaşamının pek çok anı, çevresiyle kurduğu iletişimlerle anlamlı

hâle gelmekte ve insan kendi varlık bütünlüğünü bu yolla keşfetmeye çalışmaktadır. Hayatın, bizzat kendisinin bir keşif olduğunu kabul ettiğimizde, keşfe konu unsurların her zaman var olması gerektiğini de itiraf etmiş oluruz. İnsanın henüz anne karnında iken başladığı bu yolculuğun, onun 'iyilik hâlini' sürdürmesine katkıda bulunması beklenir. Bununla birlikte, bireyin söz konusu keşif yolculuğunun anlamlı sonuçlar üretebilmesi, ona destek olan çevresel unsurların nitelikli rehberliğine bağlıdır. Aileden başlamak üzere bireye rehberlik eden sivil/özel ya da kamusal her kaynağın etik ve estetik duyarlılığı yüksek davranış örüntüleriyle donatılması gerekir. Çünkü bireyin davranışları üzerinde istedik etkiler ancak bu şekilde oluşturulabilir; böylece onun 'iyi insan olma' potansiyelini geliştirecek değişimlerin de önü açılmış olacaktır.

*Herkes gücü nispetinde iyilik yapar. Yoldan
bir taşı kaldırmak, bir yaşlıya su vermek, ilim
yolunda adım atmak da birer iyiliktir.*

Miras

Zeynep AKNAR

Sabaha karşı daldığım uykudan hafif bir sarsıntıyla uyandım. Yokuş bir yola girmiştik. Elimle ön koltuğu sıkıca kavradım. Çocukluğumda da buradan her geçişimde korkuyla irkilirdim. O vakitler otobüsler de bu kadar yeni değildi. Tıka basa doluştüğümüz minibüslerle şehirlerarası yolculuk yapardık. Tam da buraya geldiğimizde minibüste bir zorlanma başladığı. İki ileri bir geri çıkmaya çalışırken yokuşun tam ortasında artık iflahı kesilir, kalakalırdı. Bu sefer de o doluştüğümüz minibüsü kanter içinde itmeye başladık. Ta yokuş bitene kadar. Seneler nasıl da ardına bakmadan geçip gidiyor. Belki de ilk defa bu yokuşu çıkarken aracı itmek zorunda kalmadım.

Ustamı da ilk defa bu minibüste görmüştüm. Onunla ilk karşılaşmamız korkuyla karışık bir duygu bırakmıştı bende. Elinde büyükçe bir bavul vardı ve minibüsten ine-

ne kadar dizlerinin üzerinde tutmuştu. İçinde ne var ki bu kadar değerli diye düşünmüştüm. Arada sırada dizlerinin üzerine koyduğu bavula kulağını uzatıyor, içinde bir şey var da sesini işitmeye çalışıyor gibi değişik davranışlar içine giriyordu. Ben minibüste tam onun karşısındaki iskemleye oturmuştum. Kucağımdaki okul çantam düşmesin diye ellerimle sımsıkı tutuyordum. Arada sırada kafamı kaldırıp baktığımda göz göze geliyorduk. İşte o zaman ben de hemen bakışlarımı kaçırıp kâh çantamın fermuarıyla oynuyor kâh ayaklarımın ucuna bakıyordum. Bir süre sonra minibüs mola vermişti. Ayaklarım iskemlede oturmaktan iyice uyuşmuştu. Minibüsten inip biraz yürüdüm. Gözlerim ayaklarımı uzatacak bir yer ararken omuzumda bir el hissettim. Hızlıca dönüp baktığımda bu, o minibüsteki kahverengi çantalı adamdı. Kalbim nasıl da hızlı hızlı atamaya başlamıştı o an. Aslında bütün bu korkular boşunaymış ama işte çocukluk... Omzumda eli hissetmemle birden dönünce “Evladım... Mescide namaz kılmaya gideceğim, çantama mukayyet olur musun?” demişti. Bu soruya şaşkınlık biraz da korkuyla “olur” dedikten sonra çantayı alıp bir ağaç gölgesine oturmuştum.

Şimdi bana niye vermişti ki? Demek ki içinde pek de önemli bir şey yoktu, önemli olmasa yanında taşır mıydı? Acaba para mı vardı ya da... Türlü düşünceler içinde bir müddet öylece bekledim. Sonra gelip teşekkür edip almıştı çantasını. Mola

bitip de minibüste yerimize geçtiğimizde yanının boş olduğunu, yanına oturabileceğimi söylemişti. Hiç oturur muyum zaten korkmuşum, oturduğum iskemlede zorda olsa yolculuğa devam ettim.

Yaz tatili için eve gidiyordum ve benim için en zor yazlardan biri olacağından haberim yoktu. Belki de o olmasa hayata tutunmam o kadar da kolay olmayacaktı.

Hatıralar, geçtiğim yollarla beraber gözümde canlanırken otobüs de yokuşu çıkmış düzlüğe ulaşmıştı. Dışarıda hava gittikçe bulutlanmaya başlıyordu. Hafiften rüzgâr da çıkmıştı. Rüzgârın sesi içeriye kadar geliyordu ve sanki geçmişi fısıldıyordu kulaklarıma. Şehre yaklaştıkça içimdeki hüznün de katlanmaya başlamıştı. Şehrin içindeki yolları hızlıca geçip sonunda otogara ulaştık.

Otobüsten indiğimde yağmur çiseliyordu. Yağmur ve ölüm... Birkaç saniye beynimde bu kelime yankılandı. Sanki sadece ben değil de tüm kâinat üzülüyordu bu gidişe. Otobüsten indikten sonra çantamı omuzlayıp gözlüğümü gözümde taktıktan sonra bir an duraksadım. Önce nereye gitmeliyim? Eve mi dükkâna mı? Eve gitsem tanıdık kimse de yoktur. Zaten eşini de yıllar evvel kaybetmişti. Çocuğu da yoktu. Tam bunları düşünüp bir yandan da etrafıma bakınırken birinin bana doğru tebesüm ederek geldiğini gördüm. Gelişine bakılırsa

tanıdık biriydi. Biraz yaklaşmasını bekledim. Bu, Emin öğretmendi. Yürüyüşü, bakışı hiç değişmemişti. Ama saçları beyazlamış, yüzünde derin çizgiler yer edinmiş, biraz da kilo almıştı. Mahir diyerek kollarını açtı.

Sarıldım elinden öptüm. Yüzüme hüzünle baktı. Sani Efendiyi gönderdik dedi. Keşke... Keşke sen de olsaydın cenazede. Son zamanlarında hep seni sordu. Her gelene seni anlattı. Okuttuğun öğrencilerden, yardım ettiğin ailelerden bahsetti.

- Biz ondan öğrendik, iyiliği yardımseverliği. Sadece zengin olanın değil herkesin hayır sahibi olabileceğini öğretti bize. “Hiçbir şeyiniz yoksa güler yüzünüz de mi yok, bir tebessüm, bir selam da iyiliktir. Paraya mala-mülke kadar gitmeye gerek yok.” derdi. Herkesi bu iyilik çemberinin içine almak isterdi. Herkese öğütler verirdi dükkânda ama öyle sıkıcı olanlardan değil. Can kuşağıyla dinlerdi gelen. Hatırlarsın belki hocam.

- Hatırlamam mı? Az mı çayınızı içtim dükkânda.

- Bizim okula kütüphane açtırdı bilir misin? Bir gün yanında bahsettim. Arası uzun sürmedi. Kolilerle kitaplar geldi okulumuza. Çocuklardaki mutluluğu görmem lazımdı. Şaşkınlıkla “Sani Efendi sen ne yaptın?” dediğimde ise, “Bazen bir işi yapmaya gücün yetmiyorsa ona sebep olacaksınız. Elinden gelmiyorsa elinden gelenlere köprü

olacaksın.” demişti. Allah rahmet eylesin. Böyle insanlar bu dünyaya her zaman gelmez.

- Bende de emeği çoktur. Babamın vefat ettiği o yaz ayından sonra babalık yaptı bana. Gel dükkânda çalış diye tuttu kolumdan götürdü. Harçlığını kazanırsın dedi. Ben ne anlardım ki ince işti saatçilik. Akşama kadar elimde tornavida dolaşırdım, yaptığım pek bir şey de yoktu. Sırf okul harçlığımı kazanayım, kimseye muhtaç olmayayım diye harçlığıma sürekli zam yapardı. Mekânı cennet olsun, onun sayesinde bugünlere geldim.
- Cenazesine yetişebilseydin görürdün, her yerden ne çok insan gelmişti. Genci, yaşlısı, çocuğu... Her yaştan bir sürü insan... Elinden geldiği kadar öğrencileri okutmuş da haberimiz yokmuş. Biz bir seni bilirdik. Oysa senin gibi kaç kişinin daha elinden tutmuş.
- Senin muhabbetine doyum olmaz hocam fakat ben önce bir mezarlığa gideyim. Ziyaret edeyim ustamı. Sonra da dükkâna geçerim.
- Tek başına bulabilecek misin mezarını?
- Bulurum hocam bulurum. Babası seneler evvel düşmandan kaçıp buraya sığındığında rahmetlik babamın dedesi, evinde saklamış günlerce. Yarası ağır olduğundan yaşayamamış ölmüş. Bu topraklara gömmüşler onu da. Her Cuma kabristana

gider, dedesini ziyaret ederdi Sani Efendi. Arada sırada ben de gitmişim. Bir defasında ölürsem buraya gömülmek istiyorum demişti. Zaten yıllar önce de bunun için gelmiş buralara.

- Öyle... Doğru bildin. O zaman benim biraz işim var sen gidip gelene kadar onları halledeyim. Sonra burada bizim eve gelirsin olur mu? Unutmamışsındır inşallah.
- Yok hocam unutmadım da zahmet vermeyeyim size.
- Haydi haydi selamete. Zahmet de neymiş. Gel de oturup eski günleri yâd edelim.

Emin Hocadan ayrıldıktan sonra doğruca mezarlığa gittim. Her zaman gittiğimizde oturduğu yerde şimdi mezarı vardı. Mezarlığa her gelişimizde şu hadisi tekrarları: “İnsan ölünce mezara kadar onu üç şey takip eder: Malı, ailesi ve ameli... Bunlardan ailesi ve malı geri döner, ameli kalır onunla. Amel defteri kapanmayanlardan olmak gerek. Bu da ancak başkalarına yararlı olmayla olur. Birilerine hayrın dokunacak, yardıma koşacaksın. Elinden geleni yapacaksın.” der dururdu.

Bir süre orada öylece durmak istedim. Bazen ölümlü düşünmek için durmak gerekiyor. Dünya, ömür, hayat, ölüm... Bu kelimelerle zihnim bula-

nıyor. Bir avuç toprak oluyorsun sonunda. Her şey yalan sadece yaptığın hayırlar seninle bâki kalıyor.

Mezarlıktan ayrılıp dükkâna doğru gitmek için yola çıktım. Sokak aralarından geçtim. Dükkânın olduğu o yokuş yere geldim. Bundan on sene kadar önce ne şen şakraktı buralar, şimdi in cin top oynuyor. Ses seda kesilmiş. Bütün dükkânlar boşalmış. Buradaki esnafla dolup taşan cami şimdi bomboş. İşte tam caminin karşısında, etrafında yıkılan binalara inat yerinde sapasağlam duran saatçi dükkânı. Dükkânı gördüğüm anda içimde tuttuğum hüznün gözlerimden boşalır. Hatıralar canlandı gözümde. Yaşanılanlar yaşadıklarımız... Benim için yaptığı fedakârlıklar... Adım adım yaklaştıkça kalbim yerinden fırlayacakmış gibi oldu. Elimle kalbimi tuttum. Kapısına yaklaşıncaya penceresine dokundum. Tam burada asılı bir tabela olurdu. “Zen merde, civan pîre, keman tîrine muhtaç” Dükkâna ilk defa gelen bunu okuyarak içeri girer, anlamını sorunca da başlardı Sani Efendi anlatmaya. Yardımdan, iyilikten, ihсандan sözü açar, bitmek bilmeyen muhabbetlerle akıp giderdi zaman. “Zamanla uğraşyoruz gelenin vaktini boşa harcamayalım.” derdi. Bir gelen artık müdavimi olurdu buranın. Her sabah okula gitmeden önce muhakkak buraya uğrar, bu pencereden içeriye bakardım. Ustam da o anda elindeki saati bırakır, gözlüklerini çıkarır, yanıma gelir, duasını yapıp beni yolcu ederdi.

Elimi kapının koluna attım. Kolu kaldırdığımda kapı açıldı. Tozdan hiçbir yer görünmüyordu. İçeri girdiğimde ustamın oturduğu sandalyede birini gördüm. Birden o telaşla ağzımdan usta kelimesi çıktı. Ustaa... Önüne eğilmiş bu yaşlı adam Sani Efendinin yaptığı gibi gözlüklerini çıkardı.

- “Kimsin?” diye sert bir şekilde bana seslendi.

- Ma-Mahir efendim. Sani Ustanın...

O sert ses adımın söylememle birden yumuşadı. Şefkatle karşılık verdi bana.

Mahir sensin demek. Hoş geldin. Buyur, gel. Otur şöyle.

Ne olduğunu anlamamıştım ama oturdum. Etrafıma baktım. Her şeyi boşaltmışlardı. Sadece köşede her zamanki yerinde kahverengi bavul vardı. İçeride bu kim olduğunu bilmediğim adam kahverengi bavulu alıp bana uzattı.

Rahmetlik bunu sana bıraktı. İçinde birkaç saat bir de küçük defter var.

Bu bavul... diyebildim sadece. Yerimden kalkıp çıktım dükkândan. Dükkândaki adam arkamdan seslendi ama dönüp bakamadım. Caminin avlusuna gittim. Bavulu açtım. Teker teker elime aldım içindekileri. Kapıya asılan tabela, köstekli saat, bir-

kaç kâğıt, bir de küçük bir defter vardı. Defterin içinde ne yazıyor diye şöyle hızlıca sayfaları çevirdim. Sayfanın bir tarafı Osmanlıca harflerle yazılmış diğer tarafında da Latin alfabeleriyle karşılıkları vardı. Bayağı eski bir deftere benziyordu. Bir sayfaya bakıp okumaya başladım.

Buraya geleli birkaç gün oldu. Düşman sınırlarını aştık çok şükür. Vatan topraklarımıza ulaştık. Burada hasta bir köylü bize evini açtı. İki tane çocuğu var. Karısı da salgın hastalıktan birkaç sene evvel vefat etmiş. Yaram ağır, yerimden kıpırdayamıyorum. Tekrar cepheye dönmek istiyorum lakin bu pek mümkün değil. Bu evdeki o yaşlı adam, bulunduğu iki parça ekmeği benimle paylaşıyor. Çocuklarından çok benimle alâkadar. Rabbim onu ve onun neslini zor durumda bırakmasın.

.....

Bu defter ustama dedesinden kalmış sanırım. Burada bahsedilen kişi, babamın dedesi, çocukların biri de dedem olmalı. Sayfaları sonuna kadar çeviriyorum. Son sayfada ustamın benim adıma yazdığı kısa bir not gözüme ilişiyor.

Kıymetli evladım Mahir,

Seni ilk gördüğümde ne kadar da küçüktün. Minibüste, oturduğun küçük iskemlede kucağındaki çantana sımsıkı sarılmış, korkak tavırlarla etrafına

bakıyordun. Senin elinde çantan, benim elimde bavulum.

Seninle geçirdiğimiz o kadar yılda sen büyüdün ben yaşlandım.

Yazılar burada silinmeye başlamıştı. Elime alıp okumaya çalıştım ama nafiye bir şey anlaşılıyordu. Birkaç satır aşağıda yazı şöyle devam ediyordu.

Bu dünya bir imtihan yeri, insanlar doğuyor yaşıyor ve ölüyor. Öldükten sonra amel defterin kapanmasını istiyorsan hayır sahibi bir insan olmaya çalış. Herkes seni, malınla mülkünle değil yaptığın iyiliklerle ansın.

Herkes gücü nispetinde iyilik yapar evladım. Yoldan bir taşı kaldırmak, bir yaşlıya su vermek, ilim yolunda adım atmak da birer iyiliktir.

Yazılar böyle uzayıp gidiyordu. Ustam bana iyilik yapmayı vasiyet olarak bırakmıştı. Ben de onun bu vasiyetini yerine getirecektim. Ve ben de yıllar sonra iyiliği miras olarak başkasına bırakacaktım.

İslam medeniyeti iyilik hareketini “vakıf”lar marifetiyle kurumsallaştırmıştır. Kaynağını doğrudan Kur’ân-ı Kerim ve Resûl-i Ekrem’in (s.a.s) sünnetinden alan vakıflar, kesintisiz hayır işleme bilincini İslam toplumlarına yerleştirmiş ve Müslümanlara ebedileşmeyi öğretmiştir. Vakıflar, tarihimiz boyunca iyilerin buluşmasında, iyiliğin topluma yayılmasında ve süreklilik kazanmasında anahtar rol oynamıştır. İnsanlığa karşı ahlakî, vicdanî ve dinî sorumluluğunu yerine getirerek iyiliğe katkı sağlama çabası, vakıf müessesesinin temelini oluşturur. Sosyal hayatın dinamikleri, ekonomik hayatın parametreleri, kültürel hayatın kodları üzerinde son derece büyük tesirleri olan vakıf, salt yardımlaşma ve dayanışma duygusundan öte bir hayat felsefesidir.